

DAGVAARDING
RECHTBANK 'S-GRAVENHAGE

Heden, de

TWEEDUIZENDZEVEN,

ten verzoeken van:

1. mevrouw **Sabaheta Fejzić**, wonende te Vogošća (gemeente Sarajevo), aan de Gornja Jošanica I do 9, Bosnië-Herzegovina;
2. mevrouw **Kadira Gabeljić**, wonende te Vogošća (gemeente Sarajevo), aan de Blagovac 1-99, Bosnië-Herzegovina;
3. mevrouw **Ramiza Gurdzić**, wonende te Sarajevo, aan de Lješevu, Odžak Br. 754, Ilijaš, Bosnië-Herzegovina;
4. mevrouw **Mila Hasanović**, wonende te Sarajevo, aan de Aleja Lipa 42, Bosnië-Herzegovina;
5. mevrouw **Kada Hotić**, wonende te Vogošća (gemeente Sarajevo), aan de Ul. Jošanička 149, Bosnië-Herzegovina;
6. mevrouw **Šuhreta Mujić**, wonende te Sarajevo, aan de Polomska BB, Ilijaš Podlugovi, Bosnië-Herzegovina;
7. Eiseres nr. 7;
8. mevrouw **Zumra Šehomerović**, wonende te Vogošća (gemeente Sarajevo), aan de Braće Krešo 2, Bosnië-Herzegovina;

9. mevrouw **Munira Subašić**, wonende te Vogošća (gemeente Sarajevo), aan de Stara Jezera Br. 142, Bosnië-Herzegovina;
10. Eiseres nr. 10;
11. de stichting **Stichting Mothers of Srebrenica**, met statutaire zetel te Amsterdam, aldaar gevestigd aan het Dijsselhofplantsoen 16-18;

allen in deze zaak woonplaats kiezende te Amsterdam aan het Dijsselhofplantsoen 14-18 (postbus 76729, 1070 KA) op het kantoor van hun advocaten mr. M.R. Gerritsen, mr. dr. A. Hagedorn, mr. J. Staab en mr. S.A. van der Sluijs;

heb ik,

GEDAGVAARD:

1. de **Staat der Nederlanden (Ministerie van Algemene Zaken)**, zetelende te 's-Gravenhage, aldaar aan het parket van de procureur-generaal bij de Hoge Raad mijn exploit doende en afschrift dezes en van de nader te melden producties latende aan:

2. de rechtspersoonlijkheid bezittende organisatie **De Verenigde Naties**, zetelende te New York City (NY 10017), New York, Verenigde Staten van Amerika, aan de First Avenue at 46th Street, zonder bekende plaats van zetel in Nederland, mitsdien mijn exploit doende op het parket van de Officier van Justitie van de Rechtbank te 's-Gravenhage, aldaar sprekende met en twee afschriften van dit exploit, alsmede in tweevoud de Engelse vertalingen hiervan, latende aan:

OM:

op woensdag de tweeduizendzeven,
des voormiddags te 10.00 uur, niet in persoon, doch vertegenwoordigd door een procureur, te
verschijnen ter terechtzitting van de rechtbank 's-Gravenhage, die alsdan en aldaar zal worden
gehouden in het gerechtsgebouw aan de Prins Clauslaan 60;

MET UITDRUKKELIJKE VERMELDING:

dat indien gedaagden niet op de eerste of op een door de rechtbank nader bepaalde roldatum in
het geding verschijnen dan wel verzuimen een procureur te stellen, en de voorgeschreven
termijnen en formaliteiten in acht zijn genomen, de rechtbank verstek tegen gedaagden zal
verlenen en de vordering zal toewijzen, tenzij de vordering de rechtbank onrechtmatig of
ongegrond voorkomt;

dat indien een van de gedaagden verschijnt en de andere niet en ten aanzien van de verschenen
gedaagde de termijnen en formaliteiten in acht zijn genomen, tegen de niet verschenen
gedaagde verstek wordt verleend, tussen de verschenen gedaagde en eiseres wordt
voortgeprocedeerd en tussen alle partijen een vonnis wordt gewezen, dat als een vonnis op
tegenspraak wordt beschouwd;

TENEINDE:

alsdan aldaar het volgende te doen horen eisen en concluderen:

Inleiding

1. In juli 1995 vond tijdens de Nederlandse militaire aanwezigheid in de Oost-Bosnische
enclave Srebrenica de ergste daad van genocide in Europa sinds de Tweede
Wereldoorlog plaats. Hierbij werden tussen de 8.000 en 10.000 mensen gedood.
Eiseressen sub 1 tot en met 10 (met het oog op de leesbaarheid hierna gezamenlijk
aangeduid als: 'eiseres') en eiseres sub 11 (verder te noemen: 'de Stichting') houden
gedaagden, verder te noemen: 'de Nederlandse Staat' en 'de VN', mede
verantwoordelijk voor de val van de enclave Srebrenica en de gevolgen hiervan. De
Stichting is een rechtspersoon naar Nederlands recht met volledige rechtsbevoegdheid,
die is opgericht met het oog op een collectieve actie, zoals bepaald in artikel 3:305a

Burgerlijk Wetboek. De Stichting behartigt conform haar statuten de belangen van nabestaanden van de val van de enclave Srebrenica en heeft naast een eigen ideëel belang, ook een eigen financieel belang bij haar vorderingen, nu de Stichting mede ten doel heeft financiële hulp te bieden aan de nabestaanden.

2. In deze procedure vorderen eiseres en de Stichting een verklaring voor recht dat de Nederlandse Staat en de VN, wegens het niet nakomen van hun toezeggingen en verplichtingen, onrechtmatig hebben gehandeld jegens eiseres en haar vermoorde familieleden. Eiseres (sub 1 tot en met 10) vordert verder een voorschot van EUR 25.000,-- per persoon op de door haar geleden en nog te lijden schade, alsmede schadevergoeding nader op te maken bij staat.

3. De grondslag voor de vorderingen van eiseres en de Stichting is het handelen, althans het nalaten, van de Nederlandse Staat en de VN, in het kader van de uitvoering van onder meer VN-resoluties 819, 824 en 836, om de door de VN tot ‘*Safe Area*’ uitgeroepen enclave Srebrenica en de zich aldaar bevindende burgers te beschermen tegen de aanvallen van de Bosnische Serven. Daarbij zijn – samengevat – de volgende aspecten van belang:
 - de Nederlandse Staat zond naar de *Safe Area* Srebrenica een bataljon soldaten uit dat niet geëquipeerd, niet opgeleid en niet geestelijk voorbereid bleek om de opgedragen militaire taken uit te voeren;
 - de toegezegde humanitaire hulp in de *Safe Area* Srebrenica bereikte de bevolking niet of nauwelijks;
 - ondanks voorkennis dat de Bosnische Serven de *Safe Area* Srebrenica in juli 1995 onder de voet wilden lopen, werden door de Nederlandse Staat noch de VN ter zake maatregelen genomen;
 - tijdens de aanval op de *Safe Area* Srebrenica, die zes dagen duurde, bleek er geen serieuze bereidheid om de Bosnisch-Servische aanval te stoppen. Daarbij werden militaire stellingen door de VN-troepen zonder slag of stoot opgegeven. Zoals later is komen vast te staan, besloten de Bosnische Serven pas de gehele enclave in te nemen, nadat zij bij hun aanval geen militaire weerstand ondervonden;

- ieder verzoek van de bewoners van de *Safe Area* om teruggave van de eerder ingenomen wapens ter eigen verdediging, werd resoluut door de VN-troepen van de hand gewezen. Die afwijzing ging telkens vergezeld van de toezegging dat de VN-troepen de verdediging van de *Safe Area* op zich hadden genomen en dat de VN-troepen die verdediging voor hun rekening zouden nemen;
- het luchtwapen werd consequent niet ingezet of getraineed. Vlak voor de val van de *Safe Area* werd de luchtsteun door de Nederlandse Staat zelfs tegengewerkt. Later zou de VN over het uitblijven van luchtsteun concluderen dat zelfs bij de meest terughoudende uitleg van het mandaat aan alle voorwaarden voor de inzet van luchtsteun was voldaan;
- nadat de *Safe Area* op 11 juli 1995 was gevallen, werd nagelaten de weerloze burgerbevolking te beschermen tegen de Servische troepen, ondanks het feit dat tot het laatst toezeggingen werden gedaan om haar te beschermen. Hierdoor werd niet voorkomen dat honderden vrouwen werden verkracht en vermoord en werd niet voorkomen dat duizenden mannen en jongens systematisch werden afgevoerd, gemarteld en geëxecuteerd. Uiteindelijk zouden tussen de 8.000 en 10.000 vluchtelingen de dood vinden;
- ondanks het feit dat de Nederlandse troepen getuige waren van oorlogsmisdaden, werden deze niet gerapporteerd. Ook de waarnemingen van oorlogsmisdaden door de in de *Safe Area* aanwezige militaire waarnemers van de VN leidden er niet toe dat maatregelen werden genomen. Nu de meeste executies plaats vonden in de dagen ná de val van de *Safe Area* en tot weken daarna aanhielden, hadden mogelijk nog veel vluchtelingen kunnen worden gered.

4. Alvorens over te gaan tot het formuleren van haar vorderingen, zal eiseres ter onderbouwing de volgende onderwerpen aan de orde stellen:

I Feiten

	punt in dagvaarding
1. De oorlog in het voormalig Joegoslavië	6
2. VN-resoluties	19
- Introductie <i>Safe Area</i>	21

- Tekst VN-resoluties en toelichting secretaris-generaal	22
- Duiding tekst VN-resoluties en toelichting secretaris-generaal	28
3. Rules of engagement	32
4. Nederlandse bijdrage: Dutchbat	39
- Totstandkoming besluit Nederlandse bijdrage	40
- Keuze voor Luchtmobiele Brigade	42
- Bewapening	45
- Opleiding en ervaring	51
- Intelligence	54
5. De commandostructuur van UNPROFOR	57
- UNPROFOR in Zagreb	59
- Bosnië-Herzegovina Command in Sarajevo	60
- Sector North East in Tuzla	61
- Dutchbat in de <i>Safe Area</i> Srebrenica	62
6. De val van de <i>Safe Area</i> Srebrenica	64
- De aanloop	64
- Nijpende situatie <i>Safe Area</i>	67
- Belang observatieposten	74
- Voortekenen/voorkennis van de aanval op de <i>Safe Area</i>	78
- Opgave van observatiepost E op 3 juni 1995	85
- Periode 6 tot en met 11 juli 1995	91
- Opgave van observatiepost F (OP-F)	95
- Opgave van observatiepost U (OP-U)	97
- Opgave van OP's S, K en D	99
- Bevel tot innemen van blocking positions	103
- Luchtsteun en verdere ontwikkelingen op 9 juli 1995	106
- Gebeurtenissen op 10 juli 1995	116
- Gebeurtenissen op 11 juli 1995	129
- Bevelen uit Sarajevo	148
- Opgave van de resterende observatieposten (OP's)	155
7. Haagse bemoeienis	163

8.	Het lot van de bevolking vanaf 11 juli 1995	176
	- De vlucht door de bossen	186
	- De vlucht naar de VN-compound	189
	- Aankomst vluchtelingen bij de VN-compound	192
9.	Regels voor het melden van oorlogsmisdaden	200
10.	Situatie op en rond de VN-compound	202
	- Instelling mini <i>Safe Area</i>	206
	- Oorlogsmisdaden in mini <i>Safe Area</i>	207
11.	Geconstateerde oorlogsmisdaden	212
	- Beschrijving oorlogsmisdaden in NIOD-rapport	212
	- Door militaire waarnemers van de VN (UNMO's) geconstateerde oorlogsmisdaden	231
	- Door <i>Médecins Sans Frontières</i> (MSF) geconstateerde oorlogsmisdaden	233
	- Eiseres als getuige van oorlogsmisdaden	234
12.	Noodzakelijkheid melden oorlogsmisdaden	247
13.	Rol Dutchbat bij scheiden mannen-vrouwen en bij deportatie	253
14.	Reacties op de val van de <i>Safe Area</i>	267
15.	De individuele omstandigheden van eiseres	273
16.	De Stichting Mothers of Srebrenica	284

II Juridische kwalificatie

	punt in dagvaarding
- Inleiding	288
1. Rechtsmacht en relatieve bevoegdheid	289
2. Rechtspersoonlijkheid VN	293
3. Toepasselijk recht: vorderingen gebaseerd op het civiele recht	298
3.a. Toepasselijk recht op de overeenkomst	300
3.b. Toepasselijk recht op de onrechtmatige daad	305
4. Civielrechtelijke aansprakelijkheid	310
- Wanprestatie: aangaan van verplichtingen	310
- Wanprestatie: tekortkomingen in de nakoming	314

- Vasthouden aan het wapenembargo	319
- Actief belemmeren verzet	320
- Demilitarisering	321
- Weigering om wapens terug te geven	323
- Geen verdediging door VN en Dutchbat	324
- <i>Air Strikes</i>	327
- Het niet melden van oorlogsmisdaden	329
- Onrechtmatig handelen VN en Nederlandse Staat	336
5. Volkenrechtelijke aansprakelijkheid	338
5.a. Inleiding	338
- Voorwaarden voor aansprakelijkheid staten	343
- Voorwaarden voor aansprakelijkheid internationale organisaties	345
5.b. Toerekening	347
- Toerekening aan de VN	348
- Dubbele toerekening	362
- Effective Control door Nederland	364
- Toerekening aan Nederland door het niet waarborgen van de Geneefse Conventies	369
5.c. Schending van internationaal recht	376
- Schending mandaat	378
- Schending van internationaal humanitair recht	386
- Genocide	394
- Schending mensenrechten	412
- Recht op leven	413
- Humanitaire verzorging	417
5.d. Rechtsgevolgen van de volkenrechtelijke aansprakelijkheid	418
6. Effectuering aansprakelijkheid	423
7. Schade en causaal verband	438
III Verweer Nederlandse Staat en de VN	442
1. Verweer Nederlandse Staat	443
2. Immuniteit van de VN	447

IV Bewijsaanbod

466

I Feiten

5. Waar het de feiten betreft, heeft eiseres voor een belangrijk deel geput uit de volgende bronnen:

- het rapport van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD), van 10 april 2002, getiteld: ‘*Srebrenica, een ‘veilig’ gebied*’. Aan dat rapport zal worden gerefereerd als het ‘**NIOD-rapport**’. Aan het NIOD (toen nog geheten: Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie) was eind 1996 door de regering (ten tijde van het kabinet Kok-I) opdracht gegeven om het relevante feitenmateriaal te inventariseren en te ordenen. Het was de bedoeling dat op basis daarvan vanuit historisch perspectief in zowel nationale als internationale context inzicht werd verschaft in de oorzaken en gebeurtenissen die hebben geleid tot de val van de *Safe Area* Srebrenica en tot de dramatische ontwikkelingen die daarop zijn gevolgd. Voor de formulering van de opdracht met bijbehorende bepalingen en regelingen wordt verwezen naar Tweede Kamer, vergaderjaar 1996-1997, 25069. Van het rapport is ook een samenvatting uitgekomen, waaraan zal worden gerefereerd als ‘**de samenvatting van het NIOD-rapport**’. Met betrekking tot de verslaglegging van het NIOD merkt eiseres op dat zij de rapporten heeft gebruikt als bron van feiten. Eiseres onderschrijft uitdrukkelijk niet alle (politieke) keuzes en conclusies die het NIOD op basis van die feiten heeft getrokken. In de visie van eiseres heeft het NIOD op een aantal essentiële onderdelen verzuimd conclusies te trekken waar dat had moeten gebeuren. Daar waar wel conclusies zijn getrokken, vallen deze dikwijls opvallend mild uit voor de VN en de Nederlandse Staat, of doen zij geen recht aan de feiten.
- het vonnis in eerste aanleg d.d. 2 augustus 2002 gewezen door het *International Criminal Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Former Yugoslavia since 1991* (Joegoslavië-Tribunaal), tegen Radislav Krstic, en het vonnis in hoger beroep d.d. 19 april 2004, gewezen door de ‘*Appeals Chamber*’ van het

Joegoslavië-Tribunaal. Aan beide uitspraken zal worden gerefereerd als ‘**de uitspraken van het Joegoslavië-Tribunaal in de zaak Krstic (in eerste aanleg respectievelijk in hoger beroep)**’;

- het rapport d.d. 22 november 2001 van een commissie van het Franse Parlement (*Rapport d’information commune sur les événements de Srebrenica*). Deze commissie heeft onderzoek gedaan naar de verantwoordelijkheid van Frankrijk in verband met de gebeurtenissen in Srebrenica. Na de val van de *Safe Area* waren er in en buiten Frankrijk twijfels ontstaan of Frankrijk de door de Bosnische Serven bedreigde *Safe Area* Srebrenica werkelijk wilde beschermen. Dat verwijt was voor het Franse Parlement storend, aangezien Frankrijk een belangrijke leverancier van troepen was geweest en er in Bosnië 56 Franse soldaten het leven hadden verloren. De Franse commissie heeft onder andere onderzoek gedaan hoe en waarom de door de VN verdedigde *Safe Area* kon vallen, ondanks de aanwezigheid van VN-soldaten en hoe in Europa de grootste massaslachting sinds de tweede wereldoorlog kon plaatsvinden, ondanks de aanwezigheid van 35.000 VN-soldaten in het voormalig Joegoslavië. Aan het rapport zal worden gerefereerd als ‘**het rapport van het Franse Parlement**’;
- de VN hebben onderzoek gedaan naar de gebeurtenissen rond de val van de *Safe Area* Srebrenica. De toenmalig secretaris-generaal van de VN, Kofi Annan, heeft dat onderzoek en de conclusies omtrent gemaakte fouten vastgelegd in zijn rapport d.d. 15 november 1999: ‘*Report of the Secretary-General pursuant to General Assembly resolution 53/35, The fall of Srebrenica*’. Aan dit rapport zal worden gerefereerd als ‘**het VN-rapport**’. Ten aanzien van het VN-rapport merkt eiseres op dat het Internationaal Gerechtshof (IGH) te Den Haag in zijn vonnis van 26 februari 2007 heeft geoordeeld dat aan het VN-rapport een groot gezag toekomt;
- in Nederland is naar aanleiding van de gebeurtenissen in Srebrenica op 5 juni 2002 een Parlementaire Enquêtecommissie ingesteld. Die commissie stond onder leiding van de heer A.D. Bakker. Doel van het onderzoek was de Kamer in staat te stellen een politiek oordeel te vellen over het optreden van de Kamer, de Nederlandse

regering en de ambtelijk/militair verantwoordelijken in de aanloop naar, tijdens, en na afloop van de gebeurtenissen in Srebrenica, in aanvulling op onder andere het onderzoek van het NIOD. Aan dit rapport zal worden gerefereerd als **‘de Nederlandse Parlementaire Enquête’** (zie Tweede Kamer, vergaderjaar 2002-2003, 28506);

- voorts is door een team van Nederlandse en Bosnische advocaten uitvoerig gesproken met nabestaanden van de in de *Safe Area* vermoorde mannen, vrouwen en kinderen, alsmede met anderen betrokkenen en getuigen. Verder is door deze advocaten met enkele nabestaanden herhaaldelijk Srebrenica en Potocari bezocht, waar een belangrijk deel van de nader te beschrijven feiten zich hebben afgespeeld. Elf personen hebben een verklaring opgesteld over wat zij rond de val van Srebrenica hebben meegemaakt. Die verklaringen zijn als **productie 1 tot en met 11** aan deze dagvaarding gehecht.

I.1. De oorlog in het voormalig Joegoslavië

6. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was het voormalig Joegoslavië bezet door nationaal-socialistische en fascistische mogendheden. Tevens woedde er een burgeroorlog. Partijen beschuldigden elkaar over en weer van afschuwelijke misdaden. Op een bevolking van 16 miljoen kwamen meer dan 1 miljoen mensen om het leven. Overziet men de slachtoffers per republiek, dan was Bosnië-Herzegovina het zwaarst getroffen, met ongeveer 10,3 % doden onder zijn bevolking (zie pagina 65 van het NIOD-rapport).
7. In het naoorlogse Joegoslavië onder Tito werd nationalisme al dan niet onder dwang ontmoedigd en lag de nadruk op de eenheid van de communistische staat. Ondanks een relatief kalme periode vanaf 1945 tot 1980, bleven de etnische groepen zich bewust van hun identiteit.
8. Vanaf 1945 tot 1990 bestond de Socialistische Federale Republiek Joegoslavië (letterlijk: zuid Slavië) uit zes republieken, te weten Bosnië-Herzegovina, Kroatië, Macedonië, Montenegro, Servië en Slovenië. Deze republieken werden bevolkt door verschillende etnische groepen, die al dan niet in de meerderheid waren in de

desbetreffende republiek. Zo werd bijvoorbeeld Servië met name bevolkt door Serven en Kroatië met name door Kroaten. In Bosnië-Herzegovina, het gebied waar Srebrenica in ligt, waren voor de oorlog in Joegoslavië meerdere bevolkingsgroepen vertegenwoordigd, te weten Moslims (44%), Serven (31%), Kroaten (17%) en anderen (8%). Het gebied van Joegoslavië was van oudsher bevolkt door deze etnische groepen. Door de eeuwen heen was er zowel sprake van vreedzame co-existentie als van conflicten. Deze conflicten bewogen zich telkens langs de voornoemde etnische lijnen.

9. Aan het einde van de jaren '80 gebeurde waarvoor men in het westen vanaf de dood van Tito in 1980 had gewaarschuwd; onder invloed van de val van de muur en economische neergang, begon Joegoslavië uit elkaar te vallen en ontstond er frictie langs de etnische lijnen.
10. Slovenië en Kroatië verklaarden zich in juni 1991 onafhankelijk. In Slovenië volgde daarop een oorlog van 10 dagen, in Kroatië een oorlog van enkele maanden. In september 1991 verklaarde Macedonië zich onafhankelijk. De verschillende etnische groepen in Bosnië-Herzegovina begonnen zich voor te bereiden op de strijd. Tijdens een referendum over de toekomst van Bosnië-Herzegovina sloeg de vlam in de pan. Er vonden aanslagen plaats en door paramilitaire organisaties werden wegblokkades opgericht. De leider van de Bosnische Serven Radovan Karadzic liet op 3 maart 1992 weten dat er in Sarajevo een ontwikkeling dreigde *'waarbij vergeleken Noord-Ierland een vakantieoord is'* (zie pagina 518 van het NIOD-rapport). De Bosnische Serven namen in de maanden maart tot en met juni 1992 zo'n 70% van Bosnië-Herzegovina in hun bezit. De oorlog die volgde was in het algemeen lastig te overzien en te volgen, onder andere omdat de strijdende partijen optraden in allianties, die zelfs van dorp tot dorp konden verschillen.
11. In 'hun' gebieden van Bosnië-Herzegovina gingen de Serven over tot zogenaamde 'etnische zuiveringen' (zie pagina 538 en verder van het NIOD-rapport en hoofdstuk 6 en 7 van het deel van het NIOD-rapport 'Geschiedenis en herinnering in Oost-Bosnië'). Die zuiveringen waren er op gericht te zorgen dat in een bepaalde plaats alleen nog Bosnische Serven overbleven. Dat gebeurde bijvoorbeeld door militairen en

paramilitairen (voor wat de Serven betreft vaak als ‘*Četniks*’ of ‘*Chetniks*’ aangeduid), die de bevolking van andere etnische achtergronden op de vlucht jaagden of wegpesten. Ook kwam het voor dat mensen in kampen werden opgesloten en/of vermoord.

12. In het najaar van 1991 begon het door Serven gedomineerde Joegoslavische Volksleger (of: JNA, *Jugoslavenska Narodna Armija*) strategisch gelegen dorpen in Oost-Bosnië van wapens te voorzien. Dat gebeurde ook in de gemeente Srebrenica. In het stadje Srebrenica zelf hielden de Moslims voorlopig de overhand. De belangrijkste steden in Oost-Bosnië werden onder Servische controle gebracht. Daarbij werden honderden Moslims willekeurig vermoord. Daarna richtte de Servische aandacht zich er op om ook dorpen en steden in Oost-Bosnië met een moslim-meerderheid in de greep te krijgen. Dat gebeurde bijvoorbeeld begin april 1992 in Bratunac, een stadje op nog geen tien kilometer van Srebrenica. De plaatselijke politie werd daar opgedeeld tussen Serven en Moslims, waarna de stad werd overspoeld door Servische (para-)militairen en feitelijk onder Servische controle kwam. Vervolgens werden de plaatselijke tv-masten opgeblazen, zodat de bevolking alleen nog Servische zenders kon ontvangen. Aan de Moslimautoriteiten werd een ultimatum gesteld de stad te verlaten, welke autoriteiten vervolgens de stad ontvluchtten (zie pagina 1206 van het NIOD-rapport en pagina 37 van de samenvatting van het NIOD-rapport).

13. Ondanks de predominantie van Moslims in en om Srebrenica, slaagden de Servische paramilitairen er in enkele weken in om een aanzienlijk gedeelte van Oost-Bosnië onder controle te krijgen, waaronder Srebrenica (zie pagina 5, punt 13 van de uitspraak van het Joegoslavië-Tribunaal in eerste aanleg). De Bosnische Moslims begonnen zich langzamerhand te verenigen en in mei 1992 slaagden zij er in om Srebrenica en de omliggende gebieden te heroveren. Daarop volgden aanvallen over en weer. In januari 1993 was de enclave gekrompen van 900 tot 140 vierkante kilometer en was de bevolking in Srebrenica gegroeid tot tussen de 50.000 en de 60.000 mensen. Hieronder bevond zich een groot aantal vluchtelingen uit de dorpjes en stadjes rond Srebrenica. In de daarop volgende maanden waren er berichten over terreurdaden van burgers over en weer. Groepen Bosnische Moslims organiseerden in reactie op de terreur gewelddadige uitvallen naar Servische dorpen in de omgeving van de enclave waarbij Servische

nederzettingen en huizen zonder aanzien des persoons werden geplunderd en platgebrand. Deze uitvallen hadden tegelijk het karakter van rooftochten, nu de voedselsituatie in Srebrenica steeds nijpender werd. Tussen april 1992 en maart 1994 vielen ten minste 1.000 Servische burgerslachtoffers, terwijl in die periode circa 2.000 Moslims in en rond de enclave omkwamen (zie pagina 189 en 190 van het NIOD-rapport 'Geschiedenis en herinnering in Oost-Bosnië').

14. In maart 1993 bezocht de toenmalig commandant van de 'UN Protection Force' ('UNPROFOR'), de Franse generaal Ph.P.L.A. Morillon, de stad Srebrenica. Volgens Morillon heerste er in Oost-Bosnië meer haat dan waar ook (zie pagina 904 van het NIOD-rapport). De stad was toen inmiddels zwaar belegerd en overbevolkt. De oprukkende Servische strijdkrachten hadden de watervoorziening van de stad vernietigd en er was bijna geen stromend water. Elektriciteit kon slechts nog worden opgewekt met dieselgeneratoren. Er was een gebrek aan essentiële zaken als voedsel en medicijnen. De inwoners hadden zwaar te lijden onder vrijwel dagelijks geweervuur en granaatinslagen. Mensen stierven van de honger en koude. Volgens een rapport van de Britse arts S. Mardel van de *World Health Organization* (WHO) die Srebrenica op 6 maart 1993 wist te bereiken, waren er op dat moment zo'n 2000 zieken in Srebrenica, stierven 40 mensen per dag en leefden rond de 900 kinderen met hun ouders op straat (zie pagina 915 van het NIOD-rapport). Intussen viel de VRS (*Vojska Republika Srpska*, het leger van de Bosnische Serven) Srebrenica aan. Morillon omschreef de situatie in Srebrenica achteraf als 'een hel' (zie pagina 1222 van het NIOD-rapport en pagina 77 van de samenvatting van het NIOD-rapport). Onder de indruk van hetgeen hij in Srebrenica aantrof, verklaarde Morillon in maart 1993 ten overstaan van een menigte Bosnische Moslims (zie het rapport van het Franse Parlement, deel I, pagina 17/18):

'Vous êtes maintenant sous la protection de l'ONU (...) je ne vous abandonnerai jamais'

[Vertaling advocaat:

U bent nu onder de bescherming van de VN (...) ik zal u nimmer verlaten.]

En in andere bronnen, zoals pagina 77 van de samenvatting van het NIOD-rapport:

'I will never abandon you.'

En voorts nummer 38 van het VN rapport:

'Prior to departing, he addressed a public gathering in Srebrenica, telling them that they were under United Nations protection and that he would not abandon them.'

15. Op 12 april 1993 verergerde de situatie in de enclave toen tijdens een beschieting door Bosnische Serven tenminste 56 doden en 73 zwaar gewonden vielen, waaronder 15 voetballende kinderen op een schoolplein. Een ooggetuige, een medewerker van de *United Nation High Commissioner for Refugees* (UNHCR), beschreef dat de grond baadde in het bloed, dat er menselijke resten tegen het hek aanzaten en dat er een kind was onthoofd (zie pagina 1219 van het NIOD-rapport).
16. Medio april 1993 waren de Bosnische Serven het stadscentrum van Srebrenica op circa 1.800 meter genaderd en Srebrenica stond op het punt in Bosnisch-Servische handen te vallen. De communis opinio was dat dit tot een bloedbad zou leiden, vanwege de wraakgevoelens bij de Serven, mede naar aanleiding van hetgeen van de zijde van de Bosnische Moslims in het eerste oorlogsjaar was gebeurd. Zelfs de toenmalig Servische president Slobodan Milosevic voorzag een massaslachting op de Moslims, indien Srebrenica zou vallen (zie pagina 1219 en 2891 van het NIOD-rapport). In het rapport van het Franse Parlement, deel I, pagina 19 staat vermeld:

'le général Morillon rencontrait longuement Milosevic et lui indiquait que la chute de Srebrenica entraînerait des massacres épouvantables, compte tenu des lourds contentieux entre les deux communautés dans la région. Milosevic semblait le savoir puisque David Owen raconte que celui-ci a dit au cours d'une conversation téléphonique tenue le 16 avril 1993 qu'il ne fallait pas que Srebrenica tombe car les massacres y seraient épouvantables, ceci soulignant le caractère spécifique de la situation dans cette région.'

[Vertaling advocaat:

‘Generaal Morillon ontmoette Milosevic langdurig en wees hem erop dat de val van Srebrenica tot vreselijke moordpartijen zou leiden, in aanmerking genomen de zware geschillen tussen de twee gemeenschappen in de regio. Milosevic leek dit te weten, want David Owen vertelt dat hij (Milosevic, toevoeging advocaat) tijdens een telefoongesprek op 16 april 1993 had gezegd dat Srebrenica niet mocht vallen omdat er anders verschrikkelijke moordpartijen zouden plaatsvinden, hetgeen het specifieke karakter van de situatie in deze regio onderstreepte.’]

17. De mededeling van Milosevic aan Owen dat een Bosnisch-Servische inname van Srebrenica tot een bloedbad zou leiden, is ook in het NIOD-rapport te lezen (zie pagina 2891). Die gedachte leefde ook in brede zin onder de Bosnische Moslims, hetgeen hen er later, ten tijde van de val van de *Safe Area*, in grote getale toe bracht op de vlucht te slaan. Er werd rekening mee gehouden dat de VRS de in 1992 en 1993 door Bosnische Moslims begane moorden in Servische dorpen (die op hun beurt een reactie vormden op Servische moordpartijen en etnische zuiveringen) zou willen wreken (zie pagina 2479 van het NIOD-rapport).
18. Tegen de hierboven geschetste achtergrond besloot de internationale gemeenschap, meer in het bijzonder de VN, tot het instellen van zogenaamde ‘*Safe Areas*’, onder andere in het gebied rondom de stad Srebrenica.

I.2. VN-resoluties

19. Alvorens nader in te gaan op de relevante passages in de diverse VN-resoluties, zal eiseres hieronder een kort overzicht geven van de resoluties van de Veiligheidsraad die betrekking hebben op de United Nations Protection Force (zie Nederlandse Parlementaire Enquête, pagina 26):
 - VN-resolutie 713 (25 september 1991): afkondiging van een wapenembargo tegen alle delen van voormalig Joegoslavië;

- VN-resolutie 743 (21 februari 1992): instelling van een United Nations Protection Force (UNPROFOR);
 - VN-resolutie 758 (8 juni 1992): uitbreiding taak UNPROFOR met zorg voor de ongehinderde bevoorrading van Sarajevo en andere gebieden in Bosnië;
 - VN-resolutie 770 (13 augustus 1992): goedkeuring van het gebruik van ‘*alle noodzakelijke maatregelen*’ voor het leveren van humanitaire hulp;
 - VN-resolutie 781 (9 oktober 1992): instelling van een vliegverbod boven Bosnië om verstoring van humanitaire vluchten op Sarajevo en bombardementen door Bosnische Serviërs tegen te gaan;
 - VN-resolutie 816 (31 maart 1993): machtiging van de lidstaten, met een verwijzing naar hoofdstuk VII (*peace enforcement*) van het VN-Handvest, om het vliegverbod boven Bosnië af te dwingen;
 - VN-resolutie 819 (16 april 1993) en VN-resolutie 824 (6 mei 1993): instelling van de *Safe Areas* onder hoofdstuk VII van het VN-Handvest, volgens de Nederlandse Parlementaire Enquêtecommissie een mengvorm van *peacekeeping* en *peace enforcement*;
 - VN-resolutie 836 (4 juni 1993): vaststelling van het geweldsniveau inzake de *Safe Areas*, gebaseerd op hoofdstuk VII van het VN-Handvest;
 - VN-resolutie 844 (18 juni 1993): keuze van de VN-veiligheidsraad voor de ‘lichte variant’ (een troepenmacht van 7.600 man) en herbevestiging van de mogelijkheid van luchtsteun om het mandaat uit te voeren;
 - VN-resolutie 1004 (12 juli 1995): veroordeling door de Veiligheidsraad van de Bosnisch-Servische agressie en eis van terugtrekking van de troepen uit de *Safe Area Srebrenica*.
20. Ter verduidelijking merkt eiseres op dat het VN-Handvest verschillende vredesoperaties onderscheidt. Onder hoofdstuk VI van het handvest wordt vreedzame geschillenbeslechting verstaan zonder militaire middelen (*peacekeeping*). De VN kennen daarnaast operaties onder hoofdstuk VII van het handvest, waaronder zuiver militaire operaties vallen ten behoeve van de internationale vrede en veiligheid, dus vredeshandhaving of *peace enforcement* (zie pagina 58 van de samenvatting van het

NIOD-rapport). Hierna zal eiseres nader ingaan op de VN-resoluties, die betrekking hebben op de *Safe Areas* en de bescherming daarvan.

Introductie *Safe Area*

21. In de VN-resolutie 819 van 16 april 1993 is het begrip *Safe Area* in artikel 1 geïntroduceerd:

'The Security Council (...)

demands that all parties and others concerned treat Srebrenica and its surroundings as a safe area which should be free from any armed attack or any hostile act.'

Deze definitie wordt in de VN-resolutie 824 (1993) nog eens herhaald. Vooruitlopend op het vervolg van deze dagvaarding vermeldt eiseres hier reeds dat – gegeven de val van de *Safe Area* Srebrenica en de 8.000 tot 10.000 vermoorde mensen – de aansprakelijkheid van de VN is gegeven, in het licht van de hierboven beschreven toezegging van Morillon namens de VN en de hierop volgende VN-resoluties. De VN zijn in dat verband toerekenbaar tekort geschoten, althans hebben onrechtmatig gehandeld jegens eiseres. Hierna zal worden ingegaan op de wijze waarop de VN hebben gekozen voor de bescherming van de burgers en de handhaving van de *Safe Areas*. Vooropgesteld zij dat de VN zelf hun middelen en de wijze van uitvoering van hun toezeggingen hebben gekozen. Welke verontschuldiging in de keuze van de middelen en uitvoering ook besloten mogen liggen, deze liggen uitsluitend binnen de invloedssfeer van de VN (en de Nederlandse Staat, die later direct betrokken raakte door de uitzending van het Nederlandse bataljon, genaamd Dutchbat) en niet binnen de invloedssfeer van de burgers die op de toezeggingen van veiligheid mochten vertrouwen. Hieronder zal eiseres nader ingaan op de tekst van de resoluties en de toelichting daarop van de toenmalig secretaris-generaal van de VN.

Tekst VN-resoluties en toelichting secretaris-generaal

22. In zijn bericht van 9 mei 1994 over de genoemde VN-resoluties omschreef de toenmalig secretaris-generaal (Boutros Boutros-Ghali) de *Safe Areas* (op basis van de VN-resoluties 819 en 824) als volgt:

'Nr. 2

...The Safe Areas were envisaged to be areas free from armed attacks and from any other hostile acts that would endanger the well-being and the safety of their inhabitants and where the unimpeded delivery of humanitarian assistance to the civilian population would be ensured.'

23. Door middel van VN-resolutie 836 (1993) is het mandaat ten aanzien van de *Safe Areas* en de hulp aan de bevolking uitgebreid. De belangrijkste passages in die resolutie:

'The Security Council (...)

Nr. 4:

Decides to ensure full respect for the Safe Areas referred to in resolution 824 (1993);

Nr. 5:

Decides to extend to that end the mandate of UNPROFOR in order to enable it, in the Safe Areas referred to in resolution 824 (1993), to deter attacks against the Safe Areas, to monitor the cease-fire, to promote the withdrawal of military or paramilitary units other than those of the Government of the Republic of Bosnia and Herzegovina and to occupy some key points on the ground, in addition to participating in the delivery of humanitarian relief to the population as provided for in resolution 776 (1991) of 14 September 1992;

Nr. 9:

Authorizes UNPROFOR, in addition to the mandate defined in resolutions 770 (1992) of 13.8.1992 and 776 (1992), in carrying out the mandate defined in paragraph 5 above, acting in self-defense, to take the necessary measures, including the use of force, in reply to bombardments against the Safe Areas by any of the parties or to armed incursion into them or in the event of any deliberate obstruction in or around those

areas to the freedom of movement of UNPROFOR or of protected humanitarian convoys;

Nr. 10:

Decides that, notwithstanding paragraph 1 of resolution 816 (1993), Member States, acting nationally or through regional organizations or arrangements, may take, under the authority of the Security Council and subject to close coordination with the Secretary-General and UNPROFOR, all necessary measures, through the use of air power, in and around the Safe Areas in the Republic of Bosnia and Herzegovina, to support UNPROFOR in the performance of its mandate set out in paragraph 5 and 9 above;'

24. Naast de bescherming van het gebied van de *Safe Area* diende de VN ook de bevolking van de *Safe Area* te beschermen. De preambule van VN-resolutie 836 (1993) vermeldt in dat verband:

'Determined to ensure the protection of the civilian population in Safe Areas and to promote a lasting political solution,(...)'.

25. De secretaris-generaal noemt in zijn bericht van 9 mei 1994 de bescherming van de bevolking uitdrukkelijk als doel (pagina 5, V *The way ahead*):

'Nr. 16.

There has existed a certain ambiguity as regards UNPROFOR's mandate in the Safe Area: is its role to defend a geographically defined Safe Area or is it to deter, through its presence, attacks on the civilian populations living therein? The Security Council clearly intended the latter, but a perceived lack of clarity of intent may have contributed to misunderstandings and false expectations, by both warring parties and by the international community, of UNPROFOR's responsibilities in Gorazde. Based on a careful analysis of Security Council resolutions 824 (1993), 836 (1993), 844 (1993) and 913 (1994) as well as relevant reports of the Secretary-General, UNPROFOR understands its mission as follows:

To protect the civilian populations of designated Safe Areas against armed attacks and other hostile acts, through the presence of its troops and, if necessary, through the application of air power, in accordance with agreed procedures.'

'Nr. 22

"Should UNPROFOR determine that activities in those Safe Areas pose a threat to their populations, then it will act in accordance with its responsibilities, in close cooperation with the NATO.'

26. De secretaris-generaal bevestigt in zijn bericht dat de inzet van geweld zowel ter zelfverdediging als ter verdediging van de bevolking in de *Safe Areas* is geoorloofd:

'Nr. 17

...Should UNPROFOR's presence prove insufficient to deter an attack, it could be required to resort to close air support to protect its own members or to request air strikes to compel an end to the attack of the Safe Areas.'

27. De secretaris-generaal heeft vervolgens in zijn bericht geconcludeerd dat het concept van de *Safe Areas* moet worden aangepast. De secretaris-generaal wilde zowel de bevolking beschermen als ook onpartijdig blijven, overigens onverlet de mogelijkheid om daarbij geweld te gebruiken:

'Nr. 24

In my view, the successful implementation of the safe-area concept requires the acceptance of three overriding principles:

- (a) That the intention of Safe Areas is primarily to protect people and not to defend territory and that UNPROFOR's protection of these areas is not intended to make it a party to the conflict;*
- (b) That the method of execution of the safe-area task should not, if possible, detract from, but rather enhance, UNPROFOR's original mandates in Bosnia and Herzegovina, namely supporting humanitarian assistance operations and contributing to the overall peace process through the implementation of cease-fires and local disengagements;*

(c) *That the mandate must take into account UNPROFOR's resource limitations and the conflicting priorities that will inevitably arise from unfolding events.*

(...)

'Nr. 25

The UNPROFOR approach outlined above would more clearly define the geographical limitations of the Safe Areas, UNPROFOR's responsibilities therein and the obligations of the warring parties with respect to them. This approach is a manifestation of UNPROFOR's resolve to protect civilian populations, regardless of ethnic background. It is not, however, UNPROFOR's intention to defend territory nor to enter the fray as a belligerent. UNPROFOR has been, is and must remain impartial. If UNPROFOR must have recourse to force, this will be in clearly defined circumstances, triggered by the actions of one or another party to the conflict.'

(...)

'Nr. 30

Safe Areas can be made somewhat more effective and manageable. On the other hand, because of difficulties in their implementation as well as their limited effect, it must be recognized that Safe Areas do not in themselves represent a long-term solution to the fundamental conflict in Bosnia and Herzegovina, which requires a political and territorial solution. I therefore view the safe-area concept as a temporary mechanism by which some vulnerable populations can be protected pending a comprehensive negotiated political settlement. In this respect, UNPROFOR's protection of the civilian population in Safe Areas must be implemented so as to provide a positive contribution to the peace process, and not to detract from it.'

Duiding tekst VN-resoluties en toelichting secretaris-generaal

28. Zoals blijkt uit het bovenstaande stelde de secretaris-generaal uitdrukkelijk vast dat het de bedoeling was de bevolking in de *Safe Area* te beschermen en niet alleen het gebied. Het is niet denkbaar dat de VN een bepaald gebied beschermen, uitsluitend met het doel

het land te beschermen. Het land dient immers de mensen en niet andersom. Het territorium is slechts een afgeleid belang van het belang van de mensen die zich in dat territorium bevinden.

29. Uit de VN-resoluties volgt verder dat luchtsteun mocht worden ingezet om de bevolking van de *Safe Areas* en UNPROFOR te beschermen tegen aanvallen. Nummer 10 van de VN-resolutie 836 bepaalt dat de inzet van de luchtmacht toegestaan is om UNPROFOR bij de uitvoering van zijn mandaat zoals gedefinieerd in de nummers 5 en 9 van de VN-resolutie te ondersteunen. Nummer 5 en 9 zien als doelstelling van de *Safe Area*, dat aanvallen tegen de *Safe Area* worden afgeschrikt en verder dat geweld is toegestaan ter bescherming van hulpkonvoeien. Luchtsteun mocht derhalve worden ingezet om een aanval op de bevolking af te slaan en om hulpkonvoeien te beschermen.
30. Herhaald zij hier dat de vraag naar de wijze waarop de VN hun middelen hebben bepaald, voor eiseres niet relevant is. Doorslaggevend is dat de VN de burgers van Srebrenica bescherming hebben toegezegd en dat de VN zelf hebben bepaald welke middelen van bescherming zouden worden ingezet. Zoals hierboven aan de orde is geweest en hierna nog nader aan de orde zal komen, waren de VN daarbij op de hoogte van de explosieve situatie, meer in het bijzonder van de gewelddadige voorgeschiedenis, de over en weer gepleegde en aangekondigde misdaden sinds 1991 en de rampzalige humanitaire situatie.
31. De verantwoordelijkheid van de VN voor de bescherming van de burgers en het gebied is ook in het NIOD-rapport erkend. Op pagina 1223 van het NIOD-rapport staat in dat verband vermeld:

‘Met zijn verklaring van 14 maart laadde Morillon een grote verantwoordelijkheid op UNPROFOR en de Verenigde Naties. (...) De Bosnia Herzegovina Commander verplichtte de vredesmacht nu ook tot bescherming van een gebied en zijn bewoners.’

I.3. Rules of engagement

32. De zogenaamde ‘*rules of engagement*’ (geweldinstructies), de regels die bepalen wanneer UNPROFOR geweld mocht gebruiken, worden voor eiseres geheim gehouden. Eiseres heeft de *rules of engagement* opgevraagd bij de Nederlandse Staat (**productie 12**) en bij de VN (**productie 13**). De Nederlandse Staat en de VN weigeren deze stukken ter inzage te geven (**productie 14 en 15**). Van de zijde van eiseres is daarop een zogenaamd WOB-verzoek (Wet Openbaarheid Bestuur) gedaan, teneinde het gewenst en noodzakelijk inzicht te verkrijgen. Dat verzoek is op 6 oktober 2006 afgewezen, tegen welk besluit eiseres op 23 oktober 2006 bezwaar heeft ingesteld. Dat bezwaar is op 20 februari 2007 afgewezen. Inmiddels heeft eiseres van deze beslissing beroep ingesteld bij de rechtbank. Hier doet zich de situatie voor dat de Nederlandse Staat en de VN houder zijn van het bewijsmateriaal en geen inzicht in dat bewijsmateriaal wensen te verschaffen. Die omstandigheid dient in het nadeel van de Nederlandse Staat en de VN te worden uitgelegd.
33. De *rules of engagement* vloeien voort uit het op de VN-resoluties gegrondvest mandaat en dienen hier recht aan te doen. De *rules of engagement* komen – kort gezegd – als volgt tot stand. De militaire staf van het *Department of Peacekeeping Operations* (DPKO) van de VN stelt een concept op voor de *rules of engagement*, met daarin als basis de geweldsinstructies. Dit concept wordt vervolgens voorgelegd aan de politieke afdeling van het DPKO, die eventuele aanvullingen op en/of wijzigingen aan dit concept verwerkt. De *rules of engagement* moeten worden getoetst aan het internationaal (humanitair) recht. Het concept van de *rules of engagement* wordt dan voorgelegd aan de *Force Commander* (de militaire opperbevelhebber van de missie), die moet beoordelen of met de voorgestelde *rules of engagement* valt te werken. Het aldus totstandgekomen concept gaat dan terug naar de juridische afdeling van het DPKO. Als er geen op- of aanmerkingen zijn en de *rules of engagement* definitief kunnen worden vastgesteld, gaan deze ter ondertekening naar de ondersecretaris-generaal voor vredesoperaties. Na ondertekening zijn deze regels formeel van kracht en dienen de VN-troepen zich daaraan te conformeren.
34. Het NIOD heeft (anders dan eiseres) wel inzage gehad in de *rules of engagement*, zodat hierna de stellingen van eiseres noodgedwongen zijn gebaseerd op hetgeen het NIOD

daarover in zijn rapport vermeldt. Het NIOD-rapport stelt op pagina 2360 over de *rules of engagement*:

‘De rules of engagement, met daarin ondermeer de bepalingen wanneer UNPROFOR het vuur zou mogen openen, waren bedoeld om grenzen te stellen aan het gebruik van geweld en om aan te geven in welke situaties geweld mocht worden gebruikt.’

35. Eiseres stelt andermaal voorop dat deze regels door de VN zijn opgesteld. Eiseres had op de totstandkoming, de inhoud en de uitvoering van die regels geen invloed. Eiseres wordt bij de bespreking van de *rules of engagement* in moeilijkheden gebracht, omdat deze geheim worden gehouden. Een en ander dient in de visie van eiseres te leiden tot omkering van de bewijslast. De VN en de Staat dienen de inhoud van de *rules of engagement* openbaar te maken en aan te tonen dat deze regels voldeden, althans dat men deze regels juist heeft toegepast. Voorshands dient er – gegeven het feit dat van enig militair optreden van de zijde van de VN en de Staat geen sprake is geweest ondanks het hinderen van de hulpkonvoeien, de inname van de observatieposten, de val van de enclave en de moord op 8.000 tot 10.000 vluchtelingen – te worden geconcludeerd dat de door de VN en de Staat gestelde regels onvoldoende waren, dan wel dat deze niet correct zijn nageleefd.
36. Zoals eerder uiteengezet en ook is weergegeven op pagina 2363 en 2364 van het NIOD-rapport, hadden de VN mede de taak om de bevolking van de enclave te beschermen. Op pagina 2365 van het NIOD-rapport wordt geconcludeerd dat de *rules of engagement* eigenlijk alleen geweld toestonden ter zelfverdediging. Dat is in het licht van de hierboven geschetste situatie en de te verwachten massaslachtingen indien de *Safe Area* zou vallen, alsmede in het licht van de (nader te bespreken) cruciale betekenis van de observatieposten, een aan de VN en de Nederlandse Staat verwijtbare fout. Waar dat van belang is zal eiseres hierna in gaan op hetgeen bekend is geworden omtrent de *rules of engagement*. In het bijzonder zal eiseres terugkomen op het feit dat de in Bosnië gelegde Nederlandse troepen verplicht waren melding te maken van oorlogsmisdaden of de verdenking daarvan. Zoals zal blijken is die plicht ernstig verzaakt.

37. Het bovenstaande samengevat, dienden de VN de burgers en het gebied in de *Safe Area* Srebrenica te beschermen. Ook dienden de VN de hulpkonvoeien te beschermen. De operationele opdracht aan de daar gelegerde VN-troepen bestond onder andere uit de bescherming en zorg voor de bevolking, voor verbetering van de levensomstandigheden van die bevolking, en het verlenen van militaire bijstand aan humanitaire operaties van UNPROFOR (zie pagina 1361 van het NIOD-rapport).
38. De bescherming van het gebied van de *Safe Area* in Oost-Bosnië (**productie 16** - kaart pagina 141 van de samenvatting van het NIOD-rapport) en de bewoners, werd vorm gegeven door het inrichten van 15 zogenaamde observatieposten (OP's). Daarnaast werd in de stad Srebrenica een kleinere en in een nabijgelegen gehucht Potocari een grotere basis (of: '*compound*', zie pagina 1337 van het NIOD-rapport) ingericht voor VN-soldaten (**productie 17** - kaart pagina 212 van de samenvatting van het NIOD-rapport). Dutchbat trachtte de haar opgedragen taken uit te voeren door toegangscontrole, patrouilles, controlepunten en waarnemingsposten. Binnen de *Safe Area* mochten zich geen zware wapens bevinden. UNPROFOR zou de wapens binnen de *Safe Area* innemen en opslaan. Ook die taak voerde Dutchbat uit. In de praktijk kwam de demilitarisering uitsluitend neer op de ontwapening van de bevolking in de *Safe Area*. Ter illustratie van de controle op de ontwapening verwijst eiseres naar de foto op pagina 1245 van het NIOD-rapport. Tussen maart 1994 en juli 1995 verbleven achtereenvolgens drie bataljons van de Luchtmobiele Brigade van elk 900 à 1.000 manschappen (opgebouwd uit circa 50% infanteristen en circa 50% ondersteuning) in de *Safe Area* Srebrenica. Achtereenvolgens werden ingezet Dutchbat I (vanaf maart 1994 tot juli 1994), Dutchbat II (van juli 1994 tot januari 1995) en Dutchbat III (van januari 1995 tot juli 1995). Hieronder zal nader worden ingegaan op de totstandkoming en uitvoering van het besluit om deel te nemen aan de VN-missie.

I.4. Nederlandse bijdrage: Dutchbat

39. De Nederlandse bijdrage aan de VN-missie, in de vorm van een bataljon soldaten, genaamd 'Dutchbat', was een grote mislukking. De totstandkoming van het Nederlandse besluit tot deelname aan deze missie en de voorbereiding hiervan, werden gekenmerkt

door (politieke) overmoedigheid en een gebrek aan (militair) inzicht en kunde.

Samengevat betreft het de volgende punten:

1. het besluit om mee te doen met de VN-missie was niet, althans onvoldoende overdacht. Het besluit werd ingegeven in de hoop dat als Nederland troepen zou leveren, andere landen wel zouden volgen. In de ministerraad was er geen discussie over het besluit. Door blunders in de communicatie tussen de ministeries van Defensie en Buitenlandse Zaken, werden geen voorwaarden gesteld aan de deelname. Dit, terwijl Dutchbat werd opgezadeld met het meest gevaarlijke en explosieve deel van Bosnië;
2. de keuze voor de Luchtmobiele Brigade was ondoordacht. Deze keuze was al genomen voordat bekend was naar welk gebied in Bosnië de Nederlandse troepen zouden worden uitgezonden. De keuze voor de Luchtmobiele Brigade werd bovendien ingegeven door de politieke wens om dit nieuwe onderdeel van de krijgsmacht in de schijnwerpers te zetten;
3. er werd gekozen voor lichte bewapening, mede vanuit het politieke motief om de Luchtmobiele Brigade niet (te veel) op een reguliere pantser-infanterie-bataljon te laten lijken. Het inzetten van zwaarder materieel zou bovendien de latere aankopen van helikopters ten behoeve van de Luchtmobiele Brigade in gevaar kunnen brengen, was de vrees bij het ministerie van Defensie. Daarnaast wenste de Nederlandse Staat de Serven met de bewapening niet te provoceren;
4. de uitgezonden soldaten hadden een slechte opleiding/voorbereiding gekregen, hadden geen ervaring en er was nauwelijks sprake van een *esprit de corps*;
5. er werden geen of nauwelijks ervaringen uitgewisseld met het Canadese Bataljon Canbat, welk bataljon door Dutchbat werd afgelost. Er was geen risico-analyse gemaakt noch werd militaire *intelligence* vergaard, terwijl bijvoorbeeld aanbiedingen van de VS om voor *intelligence* te zorgen resoluut werden afgewezen.

Deze punten zullen hierna worden toegelicht.

Totstandkoming besluit Nederlandse bijdrage

40. In de loop van 1992 overheerste in Nederland het gevoel van machteloosheid ten aanzien van de situatie in Joegoslavië. Voor een verdergaande militaire interventie dan

begeleiding van humanitaire konvooien, was internationaal geen steun. In Nederland was daarentegen een breed draagvlak om ‘meer’ te doen tegen de oorlog (zie pagina 26 en verder van de Nederlandse Parlementaire Enquête), met de nadruk op het instellen van veilige gebieden, waarin vluchtelingen volledige bescherming zouden krijgen en waarbij vredesafdwinging noodzakelijk zou zijn (zie pagina 34 van de Nederlandse Parlementaire Enquête). Zo pleitten eind 1992 in de Tweede Kamer al diverse partijen voor de instelling van ‘*veilige gebieden*’, ruim voordat Srebrenica door generaal Morillon tot veilig gebied zou worden uitgeroepen. De toenmalige chef-defensiestaf generaal A.K. van der Vlis, de hoogste Nederlandse militair, had overigens zijn bedenkingen en gaf op 22 november 1992 in het televisie programma het Capitool aan dat met de instelling van veilige gebieden voor vluchtelingen de grens tussen *peacekeeping* en *peace enforcement* zou worden overschreden, aangezien de bescherming inhield dat mensen van de ene partij zouden moeten worden beschermd tegen mensen van de andere partij. Van der Vlis dacht dat voor het realiseren van dat doel een troepenmacht van ongeveer 100.000 soldaten nodig zou zijn (zie pagina 768 en verder van het NIOD-rapport en pagina 102 en 103 van de samenvatting van het NIOD-rapport).

41. Nederland oefende geen invloed uit op de beslissing naar welk gebied of welke *Safe Area* Dutchbat zou worden uitgezonden. Bekend was dat de *Safe Area* Srebrenica het meest gevaarlijke en explosieve deel was van Bosnië. Er was bovendien sprake van een competentiestrijd tussen de ministeries van Buitenlandse Zaken en Defensie, waardoor de noodzakelijke coördinatie ontbrak. Deze ministeries hadden verschil van inzicht of de Luchtmobiele Brigade zou worden ingezet voor een vredesregeling (Defensie) of voor de bescherming in een *Safe Area* (Buitenlandse Zaken). De communicatie tussen de ministeries was onvoldoende. De wens van Defensie om buiten een *Safe Area* te blijven en niet naar Srebrenica te gaan, werd niet overgebracht aan de VN. Een brief van de toenmalig minister van Defensie Ter Beek werd door Buitenlandse Zaken tegengehouden. In plaats daarvan werd aan de VN medegedeeld dat het aanbod van de Luchtmobiele Brigade gold voor de *Safe Areas*. Dat bericht werd mede namens Defensie ondertekend, zonder dat Ter Beek hiervan op de hoogte was. Het gevolg was dat het uiteindelijke aanbod tot het zenden van de Luchtmobiele Brigade werd gedaan, zonder

dat daaraan voorwaarden werden verbonden (zie pagina 115 en 116 van de samenvatting van het NIOD-rapport en zie pagina 51 van de Nederlandse Parlementaire Enquête). In de ministerraad was er geen discussie over de keuze van de locatie. De ministerraad had zichzelf daarover op 12 november 1993 nog wel een discussie beloofd. Het inzetgebied werd op 3 december 1993 echter slechts voor kennisgeving aangenomen. Zo deed de curieuze omstandigheid zich voor dat in de ministerraad geen discussie plaatsvond over de uitzending naar Srebrenica (zie pagina 122 van de samenvatting van het NIOD-rapport).

Keuze voor Luchtmobiele Brigade

42. Uit de prioriteitennota van Defensie van 12 januari 1993 viel af te leiden dat de Luchtmobiele Brigade de ideale kandidaat zou zijn voor *peacekeeping* operaties, vanwege de opbouw van die brigade in bataljons en de mogelijkheid die bataljons elkaar af te laten lossen (zie pagina 881 van het NIOD-rapport). Dat is een opmerkelijk argument, dat niet doorslaggevend had moeten zijn. Het feit dat de bataljons van de Luchtmobiele Brigade elkaar konden aflossen, zegt immers alleen iets over de organisatorische opbouw en brengt niet met zich mee dat dit onderdeel zonder meer geschikt was om te worden ingezet in de *Safe Area* Srebrenica.

43. De keuze om de Luchtmobiele Brigade in te zetten, ging vooraf aan het moment waarop bekend werd dat de *Safe Area* Srebrenica de plaats zou zijn waar de inzet zou plaatsvinden. Dat is bepaald opmerkelijk. Normaal gesproken worden middelen op het doel afgestemd en niet andersom. Desondanks werd al op 9 maart 1993 een kamerdebat gehouden waarin de eerste aanzet werd gegeven tot de inzet van de Luchtmobiele Brigade (zie pagina 37 van de Nederlandse Parlementaire Enquête). Op 1 april 1993 werd aan de Nederlandse diplomaten in het buitenland instructie gegeven om ‘*alvast de geesten rijp te maken voor de inzet van het Luchtmobiele Bataljon*’. Toenmalig chef-defensiestaf Van der Vlis heeft de druk die werd uitgeoefend vanuit het ministerie van Buitenlandse zaken om de Luchtmobiele Brigade uit te zenden, als ‘*gigantisch*’ ervaren. Van der Vlis zou in dat verband zelfs hebben overwogen om af te treden (zie Nederlandse Parlementaire Enquête, Tweede Kamer, vergaderjaar 2002-2003, 28 506, nr. 5, pagina 135 en pagina 139).

44. Uitsluitend vanwege binnenlandse politieke overwegingen werd gekozen voor een lichtbepapend legeronderdeel, te weten de Luchtmobiele Brigade. Dit onderdeel was net opgericht en was druk doende soldaten te werven. Er was behoefte om te laten zien wat de Luchtmobiele Brigade allemaal kon. Luitenant-generaal Schouten, commandant van het eerste legerkorps, waaronder de Luchtmobiele Brigade viel, vond het voor de verdere werving van de Luchtmobiele Brigade heel slecht als deze (zie pagina 112 van de samenvatting van het NIOD-rapport):

‘na tweeënehalf jaar niet verder zou zijn gekomen dan een oefeningetje op de Ossendrechtse heide en een oefeningetje in Griekenland.’

Ook toenmalig commandant van de Luchtmobiele Brigade generaal-majoor J.W. Brinkman, wilde in de zomer van 1993 gaarne ‘zijn brigade’ inzetten (zie pagina 112 en 114 van de samenvatting van het NIOD-rapport).

Bewapening

45. De Luchtmobiele Brigade was licht bewapend. De zogenaamde YPR's (licht gepantserde rupsvoertuigen) die werden ingezet waren slechts bedoeld als ‘*battlefield taxi's*’ en niet om aan de strijd deel te nemen. Deze YPR's werden voorts lichtbepapend. In plaats van de zwaardere mogelijkheden van bijvoorbeeld een 25 mm boordkanon of de zogeheten TOW-antitankraket lanceerbuizen, werd gekozen voor de verouderde .50 mitrailleur die sinds 1950 in gebruik was (zie pagina 1122 van het NIOD-rapport). De beslissing over de bewapening was bovendien in een zeer vroeg stadium genomen, nog voordat bekend was geworden dat de eenheid in Srebrenica zou worden ingezet (zie pagina 1123 van het NIOD-rapport).
46. De keuze voor de lichte bewapening werd zowel in Nederland als daarbuiten bekritiseerd. Vanuit de Tweede Kamer (zie pagina 1128 van het NIOD-rapport) en door de toenmalig Bosnië-Herzegovina commandant luitenant-generaal F. Briquemont werd aangedrongen op zwaardere bewapening (zie pagina 1124 van het NIOD-rapport). Met de lichte bewapening wilde Defensie echter voorkomen dat de Luchtmobiele

Brigade ging lijken op een regulier pantser-infanterie-bataljon, waarmee de noodzaak voor de aankoop van helikopters mogelijk zou verdwijnen. Die helikopters zouden in de ogen van Defensie de Luchtmobiele Brigade nu juist zo bijzonder maken en hadden daarom in de reclamespotjes voor de werving voor de brigade zo'n belangrijke rol gespeeld. Als die zouden afvallen, zou dat ten koste van de uitstraling van de eenheid gaan (zie pagina 125 van de samenvatting van het NIOD-rapport). Overigens hadden andere landen die soldaten aan UNPROFOR leverden, waaronder Frankrijk en Denemarken, wel gekozen voor zwaardere bewapening. Herhaald zij hier dat de keuze voor de lichte bewapening een Nederlandse keuze was, waarvoor Nederland verantwoordelijk was. In geen geval kan de lichte bewapening in dat verband het begin van een disculpatie voor het niet, althans onvoldoende, beschermen van de bevolking inhouden. Eiseres noemt ter illustratie de bewapening van het Scandinavische VN-bataljon Nordicbat, dat rond Tuzla was gelegerd. Nordicbat had de beschikking over een Deens tank-squadron. Daaruit blijkt eveneens dat zwaardere bewapening door Dutchbat niet alleen gewenst en noodzakelijk was, maar ook mogelijk was geweest.

47. Over de bewapening van Dutchbat ontstond een politieke discussie. In de Tweede Kamer werd halverwege mei 1993 een motie ingediend, waarin de regering werd verzocht *'de Luchtmobiele Brigade ook geschikt te maken voor optreden in voorzienbare VN-operaties door operationele bataljons zo snel mogelijk tevens een adequate training en opleiding met zwaarder materieel te geven, waaronder pantservoertuigen.'* De regeringspartijen zeiden hiermee ook een bijdrage te willen kunnen leveren aan *peace enforcement* (zie pagina 106 van de samenvatting van het NIOD-rapport). Dit stuitte echter op de nodige weerstand bij Defensie. Op pagina 107 van de samenvatting van het NIOD-rapport wordt een hoge ambtenaar aangehaald, die naar aanleiding hiervan zou hebben verzocht:

'Wat is dat nu weer voor malligheid? De Luchtmobiele Brigade in Joegoslavië inzetten als een soort pantservedivisie? Dat is hetzelfde als vlak voor de Olympische Spelen tegen een volleybalteam zeggen: we hebben toch liever dat jullie gaan ijshockeyen.'

48. De geconstateerde tekortkoming van een gebrek aan pantser werd weggewuifd. Chef-defensiestaf Van der Vlis (die aanvankelijk zijn bezwaren had geuit tegen de missie en had aangegeven dat de inzet van wel 100.000 soldaten zou zijn vereist) zei dat door de inzet van gepantserde transportmiddelen de Luchtmobiele Brigade te veel zou gaan lijken op een gewoon pantser-infanterie-bataljon en dat had (zie pagina 104 van de samenvatting van het NIOD-rapport):

‘een negatieve uitstraling en brengt de geloofwaardigheid en werving van de Koninklijke Landmacht in diskrediet. Deze oplossing moet dan ook ernstig worden afgeraden.’

49. In de politieke discussie, die ten aanzien van de bewapening van de Luchtmobiele Brigade was ontstaan, noemde toenmalig minister van Defensie Ter Beek voorts als argument dat een zwaardere bewapening agressie zou uitlokken. Een parlementariër herinnerde zich dat de regering evenwel had beloofd dat krachtig optreden mogelijk zou zijn (zie pagina 125 van de samenvatting van het NIOD-rapport).
50. Ondanks dit alles en tegen beter weten in, werd vastgehouden aan het besluit om de Luchtmobiele Brigade licht bewapend in Bosnië in te zetten.

Opleiding en ervaring

51. De opleiding van Dutchbat schoot ernstig tekort. Er ontstonden wachtlijsten voor bepaalde cursussen en trainingen. Niet iedereen kon daarom de vereiste opleiding volgen. Men moest vaak zelfs onderdelen van het opleidingsprogramma overslaan. Deze problemen werden groter bij Dutchbat II en nog groter bij Dutchbat III (zie pagina 135 en volgende van de samenvatting van het NIOD-rapport). Het kostte daarbij veel tijd om geschikte beroepsmilitairen te vinden. Bovendien waren de militairen uit maar liefst 80 verschillende ondersteunende eenheden samengesteld, waardoor een *esprit de corps* ontbrak. Verder waren de soldaten erg jong en hadden zij *‘levenservaring 0,0’*, aldus Dutchbat III commandant Karremans. Bovendien werden er geen lessen getrokken uit de opstartproblemen van Dutchbat I en werden de ervaringen niet gebruikt om de

opvolgende bataljons beter voor te bereiden (zie pagina 137 van de samenvatting van het NIOD-rapport).

52. De opleiding en training die Dutchbat wel kreeg bleek van een bepaald merkwaardig gehalte. In de eindoefening die Dutchbat III kreeg onder de naam *Noble Falcon*, werd getracht de situatie in de *Safe Area* zo goed mogelijk na te bootsen. De weergave daarvan in het NIOD-rapport luidt als volgt (zie pagina 138 van de samenvatting van het NIOD-rapport):

‘Wel conform de realiteit was bij de eindoefening dat degenen die de rol speelden van de plaatselijke bevolking zo in hun rol opgingen (bijvoorbeeld door veel te bedelen), dat de leden van Dutchbat III zich daaraan hevig gingen ergeren. Dit beeld sloot overigens naadloos aan bij wat dit bataljon tijdens de opleiding door majoor De Ruijter van de Militaire Inlichtingendienst verteld werd: dat de bevolking uit ‘louter tuig’ bestond.’

53. In hoeverre het in de opleiding uitgedragen vooroordeel er toe heeft bijgedragen dat een anti-Moslimhouding bij de Nederlandse soldaten kon ontstaan, is niet te bepalen (zie pagina 165 van de samenvatting van het NIOD-rapport). Wel is achteraf een onderdeel van de Dutchbat III in verband gebracht met rechts-extremistisch gedrag. Dit is uitvoerig onderzocht door de Militaire Inlichtingendienst van de Koninklijke Landmacht (van welk onderdeel nota bene een hoge officier tijdens de opleiding de bevolking als *‘louter tuig’* had beschreven, zoals hiervoor bleek) en het Openbaar Ministerie. Onderzoek toonde aan dat er diverse incidenten waren met een rechts-extremistisch karakter (zie pagina 165 van de samenvatting van het NIOD-rapport). Ook was het voor Dutchbat III commandant Karremans kennelijk nodig om onderzoek in te stellen naar misdragingen door Dutchbat (zie pagina 1619 van het NIOD-rapport). Die misdragingen zouden hebben bestaan uit verkrachtingen, pesterijen en belediging van de bevolking, alsmede misbruik van drank en vuurwapens. Zelfs zouden kinderen moedwillig mijnenvelden zijn ingelokt, door er snoep in te gooien. Zo konden de militairen controleren of het gebied voor hen zelf veilig was (zie pagina 1616 van het NIOD-rapport). Wat volgde was slechts ongecoördineerd en beperkt onderzoek, dat geen bewijs opleverde. Het onderzoek was gebaseerd op geruchten en snel gemaakte rapporten, terwijl de ernst van

de beschuldigingen aanleiding had moeten zijn voor gedegen onderzoek (zie pagina 1631 van het NIOD-rapport en pagina 171 van de samenvatting van het NIOD-rapport).

Intelligence

54. In het najaar van 1993 vond een drietal Nederlandse verkenningsmissies naar Bosnië plaats. Opvallend is dat geen van die missies Srebrenica aandeed, ondanks dat bij de laatste verkenningsmissie vast stond dat de uitzending naar Srebrenica zou plaatsvinden (zie pagina 54 van de Nederlandse Parlementaire Enquête). Generaal-majoor Reitsma, Directeur Operatiën van de Koninklijke Landmacht, die leiding gaf aan de Nederlandse verkenningsgroep, zou overigens, nadat hij had vernomen dat de Nederlandse soldaten in Srebrenica zouden worden ingezet, Den Haag aanraden om hiermee akkoord te gaan. Hij beschouwde het als een ‘eervolle, niet eenvoudige maar wel uitvoerbare opdracht’. (zie pagina 121 van de samenvatting van het NIOD-rapport).
55. Dutchbat loste een Canadees Bataljon (Canbat) af. De *intelligence* rond de komst van Dutchbat in de *Safe Area* was ontoereikend. De Luchtmobiele Brigade en het toekomstige Dutchbat hielden de opleiding in eigen hand en legden hun oor niet te luisteren bij UNPROFOR, waarmee beter ingespeeld had kunnen worden op wat het bataljon in Bosnië zou aantreffen (zie pagina 136 van de samenvatting van het NIOD-rapport). Op pagina 142 van de samenvatting van het NIOD-rapport is te lezen dat het Nederlandse Ministerie van Defensie de bescherming van de eigen troepen niet serieus nam. Er was een gebrek aan aandacht voor *intelligence*. Volgens de toenmalig Canadese commandant in Srebrenica, luitenant-kolonel J. Champagne, was Nederland maar weinig geïnteresseerd in zijn uitleg over de moeilijke situatie in Srebrenica (zie pagina 1067 van het NIOD-rapport en pagina 118 van de samenvatting van het NIOD-rapport). Ook voorstellen van bijvoorbeeld de Verenigde Staten om geavanceerde af luisterapparatuur ter beschikking te stellen, werden resoluut afgeslagen door de Nederlandse Staat. Tussen de Canadese en Nederlandse overheden was geen enkel contact omtrent de militaire omstandigheden. Nederland deed tot en met het moment dat de Nederlandse troepen in Srebrenica arriveerden geen enkel verzoek aan Canada om informatie. Bij de aflossing van Canbat kreeg Dutchbat wel te horen dat de wapenstilstand in het ‘veilige gebied’ zo’n 150 tot 400 maal per dag werd geschonden.

De Nederlandse politiek bleek daarvan niet eens op de hoogte (zie pagina 122 van de samenvatting van het NIOD-rapport).

56. Het NIOD-rapport heeft een apart deel gewijd aan de *intelligence* (C. Wiebes, *Intelligence en de Oorlogen in Bosnië 1992-1995*). Aan de Militaire Inlichtingendienst (MID) werd door het ministerie van Defensie noch voorafgaand noch tijdens de inzet van Dutchbat, gevraagd om een risico-analyse te maken. De MID heeft in het conflict in Bosnië amper een rol gespeeld (zie pagina 118 van aangehaald werk van C. Wiebes). Het NIOD concludeert dan ook dat sprake was van slechte *intelligence*, waardoor adequaat optreden tijdens de val bij voorbaat was uitgesloten. Het NIOD heeft het in dat verband zelfs over een *intelligence failure* (zie pagina 461 van het aangehaald werk van C. Wiebes).

I.5. De commandostructuur van UNPROFOR

57. Ten behoeve van een goed begrip van het vervolg van deze dagvaarding, zal hierna worden ingegaan op de commandostructuur van UNPROFOR ten tijde van de val van de *Safe Area Srebrenica*.
58. De formele bevelslijn begon in UNPROFOR in Zagreb. Daaronder stond het Bosnia Herzegovina Command te Sarajevo, ook wel genaamd BiH-command. Vervolgens viel daar de Sector North East te Tuzla onder, die op haar beurt bevelen gaf aan Dutchbat in Potocari/Srebrenica. Deze bevelslijn, met de daarbij behorende bevelvoerders, wordt schematisch als volgt weergegeven:

UNPROFOR in Zagreb

- Force Commander - Luitenant-generaal B. Janvier (Frankrijk)
- Chef-staf - Brigade-generaal A.M.W.W.M. Kolsteren (Nederland)
- Hoofd Operatiën - Kolonel J.H. de Jonge (Nederland)

Bosnia Herzegovina Command in Sarajevo

- Commandant - Luitenant-generaal Sir R.A. Smith (Engeland)
- Plv. Commandant - Generaal-majoor Gobilliard (Frankrijk)
- Chef-staf - Brigade-generaal C.H. Nicolai (Nederland)
- Assistent chef-staf - Luitenant-kolonel J.A.C. de Ruiter (Nederland)

Sector North East in Tuzla

- Commandant - Brigade-generaal H. Haukland (Noorwegen)
- Chef-staf en plv. Commandant - Kolonel C.L. Brantz (Nederland)

Dutchbat III in de *Safe Area* Srebrenica

- Bataljonscommandant - Luitenant-kolonel Th.J.P. Karremans (Nederland)
- Plv. bataljonscommandant - Majoor R.A. Franken (Nederland)

UNPROFOR in Zagreb

59. De Force Commander van het hoofdkwartier van UNPROFOR in Zagreb droeg de verantwoordelijkheid voor alle militaire aangelegenheden. Alle nationale militaire contingenten stonden onder diens bevel. De voornaamste functionarissen binnen de staf van de Force Commander waren diens plaatsvervanger, en twee chefs-staf, één voor operationele zaken en een voor logistieke en administratieve aangelegenheden. Deze twee chefs-staf waren de Nederlanders Kolsteren en De Jonge. De chefs-staf waren verantwoordelijk voor de dagelijkse gang van zaken, waaronder operaties op de grond, in de lucht en planning en beleid (zie pagina 1179 van het NIOD-rapport).

Bosnië-Herzegovina Command in Sarajevo

60. Bosnië-Herzegovina Command was gevestigd in Sarajevo en was verantwoordelijk voor het gebied Bosnië-Herzegovina. Ook onder de *Bosnia-Herzegovina Commander* en diens chef-staf ressorteerden de gebruikelijke staf-afdelingen (zie pagina 1182 van het

NIOD-rapport). Ten tijde van de val van de *Safe Area* was commandant Smith met verlof. Zijn positie werd in die periode formeel waargenomen door de Franse generaal Gobilliard. Omdat Gobilliard druk was met de ontwikkelingen in zijn ‘eigen’ sector Sarajevo, was hij slechts zo nu en dan in de gelegenheid om de ontwikkelingen in het UNPROFOR hoofdkwartier te volgen. Eén en ander had tot gevolg dat tijdens de val van de *Safe Area* de chef-staf, de Nederlander Nicolai, en diens *militairy-assistant* de Nederlander De Ruiters de leiding hadden (zie pagina 137 van de Nederlandse Parlementaire Enquête).

Sector North East in Tuzla

61. Onder leiding van Sector North East Tuzla bevonden zich een Scandinavisch bataljon genaamd Nordicbat en Dutchbat. Tijdens de val van de *Safe Area* was de Noorse officier Haukland met verlof. Hij werd waargenomen door de Nederlandse plaatsvervangend commandant kolonel Brantz. De militaire chef-staf, die de leiding gaf aan de vijf staf-afdelingen, werd steeds gevormd door een Nederlandse officier (zie pagina 1185 van het NIOD-rapport).

Dutchbat in de *Safe Area* Srebrenica

62. De vierde schakel in de bevelsketen werd gevormd door Dutchbat in de *Safe Area* Srebrenica met haar belangrijkste basis op de compound te Potocari, en een kleinere basis in het enkele kilometers verderop gelegen Srebrenica.
63. Zoals uit het bovengenoemde overzicht blijkt en in het volgende nog nader aan de orde zal komen, werden op alle drie niveaus die boven Dutchbat stonden, beslissende functies ingevuld door Nederlandse militairen.

I.6. De val van de *Safe Area* Srebrenica

De aanloop

64. Op 3 juni 1995 viel de belangrijkste observatiepost die door Dutchbat werd bemand (OP-E), in handen van de VRS. Vervolgens viel de *Safe Area* Srebrenica, na een aanval van zes dagen die werd ingezet op 6 juli 1995. In dit hoofdstuk zal eiseres het

operationele handelen van Dutchbat aan de orde stellen. Daarbij zal ook de periode voorafgaand aan de val aan de orde komen. De daaruit volgende conclusie is dat de VN en Dutchbat ernstig en verwijtbaar tekort zijn geschoten bij de uitvoering van hun taken, hetgeen uiteindelijk de genocide op de tussen de 8.000 en 10.000 vluchtelingen mogelijk heeft gemaakt.

65. Voorshands merkt eiseres op dat voor de uitvoering van de opdrachten Dutchbat mede vertrouwd op de inzet van luchtsteun. Voor de inzet daarvan was een zogenaamde dubbele sleutel bepaald, die de inzet van de luchtmacht afhankelijk maakte van de toestemming van zowel de VN als de NAVO (de NAVO zorgde voor de uitvoering van een luchtaanval). De procedure voor de aanvraag van de luchtsteun werd aangeduid als *'Blue Sword'* (zie pagina 2095 van het NIOD-rapport). Eiseres vermeldt reeds nu dat de VN achteraf hebben geoordeeld dat zelfs bij de meest terughoudende interpretatie van de regels, de voorwaarden voor de inzet van luchtsteun waren vervuld en dat veel eerder (in elk geval vijf dagen voor de val van de *Safe Area*) besloten had moeten worden tot het gebruik van geweld door het inzetten van het luchtwapen (zie de punten 480 en verder van het VN-rapport).
66. Indien en voor zover de Nederlandse Staat en de VN zich beroepen op de door hen gevolgde regels voor de inzet van luchtsteun, bijvoorbeeld ter afwering van hun aansprakelijkheid, dient in verband met het geheimhouden van de betreffende stukken de bewijslast en het bewijsrisico voor de Nederlandse Staat en de VN te komen.

Nijpende situatie *Safe Area*

67. In de loop van het operationeel optreden werden zowel Dutchbat als de bevolking van de *Safe Area* logistiek afgeknepen (zie nummer 233 en verder van het VN-rapport). De aanvoerlijn naar Srebrenica liep voor een belangrijk gedeelte over Bosnisch-Servisch gebied. Steeds frequenter werden door de Bosnische Serven vergunningen voor logistieke konvoien geweigerd. De Serven hadden er verder voor gezorgd – door het dwingend voorschrijven van bepaalde routes – dat voor een afstand van circa 250 kilometer vier dagen reistijd was benodigd. Vanaf de zomer 1994 was de bevoorrading van Dutchbat een structureel probleem. Slechts negen van de 38 aangevraagde

konvoeien kregen van de Bosnische Serven toestemming om te rijden. Een en ander had bijvoorbeeld een groot gebrek aan dieselolie tot gevolg, waardoor operationele taken (zoals bijvoorbeeld patrouilles) te voet moesten worden uitgevoerd. Ook de humanitaire hulp werd beperkt. Reeds onder Dutchbat II stelde de toenmalig bataljonscommandant kolonel Everts de serieuze gevolgen aan de orde (zie pagina 1421 en verder van het NIOD-rapport). Door het gebrek aan bevoorrading was nog slechts een minimale taakuitoefening mogelijk.

68. Er was sprake van een algemene blokkade door de VRS (zie pagina 1426 van het NIOD-rapport). Daarnaast waren er aanhoudende VRS-aanvallen op de *Safe Area* (zie pagina 1428 en verder van het NIOD-rapport).
69. Uit het bovenstaande volgt dat de VN en Dutchbat op een aantal punten tekort zijn geschoten. Noch vanwege het verhinderen van bevoorrading en humanitaire hulp, noch vanwege aanvallen op de *Safe Area* en haar burgers, zijn de VN of is Dutchbat opgetreden. De VN en Dutchbat zijn daarmee tekort geschoten in de nakoming van hun toezeggingen en hebben in strijd met de verplichtingen van de VN-resoluties – door de bevoorrading niet af te dwingen – het eigen functioneren ondermijnd.
70. Daarnaast is door het niet optreden een psychologisch effect opgetreden bij de Bosnische Serven, die weinig tot geen ontzag meer hadden voor de VN en Dutchbat. Dit terwijl een belangrijk onderdeel van het optreden van UNPROFOR nu juist was gelegen in het ontzag dat de strijdende partijen voor de VN zouden moeten hebben. Generaal b.d. Manfred Eisele, die in 1995 Assistent Secretary-General for Planning and Support van de VN was, verwees met betrekking tot het niet optreden van Dutchbat en het niet afdwingen van bevoorrading en hulp, naar de bewapening van een bataljon van Scandinavische landen, Nordicbat, die mede bestond uit tanks. Eisele verklaarde op 5 april 2002 daarover verder in het radioprogramma Argos van de VPRO:

‘We konden zien dat alle konvoeien met humanitaire hulpgoederen, die door de Denen werden begeleid, hun bestemmingen bereikten. De Denen lieten bij zo’n konvooi

voorop en als laatste voertuig ook een tank rijden. Deze konvooien kwamen op hun bestemming aan en realiseerden dus de doelstellingen.’

Het door de Denen afgedwongen succes stond in schril contrast tot de resultaten van Dutchbat. Op enig moment bereikte nog maar 10% van de hulp de plaats van bestemming, omdat de strijdende partijen een deel ervan onderweg in beslag namen als prijs om een konvooi door te laten (zie pagina 101 van de samenvatting van het NIOD-rapport). Hierdoor kwamen de hulpgoederen en voorraden veelal bij de Bosnische Serven terecht, die deze zaken gebruikten om de oorlog voort te zetten.

71. Ook in de Nederlandse politiek kwam in het voorjaar van 1995 tot uitdrukking dat Dutchbat aan het modderen was. Op pagina 206 van de samenvatting van het NIOD-rapport is beschreven dat de bevelhebber der landstrijdkrachten luitenant-generaal Couzy reeds had geadviseerd tegen de uitzending van Dutchbat en dat hij het vervelend vond achteraf gelijk te krijgen. VVD-leider Bolkestein vond dat er een einde moest komen aan het ‘doormodder-scenario’.
72. In het voorjaar van 1995 verslechterde de situatie in de *Safe Area*. In juni 1995 konden de VN nog slechts voorzien in 30% van de voedselbehoefte (zie pagina 1912 van het NIOD-rapport). Ook de voorraadsituatie binnen Dutchbat was in de periode mei-juli 1995 buitengewoon kritiek (zie pagina 1916 van het NIOD-rapport). Aan onder andere gevechtsrantsoenen, munitie en dieselolie was ernstig gebrek. Daarnaast was er een gebrek aan toiletpapier en was drinkwater op rantsoen. Munitie, dieselolie en voedsel/watervoorraden zijn uiteraard essentieel bij de uitvoering van militaire taken. Ondertussen nam het schieten van de strijdende partijen in de omgeving toe (zie pagina 1919 en verder van het NIOD-rapport). Een en ander leidde echter niet tot ingrijpen of maatregelen door de VN of de Nederlandse Staat.
73. Anesthesist kapitein-ter-zee-arts Schouten noteerde in zijn dagboek naar aanleiding van de benarde situatie (zie pagina 1930 van het NIOD-rapport):

‘Langzamerhand ontstaat toch wel het beeld van het faillissement van VN-acties. De Serven doen precies waar ze zin in hebben, en het enige wat we daar tegenover stellen is “diplomatie” en “conferenties”.’

Belang observatieposten

74. In de nadagen van mei 1995 ontstond discussie over de positie van de observatieposten (**productie 17** - kaart, pagina 212 samenvatting NIOD-rapport). Gesuggereerd werd om een aantal minder belangrijke observatieposten (OP's) te verlaten, teneinde de belangrijke observatieposten te kunnen verdedigen. Men was het er wel over eens dat de observatieposten van het grootst mogelijke belang waren. Op pagina 1991 van het NIOD-rapport staat in dat verband vermeld:

‘Al maanden stelde Dutchbat alles in het werk om met de weinige middelen waarover men beschikte de OP's toch nog zo goed mogelijk te laten functioneren. Dat was vrijwel het enige bestaansrecht van Dutchbat, want alleen vanuit de OP's kon enige bescherming aan de bevolking worden geboden.’

75. Ondanks dit besef dat de OP's van levensbelang waren voor de bescherming van de bevolking, werden in de nacht van 28 op 29 mei 1995 voorbereidingen getroffen om een zestal OP's te verlaten, indien dat nodig mocht zijn. Op 29 mei 1995 kwamen er richtlijnen van de luitenant-generaal R.A. Smith, Commander HQ UNPROFOR in Sarajevo, de zogenaamde *Post Airstrike Guidance* (**productie 18**). Die luiden volgens het NIOD-rapport dat OP's bemand mochten blijven, totdat er serieus gevaar dreigde (zie pagina 1991 van het NIOD-rapport). Ook in de Nederlandse Parlementaire Enquête (zie pagina 186 daarvan) is gerefereerd aan het onderdeel van de *Post Airstrike Guidance* waarin door Smith wordt gesteld dat het mandaat secundair is aan de veiligheid van het VN-personeel. Punt 7 van de *Post Airstrike Guidance* vermeldt:

‘I have been directed, today 29 May 95, that the execution of the mandate is secondary to the security of UN personnel. The intention being to avoid loss of life defending positions for their own sake and unnecessary vulnerability to hostage taking. My interpretation of this directive is at paragraph 9b.’

Die instructie aan generaal Smith, waarvan de herkomst overigens onduidelijk is, doet wanneer deze letterlijk zou worden genomen geen recht aan het mandaat, en zou daarmee alsdan zelfs in strijd zijn. Eiseres merkt terzijde nog op dat een militair het mandaat niet kan wijzigen. Het punt 7 verwijst voor wat betreft de interpretatie echter naar punt 9b van de *Post Airstrike Guidance*. Deze passage luidt:

‘Positions that can be reinforced, or it is practical to counter attack to recover, are not to be abandoned. Positions that are isolated in BSA territory and unable to be supported may be abandoned at the Superior Commanders discretion when they are threatened and in his judgment life or lives have or will be lost.’

Eiseres merkt voor de volledigheid op dat ‘BSA’ betekent: ‘Bosnian Serb Army’, in deze dagvaarding aangeduid als VRS.

76. Waar het de observatieposten betreft, is aan geen van de voorwaarden (als opgesomd onder punt 9b van de *Post Airstrike Guidance*) voor verlaten voldaan. Een observatiepost is per definitie een reeds versterkte positie, die verder kan worden versterkt (oftewel: ‘reinforced’ als bedoeld in het citaat). Ook konden de observatieposten heroverd worden. De observatieposten maakten deel uit van de *Safe Area* en lagen per definitie niet in het Servisch (‘BSA’) gebied, laat staan dat deze daar geïsoleerd lagen en dat deze onmogelijk te ondersteunen waren. Van een afweging door de *Superior Commander* dat levens op het spel stonden was evenmin sprake.
77. Uit het bovenstaande volgt dat ook op grond van de *Post Airstrike Guidance* de observatieposten niet mochten worden opgegeven. Integendeel, de *Post Airstrike Guidance* gaf juist het bevel die posities niet te verlaten. Alleen geïsoleerde posities in Servisch gebied mochten worden verlaten, wanneer levens op het spel stonden of doden waren te betreuren. Hiervan was in casu evenwel geen sprake. Enig andere uitleg van de *Post Airstrike Guidance* is onjuist. Dutchbat legde het primaat desondanks ten onrechte niet bij de verdediging van de observatiepost en daarmee bij de bevolking van de *Safe Area*, maar uitsluitend bij zichzelf. Het was geen werkelijk gevaar dat Dutchbat

bedreigde, maar de angst om in gevaar te komen. Tijdens de gehele aanval op de *Safe Area* heeft de VRS alleen in de richting van Dutchbat geschoten om Dutchbat te intimideren. Dit heeft de VRS later ook toegegeven (zie pagina 2106 en 2107 van het NIOD-rapport).

Voortekenen/voorkennis van de aanval op de *Safe Area*

78. Vanaf 25 mei 1995 bereikte Dutchbat *intelligence* dat er een aanval van de VRS op de *Safe Area* op handen was (zie pagina 1989 van het NIOD-rapport).
79. Generaal b.d. Manfred Eisele verklaarde op 5 april 2002 in het eerder aangehaalde radioprogramma ‘Argos’:

‘De Britse VN-commandant heeft ons regelmatig gemeld dat de Serviërs voorbereidingen troffen voor een mogelijke aanval op de Safe Areas. Wij kregen in New York regelmatig rapporten over de situatie ter plaatse die duidelijk lieten zien dat de Bosnische Serviërs de Safe Area mogelijk wilden aanvallen.’

Eisele bevestigde hiermee de anonieme bron binnen het Department of Peacekeeping Operations van de VN. Die bron vertelde dat men daar al in maart 1995 – onder andere aan de hand van Amerikaanse satelliet-foto’s – beschikte over aanwijzingen dat de Bosnische Serven voorbereidingen troffen voor een grote aanval op Srebrenica. Ook kreeg men meldingen van onder meer UNMO’s (*United Nations Military Observers*; militaire waarnemers van de VN) over voorbereidingen bij Bratunac, ten noorden van de *Safe Area*. Het betrof bunkers en doorgangen in het bos die werden aangelegd ten behoeve van troepenversterkingen en tanks.

80. Ook openbaar aanklaagster van het Joegoslavië-Tribunaal, mevrouw C. del Ponte, heeft zich in die zin uitgelaten in een recent artikel in het blad *Paris Match* (2006, week 44, pagina 41 en volgende). Zij verklaart (ook aangehaald in de radio-uitzending van 22 december 2006 en 3 januari 2007, ‘De ochtenden, Argos’) dat de internationale

gemeenschap ervan op de hoogte was dat de Servische leiders (Milosevic, Karadzic en Mladic) van plan waren om Srebrenica te veroveren, maar dat de internationale gemeenschap niets heeft gedaan om dit te verhinderen. Er zou zelfs een bijeenkomst in het Witte Huis zijn geweest, waarbij de toenmalig Amerikaanse vice-president Al Gore zou hebben voorgelezen uit verslagen van afgeluisterde telefoongesprekken tussen Milosevic en Mladic over de geplande aanval op Srebrenica. Het VN-tribunaal heeft de af luisterprotocollen opgevraagd, maar niet ontvangen. Deze zouden niet bestaan of zijn vernietigd. Del Ponte gelooft dit echter niet (zie aangehaald interview in Paris Match).

81. Ook voormalig Nederlands minister van Defensie Voorhoeve gaf recent aan dat tenminste twee grote permanente leden van de VN-Veiligheidsraad rond juni 1995 wisten dat de Bosnische Serven van plan waren om de daaropvolgende weken de drie *Safe Areas* (Srebrenica, Gorazde en Zepa) in Bosnië onder de voet te lopen (TV-programma ‘Spraa kmakende Zaken’ van 9 juli 2005 en in de radio-uitzendingen ‘De ochtenden, Argos’ van 22 december 2006 en 3 januari 2007).
82. Amerikaans diplomaat en onderhandelaar Richard Holbrooke gaf aan in een TV-interview, uitgezonden op 19 november 2005 in Sarajevo (en aangehaald in voornoemde radio-uitzending van ‘De ochtenden, Argos’), dat hij instructies had om de *Safe Areas* ‘op te offeren’. De VN hebben met deze wetenschap om onbegrijpelijke redenen echter niets gedaan (zie ook Paris Match, t.a.p., pagina 44).
83. In bovenstaand verband merkt eiseres tenslotte nog op dat Dutchbat commandant Karremans er in zijn boek ‘Srebrenica: who cares’, op pagina 149 melding van maakt, dat de Britse soldaten, die aan het Dutchbat-bataljon waren toegevoegd, aan hem op 8 juni 1995 hadden gemeld dat het vermoeden bestond dat de VRS binnen twee weken alle *Safe Areas* zou aanvallen. Ook de ABiH (*Armija Bosna i Hercegovina*, het Bosnische regeringsleger) had Karremans van een op handen zijnde aanval op de hoogte gesteld. Karremans stelt in zijn boek dat hij één en ander aan de hogere echelons had doorgegeven.

84. De VN en Dutchbat deden met voornoemde informatie in het geheel niets, hetgeen gegeven de klaarblijkelijk zo duidelijke aanwijzingen onbegrijpelijk is.

Opgave van Observatiepost E op 3 juni 1995

85. Op 31 mei 1995 raakten de VRS (*Vojska Republika Srpska*, het leger van de Bosnische Serven) en de AbiH (*Armija Bosna i Hercegovina*, het Bosnische regeringsleger) in gevecht in de omgeving van OP-E (observatiepost E).
De indruk bij Dutchbat was dat de VRS incidenten rondom OP-E ensceeneerde, om de druk op Dutchbat te verhogen (zie pagina 1999 van het NIOD-rapport).
Op 1 juni 1995 verzocht de commandant van het Servische Drina-Corps aan Bataljonscommandant Karremans OP-E te verlaten (zie pagina 2001 van het NIOD-rapport). Om meerdere redenen was OP-E van bijzonder strategisch belang. OP-E lag op een driesprong van wegen die de zuidelijke toegang tot de *Safe Area* beheerste. Als de route via deze toegang niet kon worden gebruikt door de Bosnische Serven, was een omweg nodig via de noordzijde van de *Safe Area*. Verder kon vanuit deze plaats de drinkwatervoorziening van Srebrenica worden gecontroleerd (zie pagina 1996 van het NIOD-rapport).
86. Geheel in lijn met het belang van OP-E had Dutchbat commandant Karremans het onacceptabel gevonden dat de VRS de confrontatielijn zou oversteken. Karremans stelde zich op het standpunt dat de OP's dienden te worden verdedigd (zie pagina 2000 van het NIOD-rapport).
87. Op 3 juni 1995 werden ongeveer 50 VRS militairen bij OP-E waargenomen. Zo'n vijftien tot twintig man daarvan naderden OP-E en via een megafoon kreeg Dutchbat de instructie de OP binnen tien minuten te verlaten. Daarop omsingelde de VRS OP-E. Volgens het NIOD-rapport (zie pagina 2005) was de *Standing Order* voor Dutchbat om bij gedwongen vertrek de OP in brand te steken. OP-E was hierop voorbereid, maar op instructie van de verantwoordelijk compagniecommandant van Dutchbat werd dat niet gedaan. Tijdens de inname van OP-E werd luchtsteun aangevraagd, maar die werd door Bosnië Herzegovina Command in Sarajevo afgewezen. Dit zou de eerste (maar niet de laatste) keer voor Dutchbat III zijn, dat luchtsteun werd aangevraagd en afgewezen (zie

pagina 2005 en volgende van het NIOD-rapport). Over het telkens uitblijven van luchtsteun zal eiseres hierna nog uitvoerig ingaan. Eiseres begrijpt niet waarom er op 3 juni 1995 geen luchtsteun is verleend en er zelfs geen begin is gemaakt om de observatiepost te verdedigen, en als dat al niet mogelijk zou zijn geweest, er geen gevolg is gegeven aan het bevel de observatiepost in brand te steken. Deze houding van niets doen (die later niet incidenteel, maar een bestendige gedragslijn van Dutchbat bleek te zijn), is achteraf internationaal fel bekritiseerd. *Force Commander* generaal Bernard Janvier zei in het algemeen ten aanzien van het Nederlands optreden in het Franse parlementaire onderzoek hierover het volgende (zie pagina 123, deel 2, van het rapport van het Franse Parlement):

‘(...) si nous avons eu 400 Français à Srebrenica, cela aurait été totalement différent car nous nous serions battus. Les Néerlandais ont reçu l'ordre de se battre. Quand on reçoit l'ordre de barrer une direction, on se bat, c'est la mission. Nous nous serions battus et tout aurait changé. Nous aurions manœuvré, replié les dispositifs extérieurs, mis en œuvre nos armes, comme les mortiers de 81. Chaque engin blindé est équipé d'une mitrailleuse de 50. Nous nous serions battus. Nous aurions réagi et je suis persuadé que nous aurions fait reculer les Serbes. Certes, il nous manquait, dans les forces des Nations unies, des moyens pour annihiler l'artillerie serbe. On l'a bien vu à propos du mont Igman. Lorsque nos mortiers ont été là pour écraser les Serbes, la chose a été différente.

Les Néerlandais avaient aussi des missiles anti-chars puissants : ils ne les ont pas utilisés. Ils avaient des lance-roquettes anti-chars : ils ne les ont pas utilisés. Je pense qu'ils auraient dû se battre, quoi qu'en dise le rapport du Secrétaire général des Nations unies.’

[Vertaling advocaat:

‘(...) als we 400 Fransen in Srebrenica zouden hebben gehad, zou dit geheel anders zijn geweest, omdat wij zouden hebben gevochten. De Nederlanders hadden het bevel gekregen om te vechten. Als je het bevel krijgt om een bepaalde positie te blokkeren, dan vecht je, dat is de missie. Wij zouden hebben gevochten en alles zou anders zijn geweest. Wij zouden hebben gemanoevreerd, de buitenste posities hebben

teruggetrokken en geconcentreerd, en onze wapens, zoals de .81 mortieren, hebben gebruikt. Elk pantservoertuig is voorzien van een .50 mitrailleur. Wij zouden hebben gevochten. Wij zouden hebben gereageerd en ik ben ervan overtuigd dat wij de Serven hadden teruggedrongen. Natuurlijk, het ontbrak onze troepen van de Verenigde Naties aan middelen om de Servische artillerie te vernietigen. Dat hebben wij goed gezien bij de berg Igman. Toen onze mortieren er waren om de Serven te verpletteren, werd het een ander verhaal.

De Nederlanders hadden ook sterke anti-tank wapens: zij hebben die niet gebruikt. De Nederlanders hadden ook lanceerinrichtingen: zij hebben die niet gebruikt. Ik denk dat zij hadden moeten vechten, wat het rapport van de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties er ook over zegt.’]

88. Naar aanleiding van de inname van observatiepost E (OP-E) en het uitblijven van enige militaire reactie door Dutchbat, vond een gesprek plaats tussen kolonel Brantz en de chef-staf van het tweede corps van de ABiH (*Armija Bosna i Hercegovina*, het Bosnische regeringsleger). In dat gesprek gaf de ABiH chef-staf aan dat indien nog één observatiepost zou worden opgegeven, de ABiH de zaak in eigen hand zou nemen. Kolonel Brantz gaf aan die opstelling van de ABiH te begrijpen, maar liet weten dat Dutchbat de enige was die beslissingen nam. Volgens Brantz was Dutchbat ‘*capable to do the job in the most proper way*’ (zie pagina 2011 van het NIOD-rapport).
89. Door de val van OP-E zagen enkele duizenden vluchtelingen zich genoodzaakt om te vluchten van het nabij OP-U gelegen vluchtelingenkamp, *Swedish Shelter Project*, naar Srebrenica (zie pagina 2012 van het NIOD-rapport). De observatiepost vormde de enige bescherming voor het vluchtelingenkamp tegen de VRS (*Vojska Republika Srpska*, het leger van de Bosnische Serven).
90. De inname van OP-E was voor de VN en Dutchbat geen aanleiding om militair in te grijpen, ondanks het hierboven beschreven zwaarwegend belang van de observatieposten in het algemeen en OP-E in het bijzonder, alsmede de instructies in de *Post Airstrike Guidance* en de VN-resoluties. Dit is voor eiseres onbegrijpelijk. OP-E was een essentiële strategische positie voor de verdediging van de *Safe Area*. Door die positie

zonder enige militaire reactie prijs te geven, deden de VN en Dutchbat het tegenovergestelde van wat zij hadden moeten doen. Zoals hierna zal blijken, vormden de gebeurtenissen rond OP-E een opmaat voor de aanval op de *Safe Area* die op 6 juli 1995 zou worden ingezet.

Periode 6 tot en met 11 juli 1995

91. Op 6 juli 1995 begon de VRS (*Vojska Republika Srpska*, die Armee der bosnischen Serben) met een aanval op de *Safe Area*. Van de zijde van ABiH (*Armija Bosna i Hercegovina*, het Bosnische regeringsleger) werd daarop aan Dutchbat verzocht de door Dutchbat in beslag genomen wapens (welke werden bewaard in het zogenaamde ‘*weapon collection point*’) terug te geven, zodat men zich kon verdedigen. Dit verzoek werd van de zijde van Dutchbat opnieuw afgewezen (zie pagina 2102 van het NIOD-rapport). Nummer 240 van het VN-rapport vermeldt over de afwijzing het volgende:

‘Ramiz Becirovic, acting commander of Bosniac forces in Srebrenica, asked the UNPROFOR Battalion Commander (Karremans, toevoeging advocaat) to give the Bosniacs back the weapons they had surrendered as part of the demilitarization agreements of 1993, but his request was refused. One of the Dutchbat Commander’s superiors, with whom he consulted on this decision, has since stated that he supported the decision not to hand back the weapons, because “it was UNPROFOR responsibility to defend the enclave, and not theirs” (...).’

Zoals hierna nog nader aan de orde zal komen werden ook latere verzoeken van de ABiH en van burgers om de wapens terug te geven rigoureuus afgewezen. Daarbij werd steeds aangegeven dat het de taak en verplichting van UNPROFOR/Dutchbat was om de bevolking te beschermen, zulks onder de toezegging dat de bevolking veilig zou zijn.

92. De ABiH heeft naar aanleiding van de aanval aan de Sector North East in Tuzla per brief medegedeeld dat er die dag meer dan 1.000 raketten/granaten in de *Safe Area* waren ingeslagen, waarvan 17 in de stad Srebrenica. ABiH-generaal Denic deed een dringend

beroep op kolonel Brantz van Sector North East om maatregelen te treffen ‘*to protect the disarmed population and their territory*’. Er werden echter geen maatregelen getroffen. Dat zou ook niet gebeuren naar aanleiding van de beschieting van observatie post F (OP-F) op 8 juli 1995. Een aanvraag voor luchtsteun naar aanleiding van die beschieting werd afgewezen. Deze afwijzing was een Nederlands onderonsje. De Nederlandse chef-staf Nicolai verzette zich tegen deze (en zoals hierna nader aan de orde zal komen ook latere) verzoeken om luchtsteun, omdat volgens hem niet aan de voorwaarden voor het verlenen van luchtsteun zou zijn voldaan. De Nederlandse superieuren van Nicolai in Zagreb, Van Kolsteren en De Jonge waren het met die beoordeling eens (zie nummers 242 en 243 van het VN-rapport). Zolang er nog mogelijkheden waren het UNPROFOR-personeel terug te trekken en dit personeel niet daadwerkelijk met de dood werd bedreigd, zou er vanuit Zagreb geen toestemming komen voor de inzet van luchtsteun, zo maakte Nicolai duidelijk. Daarmee lieten de VN een unieke mogelijkheid voorbij gaan, om reeds op dat moment een groot aantal wapensystemen van de VRS uit te schakelen (zie pagina 2103 van het NIOD-rapport). De afwijzing van het verzoek om luchtsteun en de voor die afwijzing gegeven motivering, zijn voor eiseres onbegrijpelijk en geven blijk van een onjuiste opvatting van taken en bevoegdheden van UNPROFOR.

93. Op 7 juli 1995 werd Srebrenica door de VRS beschoten. Daarbij vielen in het centrum van Srebrenica 4 doden en 17 gewonden onder de burgerbevolking (zie nummer 248 van het VN-rapport). Zelfs dat bleek voor de VN en Dutchbat geen aanleiding tot militair ingrijpen. Zoals later bleek uit de verklaring van de chef-staf van de VRS, generaal Milovanovic, waren de beschietingen opzettelijk. Deze verklaarde dat de beschietingen dienden ter intimidatie van Dutchbat en de bevolking (zie pagina 2107 van het NIOD-rapport).
94. Op 8 juli 1995 namen de gevechten in de *Safe Area* toe. In de nacht van 7 op 8 juli 1995 telden observatieposten 275 artillerie- en mortierinslagen. Op 8 juli deed het ABiH opnieuw een verzoek aan Dutchbat om de wapens uit het *weapon collection point* terug te krijgen, maar dat verzoek werd wederom geweigerd. Die weigering werd opnieuw gemotiveerd met de mededeling dat het de taak van Dutchbat was om de enclave te

verdedigen en niet de taak van de ABiH (zie nummer 477 van het VN-rapport). Dutchbat gaf wederom aan dat de NAVO met inzet van luchtsteun zou ingrijpen wanneer dat nodig was (zie pagina 2114 en verder van het NIOD-rapport).

Opgave van observatiepost F (OP-F)

95. Op 8 juli 1995 kwam de observatiepost OP-F onder vuur te liggen van VRS-tanks die op posities van de ABiH schoten. UNMO's (militaire waarnemers van de VN) zagen daarna dat de VRS voorbereidingen trof om de OP aan te vallen. Twee tanks werden ingezet en schoten een bres in de 'defense wall' van de OP. Alhoewel er anti-tankwapens aanwezig waren op de OP, werden die niet ingezet (zie nummer 253 van het VN-rapport). Daarop naderden VRS-militairen vanuit de bossen OP-F. Er kwamen twee VRS-militairen naar de OP toe en na enige gebaren kwamen er meer. Zonder ook maar één schot te lossen gaf de bemanning van OP-F zich over en werd OP-F opgegeven. De bemanning van de OP mocht vertrekken met achterlating van hun wapens. De frustratie over het zonder slag of stoot opgeven van deze observatiepost en het vertrek van Dutchbat per YPR (een licht gepantserd rupsvoertuig) was zo groot dat een soldaat van de ABiH een handgranaat gooide naar de vertrekkende YPR, waardoor een Nederlandse soldaat om het leven kwam.
96. Op het moment dat de VRS zichtbare voorbereidingen trof om OP-F aan te vallen, vroeg Dutchbat commandant Karremans op 8 juli 1995 om 13.00 uur luchtsteun aan. De VRS had toen nog niet op de observatiepost gevuurd. Het VN-rapport vermeldt over het antwoord van de (Nederlandse) UNPROFOR Chef-staf Nicolai op het verzoek van Karremans (zie nummer 252 van het VN-rapport):

'During the early afternoon, the Dutchbat Commander appears to have spoken to the UNPROFOR Chief of Staff in Sarajevo, again requesting close air support in response tot the attack on OP Foxtrot. As before, the Chief of Staff discouraged the request, favoring instead the option to withdraw the personnel from the post.'

Nog voordat Dutchbat de observatiepost om 15.20 uur zou verlaten, was het papierwerk voor een luchtaanval in Sarajevo gedaan. Nadat de observatiepost was opgegeven,

verschenen om 15.52 uur NAVO-vliegtuigen in het luchtruim boven de *Safe Area*. In verband met de gerezen problemen had de NAVO vliegtuigen beschikbaar gesteld. Die kwamen echter niet in actie, omdat generaal Nicolai daarvoor had besloten om de aanvraag van Karremans niet door te zenden naar Zagreb. Nicolai motiveerde zijn handelwijze met de stelling dat de situatie zich zou hebben gestabiliseerd, hetgeen in onbegrijpelijk contrast stond met de feitelijke situatie. De verklaring die ABiH-commandant Delic desgevraagd van generaal Nicolai kreeg te horen, was dat niet aan de criteria voor *Close Air Support* was voldaan (zie pagina 2122 van het NIOD-rapport). Naar aanleiding van de weigering van Nicolai om luchtsteun te verlenen reageerde Karremans als volgt (zie pagina 2123 van het NIOD-rapport):

‘het is teleurstellend om onder dergelijke omstandigheden geen enkele steun te krijgen. Ik realiseer me nu duidelijk dat de belangen bij de hogere echelons van een geheel andere – met name politieke – orde zijn dan je druk te maken om een observatiepost in de Safe Area Srebrenica.’

In de visie van eiseres sloeg Dutchbat commandant Karremans met die reactie – vers van de lever – de spijker op de kop. Kennelijk speelden er belangen, waaraan de bescherming van de *Safe Area* (met daarin tienduizenden burgers die van die bescherming afhankelijk waren) ondergeschikt was. Die belangen ontsloegen de VN en Dutchbat echter niet van hun verplichtingen voortvloeiend uit hun toezeggingen en de in de VN-resoluties vastgelegde verplichtingen tot voornoemde bescherming.

Opgave van observatiepost U (OP-U)

97. Op 8 juli 1995 rond 19.00 uur werd door Dutchbat OP-U opgegeven. Uit pagina 2125 van het NIOD-rapport blijkt dat de observatiepost werd omsingeld door circa twintig VRS-militairen (VRS, *Vojska Republika Srpska*, het leger van de Bosnische Serven). Ondanks eerdere bevelen dat bij een overschrijding van de grens van de *Safe Area* over de hoofden van de VRS moest worden gevuurd en dat er wanneer dit niet het gewenste effect sorteerde, gericht moest worden geschoten, gaf de OP-commandant de observatiepost zonder meer over. De bemanning van OP-U werd door VRS te kennen gegeven dat zij naar Srebrenica moest vertrekken. De bemanning was echter zo bevreesd

voor de mogelijke reactie van de AbiH (*Armija Bosna i Hercegovina*, het Bosnische regeringsleger), om welke reden de bemanning van de observatiepost vrijwillig besloot met de Serven mee te gaan. Dit besluit om met de Serven mee te gaan werd overigens voorafgaand goedgekeurd door de plaatsvervangend bataljonscommandant van Dutchbat. Later zouden deze soldaten door de Serven worden gebruikt als middel om druk uit te oefenen op de VN en Dutchbat. Van hoog tot laag leefde kennelijk de opvatting dat vrijwillig meegaan met Bosnisch-Servische troepen was te prevaleren boven de terugtocht langs de bevolking die Dutchbat moest beschermen. Wie zou vermoeden dat een en ander tot hevige protesten zou leiden bij UNPROFOR, komt bedrogen uit. Toen de Nederlandse generaal Nicolai over het bovenstaande de volgende dag telefonisch overleg voerde met een VRS-generaal, sprak Nicolai er zijn waardering over uit dat de VRS de gevangenen genomen Dutchbat soldaten langs een veilige route naar Bratunac had gebracht. En passant formuleerde Nicolai kennelijk nog wel de wens zijn mannen spoedig in Potocari te zien (zie pagina 2126 en 2127 van het NIOD-rapport). Van enige verontwaardiging, daadkracht of actie was geen sprake. In plaats van een onmiddellijke en krachtige reactie, besloot Nicolai om die avond niets te doen. Dat was overigens in strijd met een daartoe strekkend advies van de leden van de staf van Nicolai, die Nicolai adviseerden om op voorhand een aanvraag voor luchtsteun te ondertekenen en aan Zagreb voor te leggen. De inzet van dat advies was om tot een ‘*pre-approved*’-aanvraag te komen, waarbij de voortzetting van de VRS-aanval als *trigger* zou dienen. Voor het geval de VRS de aanval zou doorzetten, kon meteen luchtsteun worden geboden zonder dat langdurig overleg nodig zou zijn. Nicolai sloeg dat advies in de wind (zie pagina 2127 van het NIOD-rapport).

98. Zoals hiervoor is gebleken, zagen de VN en Dutchbat ook in de inname van OP-F en OP-U – om onbegrijpelijke redenen – nog steeds geen aanleiding om militair in te grijpen.

Opgave van OP's S, K en D

99. Vervolgens bleken de OP's S, K en D kandidaat te zijn voor inname door de Serven. Op pagina 2128 en 2129 van het NIOD-rapport is beschreven hoe dat in zijn werk ging:

‘De VRS probeerde met een groep zo dicht mogelijk bij de OP te komen. Vervolgens werden een paar granaten rond de OP afgevuurd; daarna werd dit van heel dichtbij herhaald en vervolgens wachtte de VRS af. Als hulp uitbleef, en dat was meestal het geval, dan kreeg de OP-bemanning van de VRS de aanwijzing om terug te trekken. De meeste Dutchbatters begrepen na enige tijd dat hen van de kant van de VRS minder viel te duchten dan van de als onberekenbaar aangeschreven staande ABiH. De voortdurende verzekering die de Bosnische Serven gaven dat zij het niet op de levens van de UNPROFOR-militairen hadden gemunt bleek redelijk met de waarheid overeen te stemmen.’

100. Terzijde merkt eiseres op dat de conclusie van het NIOD-rapport dat de Nederlandse soldaten geen gevaar liepen bij de Bosnische Serven, onverenigbaar is met het latere dreigement (dat volgens het NIOD-rapport zou zijn geuit) om de soldaten die met de Serven waren meegegaan te executeren. Volgens het NIOD-rapport zou onder de druk van die dreiging de luchtsteun enkele dagen later worden gestaakt. Wat ook de reden is geweest voor het staken van de luchtsteun, deze inschatting van Dutchbat en de Nederlandse Staat over de intenties van de Bosnische Serven zou in enkele dagen een dramatische wending nemen. De inschatting dat de Serven het beste voor hadden met Dutchbat is bepaald verwonderlijk te noemen. Immers, de Bosnische Serven hadden reeds jaren de logistiek en bevoorrading van Dutchbat afgeknepen, humanitaire hulp verhinderd, vrijwel dagelijks de *Safe Area* geschonden en zeer recent ettelijke observatieposten ingenomen. Tevens waren zij bezig met een zware aanval op de *Safe Area*.
101. Bij de overname van OP-S had de bemanning, na afgifte van de persoonlijke wapens, de keus te vertrekken naar de eigen compound of naar Bratunac (dat onder Servische controle stond). De plaatselijke commandant van Dutchbat gaf de bemanning het bevel naar Bratunac te vertrekken (zie pagina 2131 van het NIOD-rapport). Daarmee kwamen acht nieuwe ‘gijzelaars’ in handen van de Bosnische Serven.
102. Dutchbat commandant Karremans blikte op 9 juli 1995 in een brief aan Bosnië Herzegovina Command te Sarajevo terug op de achterliggende dagen. In de brief stond

dat de VRS met alle mogelijke middelen aanviel. De aanval was gericht tegen ABiH- en Dutchbatposities. De VRS zette daarbij artillerie, mortieren en meervoudige raketwerpers in. In de omgeving van de meeste OP's was met mortieren geschoten en het leek er volgens Karremans op dat de Serven precies wisten wat ze deden en hoever ze konden gaan. Hun operaties leken volgens een vooropgezet en goed doordacht plan te worden uitgevoerd (zie pagina 2132 van het NIOD-rapport). Het feit dat OP-S werd ingenomen, alsmede dat opnieuw Dutchbat-soldaten in handen vielen van de Bosnische Serven, was voor de VN en Dutchbat nog steeds geen aanleiding om militair in te grijpen.

Bevel tot innemen van blocking positions

103. Nadat de bovengenoemde observatieposten zonder slag of stoot waren opgegeven, kreeg Dutchbat op 9 juli 1995 vanuit Zagreb de opdracht om zogenaamde '*blocking positions*' in te nemen (zie pagina 2150 en verder van het NIOD-rapport). De bedoeling was dat Dutchbat een blokkade zou opwerpen tegen de VRS-opmars, zo nodig met toepassing van luchtsteun, en deze een halt zou toeroepen. Het idee voor de *blocking positions* was in Zagreb bedacht door De Jonge, die voor zijn idee steun had gezocht bij zijn chef-staf Kolsteren. In Zagreb was men (en dan met name de niet Nederlandse officieren) tot de overtuiging gekomen dat Dutchbat weliswaar luchtsteun kon aanvragen, maar dat Dutchbat wel erg weinig vechtlust aan de dag legde. In Zagreb wilde men graag weten wat Dutchbat zelf deed om de situatie het hoofd te bieden. Dutchbat commandant Karremans vond zijn troepen echter '*te goed om te worden opgeofferd*' (zie pagina 286 en 287 van het NIOD-rapport).
104. Bij monde van generaal Nicolai werd de Serven medegedeeld dat UNPROFOR het optreden van de VRS beschouwde als een aanval op de *Safe Area*. Ook constateerde hij dat de VRS zware wapens gebruikte, terwijl de zware wapens van de ABiH waren ingenomen en vervolgens opgeslagen in het *Weapon Collection Point*. Nicolai waarschuwde de VRS dat het aanvallen van een blocking position ernstige gevolgen zou hebben en dat in dat geval *Close Air Support* zou worden ingezet (zie pagina 2151 van het NIOD-rapport). In het NIOD-rapport wordt op pagina 2155 geconstateerd dat het

inrichten van de blocking positions Dutchbat evenwel voor problemen stelde. Het NIOD concludeert in dat verband:

‘Navolging van de Rules of Engagement zou Dutchbat op enig moment kunnen verplichten tot terug schieten en daarmee tot ‘groen’ optreden. Daartoe was het bataljon niet geëquipeerd, niet getraind en daarop was het geestelijk niet voorbereid.’

105. Uit het bovenstaande citaat volgt dat de VN en de Nederlandse Staat een leger hebben uitgezonden, waarvan de uitrusting, training en mentaliteit niet toegerust was op zijn taken. De vervulling van een ‘groene’ opdracht, dat wil zeggen een opdracht waarbij mogelijk moet worden gevochten, is de essentie en *raison d’être* van een leger. Een leger sturen zonder de benodigde middelen, dat niet kan en niet wil vechten, is ernstig verwijtbaar. Eiseres verwijst opnieuw naar de inschatting die generaal Janvier maakte, over de vraag wat Franse soldaten zouden hebben gedaan in dezelfde situatie (zie het rapport van het Franse Parlement, deel 2, pagina 123, als hiervoor geciteerd).

Luchtsteun en verdere ontwikkelingen op 9 juli 1995

106. Tot 9 juli 1995 werd luchtsteun telkens geweigerd omdat niet aan de voorwaarden zou zijn voldaan. Vanaf 9 juli 1995 werd voor de weigering ook een andere reden aangevoerd. Op die dag verschenen om 8.15 uur boven de enclave vliegtuigen in verband met een verzoek om *Close Air Support*. Het *Air Operations Coordination Centre* in Sarajevo kreeg van Dutchbat te horen dat men geen vliegtuigen boven de *Safe Area* wilde. Dat gaf de *Forward Air Controller* (een militair op de grond die de vliegtuigen van informatie voorziet over doelen op de grond) ook aan de Nederlandse F-16’s door en wel de woorden: *‘Get the hell out of there, they are holding some of our guys’*. Dutchbat verkeerde kennelijk in de veronderstelling dat de vliegtuigen op lage hoogte *attack runs* over het gebied gingen maken. Toestemming voor een aanval was evenwel nog niet gegeven omdat er nog geen door de VN getekend verzoek was. Reeds bij het alleen zichtbaar aanwezig zijn van vliegtuigen ter afschrikking van de Bosnische Serven, werd Dutchbat nerveus. Dutchbat wilde geen *air presence* in verband met de veiligheid van de Nederlandse militairen die – nota bene – vrijwillig hadden besloten met de VRS mee te gaan en daarna tot gijzelaar waren gemaakt (zie pagina’s 2133 en

2134 van het NIOD-rapport). De positie van de bevolking in de *Safe Area* was geen enkel punt van overweging in de beslissing om al dan niet luchtsteun te verlenen.

107. Op 9 juli 1995 gaf generaal Nicolai om 14.00 uur aan Den Haag door dat er geen nieuwe groep vliegtuigen zou worden ingezet, om een mogelijk op handen zijnde vrijlating van de 15 Dutchbatters in handen van de VRS niet te belemmeren (zie pagina 2135 van het NIOD-rapport). Opnieuw werden de tienduizenden vluchtelingen in de *Safe Area* ondergeschikt gemaakt aan de positie van 15 ‘gegijzelde’ Dutchbat-soldaten.
108. Ook in Nederland bleek dat de veiligheid van Dutchbat prevaleerde boven de veiligheid van de bevolking van Srebrenica. Op 9 juli 1995 legde minister Voorhoeve op televisie uit dat hij het onvermijdelijk achtte dat luchtsteun werd ingezet, maar dat de veiligheid van de Nederlandse militairen voorrang moest hebben. De opdracht van Voorhoeve aan de Nederlandse commandanten was om slachtoffers te vermijden: *‘Ik wil al die mannen en vrouwen heelhuids thuis zien’* (zie pagina 2147 van het NIOD-rapport). De uitvoering van het mandaat, waaronder de bescherming van de bevolking van de *Safe Area*, kwam in het geheel niet ter sprake.
109. Op 9 juli 1995 deed de Bosnische president Izetbegovic een beroep op de regeringsleiders Clinton, Chirac, Major en Kohl van respectievelijk de Verenigde Staten, Frankrijk, Groot-Brittannië en Duitsland, om hun invloed aan te wenden om de VN haar verplichtingen na te laten komen en om genocide op de burgers van Srebrenica te voorkomen. Hij wees er in zijn brief op dat ondanks het feit dat Srebrenica tot *Safe Area* was verklaard en was gedemilitariseerd, de enclave voortdurend werd blootgesteld aan beschietingen. In een brief aan de Veiligheidsraad wees de Bosnische vertegenwoordiger bij de VN erop dat het VRS-offensief alleen tegen de bevolking en UNPROFOR kon zijn gericht en niet tegen de ABiH, omdat de ABiH al in mei 1993 was ontwapend. De VN en de NAVO hadden daarmee de verantwoordelijkheid voor de verdediging van Srebrenica overgenomen (zie pagina 2148 van het NIOD-rapport). Deze opstelling van de Bosnische vertegenwoordiger was overigens in lijn met hetgeen de ABiH en de burgers te horen kregen van de VN en Dutchbat, toen zij herhaaldelijk om teruggave van de ingenomen wapens verzochten.

110. De opmars van de VRS verliep voor de Bosnische Serven zeer voorspoedig. Het NIOD concludeert in zijn rapport op pagina 2150 dat in de avond van 9 juli 1995 het besluit viel de aanval niet langer tot het zuidelijke deel van de enclave te beperken, maar dit uit te breiden en de hele *Safe Area* in te nemen.

111. Het VN-rapport concludeert dienaangaande onder punt 264:

'(...) the Serb attack on Srebrenica initially had limited objectives. Only after having advanced with unexpected ease, did the Serbs decide to overrun the entire enclave.'

Eiseres verwijst verder naar het rapport van het Franse Parlement (deel I, pagina 41 en 42), waarin een conclusie van gelijke strekking is getrokken:

'(...) l'absence de réaction des forces des Nations unies pousse les Serbes à poursuivre leur offensive.

(...) et que c'est l'absence de réaction de la communauté internationale à cette date – et notamment l'absence de frappes aériennes – qui explique la décision prise le 9 de prendre l'enclave.'

[Vertaling advocaat:

(...) het uitblijven van een reactie van de troepen van de VN deed de Serven hun aanval voortzetten.

(...) en het is het uitblijven van een reactie van de internationale gemeenschap op die dag – in het bijzonder het uitblijven van luchtaanvallen – die de op de 9de genomen beslissing om de enclave in te nemen inzichtelijk maakt.]

112. Het Internationaal Gerechtshof te Den Haag (IGH) heeft in zijn uitspraak van 26 februari 2007 in de zaak Bosnië-Herzegovina tegen Servië en Montenegro (onder

rechtsoverweging 283 juncto 294 en 295), de bovenstaande conclusie van de VN overgenomen en als vaststaand feit aangenomen.

113. Het staat daarmee vast, dat de gehele *Safe Area* kon worden veroverd doordat de door Dutchbat bemande observatieposten (OP's) zonder slag of stoot werden ingenomen en er geen serieuze militaire reactie van Dutchbat en de VN volgde. Daardoor kon de VRS al haar doelen verwezenlijken, waaronder de moord op de (hoofdzakelijk mannelijke) bevolking in de *Safe Area*.
114. Op 9 juli 1995 kreeg de VRS van generaal Nicolai te horen dat de VRS zich binnen twee uur diende terug te trekken. Anders zou UNPROFOR zich genoodzaakt zien alle beschikbare middelen tegen de VRS aan te wenden. Verder kreeg de VRS te horen dat Dutchbat was opgedragen de *blocking positions* in te nemen. Akashi en Janvier hadden besloten dat wanneer de VRS hun *blocking positions* aanviel *Close Air Support* zou worden ingezet. De VN waren nu van plan 'to slug it out' (het gevecht aan te gaan), zoals ook het logboek van de vijfde geallieerde luchtmacht in Vicenza aangaf: *'If unsuccessful NATO Close Air Support/Air Strike will be used'* (zie pagina 2154 van het NIOD-rapport).
115. In die lijn werd op 9 juli 1995 om 22.00 uur vanuit Sarajevo het formele – in het Nederlands gestelde – bevel gegeven om de *blocking positions* in te nemen (zie pagina 2160 van het NIOD-rapport):

'Met de u ter beschikking staande middelen dient u zodanige 'blocking positions' in te nemen dat een verdere doorbraak en opmars van VRS-eenheden in de richting van de stad Srebrenica wordt voorkomen. Al het mogelijke moet worden gedaan deze posities te versterken, ook v.w.b. de bewapening.'

De VN leek nu dan eindelijk bereid het gevecht met de Bosnische Serven aan te gaan. Ook de NAVO was hiertoe bereid. De commandant van de B-compagnie van Dutchbat gaf aan het bevel echter een onbegrijpelijke interpretatie, tegenovergesteld aan voornoemd bevel. In plaats van nu dan eindelijk de tanden te laten zien, besloot hij

daarentegen escalatie te voorkomen en te proberen deëscalerend op te treden. Alleen bij een directe aanval zou worden overgegaan tot zelfverdediging, en alleen als dat nodig zou zijn (zie pagina 2167 van het NIOD-rapport). De aanwijzing die de commandant van de B-compagnie aan het personeel van de blocking positions gaf voor het openen van het vuur, was om eerst over de hoofden heen te vuren. De manschappen waren gebriefd om alleen gericht vuur uit te brengen ter zelfverdediging. Opnieuw werd derhalve de voorkeur gegeven om, zelfs tegen bevelen van UNPROFOR in, zonder meer de eigen veiligheid te laten prevaleren en niet de opgedragen taken – te weten de bescherming van de bevolking – uit te voeren.

Gebeurtenissen op 10 juli 1995

116. De kennelijke bereidheid van de VN om het gevecht aan te gaan werd door Dutchbat niet omgezet in daden. Integendeel, Dutchbat verliet haar posities telkens zonder slag of stoot, zulks uitsluitend met het oog op de eigen veiligheid die anders mogelijk in het geding zou kunnen komen.
117. De *blocking positions* die op 10 juli 1995 in de vroege ochtend waren ingenomen, werden nog dezelfde dag zonder verdediging of tegenactie prijsgegeven. Er werd geen gericht vuur tegen de VRS uitgebracht (zie pagina 2187 van het NIOD-rapport). Ook nu zagen de VN en Dutchbat opnieuw geen reden tot militair ingrijpen. *Close Air Support* werd weliswaar gevraagd, maar steeds afgewezen door de Nederlandse officieren binnen UNPROFOR. Zo had plaatsvervangend bataljonscommandant Franken om 8.55 uur een aanvraag voor luchtsteun ingediend. Franken hield deze dag het contact met Tuzla omdat hij begrepen had dat Dutchbat commandant Karremans door verkoudheid tijdelijk buiten spel stond. Wat hier ook van zij, nadat de VRS rond 15.00 uur 's middags de beschietingen van de stad hervatte, diende Karremans alsnog zelf een nieuwe aanvraag voor luchtsteun in. Van beide aanvragen is in Zagreb, Sarajevo of bij de NAVO opmerkelijk genoeg niets terug te vinden (zie pagina 252 van de samenvatting van het NIOD-rapport). Eiseres zal de gebeurtenissen rond het verlaten van de *blocking positions* hierna nader beschrijven.

118. Nog voordat Dutchbat de posities bij de blocking positions volledig had ingenomen, waren Dutchbatters op 10 juli 1995 getuige van het optreden van de VRS halverwege de weg van Zeleni Jadar naar Srebrenica. Door het mooie weer konden Dutchbatters goed zien hoe de VRS met tanks oprukten en de dorpen zuiverden. De VRS schoot de langs de weg verspreid staande huizen systematisch in brand. Het patroon was dat tanks eerst een granaat door het dak van een huis schoten en vervolgens de vluchtende mensen opjoegen door met mitrailleurs op hen te schieten. Huis voor huis ging zo in vlammen op (zie pagina 2173 van het NIOD-rapport). Dit was voor Dutchbat en de VN wederom geen reden om militair in te grijpen. Evenmin was het aanleiding voor Dutchbat om melding te maken van oorlogsmisdaden tegen de bevolking, hetgeen – zoals hierna nog zal worden toegelicht – wel had moeten.
119. Kolonel Brantz van de Sector North East in Tuzla sprak op 10 juli 1995 met de chef-staf van het tweede ABiH-corps, Budaković, over de situatie in Srebrenica. Volgens het verslag van de bespreking gaf Brantz informatie over de luchtsteunprocedure en als voorbeeld waartoe de NAVO in staat was, gaf hij aan dat drie vliegtuigen rond de 70 doelen konden vernietigen. Verder zei Brantz aan de ABiH, dat Dutchbat commandant Karremans duidelijke bevelen had gegeven om de VRS-opmars te verhinderen en om op de VRS te schieten. Dit bevel werd evenwel door Dutchbat niet uitgevoerd. Ook meldde Brantz aan Budaković dat de ABiH en de commandant van Dutchbat hun activiteiten goed op elkaar afstemden (zie pagina 2141 van het NIOD-rapport). Het door Brantz geschetste beeld was onjuist.
120. De commandant van blocking position Bravo 4 meldde aan de commandant van de B-compagnie van Dutchbat dat wanneer de VRS infanterie bij de zendmast de weg afzakte, Bravo 4 evenals Bravo 3 afgesneden zouden worden van Srebrenica. De compagniecommandant gaf daarop de opdracht tot het afbreken van de blocking positions 3 en 4, in plaats van het handhaven van deze posities, met alle middelen, overeenkomstig het uitgevaardigde bevel (zie pagina 2183 van het NIOD-rapport). Daarmee waren direct al twee van de drie *blocking positions* prijsgegeven.

121. Bij blocking position Bravo 1 gaf de commandant van die *blocking position* de bemanning opdracht om met de .50 mitrailleur over de hoofden van de Bosnische Serven te schieten. Vervolgens opende een VRS tank (type T-54/55) het vuur en viel vlakbij een YPR (een licht gepantserd rupsvoertuig) een mortiergranaat. Niemand raakte gewond. Desondanks besloot de commandant van die *blocking position* om deze (inmiddels laatste) positie direct op te geven (pagina 2187 van het NIOD-rapport).
122. Het doel van de *blocking positions* was een streep te trekken en zo nodig het gevecht aan te gaan indien die streep werd overschreden. Voordat het gevecht kon worden aangegaan of een schot op Dutchbat werd gelost, had Dutchbat zich reeds van twee van de drie *blocking positions* teruggetrokken. De laatste *blocking position* werd verlaten nadat het eerste schot op Dutchbat was gelost. Ook hier trok Dutchbat zich terug zonder dat enige vorm van weerstand werd geboden. Uiteindelijk zouden alle manschappen en materieel van de *blocking positions* zich in de nacht van 10 op 11 juli 1995 terugtrekken rond het marktplein van Srebrenica. Ook die positie zou de volgende dag zonder weerstand worden prijsgegeven, toen Dutchbat zich terugtrok richting de compound.
123. In de avond van 10 juli 1995 werd opnieuw *Close Air Support* aangevraagd, inmiddels de zoveelste keer (zie pagina 2189, 2190 en 2191 van het NIOD-rapport). Deze aanvraag stuitte voor het eerst niet op de afwijzing van de Nederlandse generaal Nicolai in Sarajevo. Ook de NAVO stemde toe. Generaal Janvier twijfelde echter over het goedkeuren van de aanvraag om luchtsteun.
124. Kort daarop, rond 21.25 uur, sprak Janvier met Mladic, om aan te geven dat de situatie niet langer houdbaar was. Janvier deed er naar eigen zeggen alles aan om het gebruik van geweld te vermijden, maar ook daaraan waren volgens hem grenzen. In het licht van de hierboven beschreven omstandigheden getuigde die opstelling niet bepaald van daadkracht. Janvier briefde de staf over het gesprek en concludeerde dat UNPROFOR met drie mogelijke scenario's werd geconfronteerd:
1. niets doen; in dat geval kon de VRS zijn opmars stoppen maar ook de *blocking positions* omtrekken;

2. ogenblikkelijk *Close Air Support* invoeren, maar omdat het donker was en de situatie verward, kon dat riskant zijn;
3. afwachten tot de volgende morgen om het risico te vermijden dat eigen troepen per ongeluk door luchtsteun zouden worden getroffen en duidelijk zicht op doelen te hebben.

Janvier koos uiteindelijk voor de derde optie (zie pagina 2192 van het NIOD-rapport). Uit het VN-rapport blijkt dat deze beslissing mede was ingegeven door het verzoek van Karremans om luchtsteun uit te stellen tot 6.00 uur de volgende morgen. Karremans verklaarde te hopen dat de situatie gedurende de nacht rustig zou blijven en achttien luchtsteun op dat moment niet nuttig (zie nummer 291 van het VN-rapport). Overigens lijkt het er op dat het argument omtrent de zichtbaarheid van doelen meer werd ingegeven door de wens om geen luchtsteun in te zetten, dan door technische beperkingen. De vliegtuigen die zouden worden ingezet waren toegerust om hun missies ook 's nachts uit te voeren (*'the aircraft were night capable'*; zie nummer 285 van het VN-rapport).

125. Ondanks de vijf dagen durende beschietingen op de *Safe Area*, veel doden en gewonden onder de burgers, materiële schade, de inname van de observatieposten, gegijzelde Dutchbatters en het overschrijden van de *blocking positions* door de VRS, was op 10 juli 1995 nog steeds niet militair ingegrepen.
126. De burgemeester van Srebrenica, Fahrudin Salihovic, had er weinig geloof in dat er nog luchtaanvallen zouden komen. Karremans wist evenwel de zogenaamde *'war-president'* (de leider van het nood-gemeentebestuur van Srebrenica), Osman Suljic, van het tegendeel te overtuigen. Suljic had Karremans op de man af gevraagd: *'Als je in mijn schoenen staat, geloof je dan dat de luchtsteun komt?'*. Karremans had daarop bevestigend geantwoord. Dat was het moment waarvan Suljic later vond dat hij door Karremans was verraden. Hij wilde Karremans daarvoor op 11 juli 1995 zelfs nog laten arresteren, omdat hij dacht dat de VN dan mogelijk wel te hulp zouden schieten. Daarvoor scheen Suljic steeds een goede verstandhouding met Karremans te hebben gehad. Karremans deed naar de mening van Suljic alleen zijn best de eigen Dutchbat-

soldaten te redden. Voorts merkte Suljic op dat Karremans erg bang oogde. De ABiH hadden gezien de omstandigheden een tegenaanval willen doen. Het had niet uitgemaakt als er daarbij velen zouden sneuvelen, omdat de betrokkenen anders sowieso het leven zouden laten, zo stelde Suljic achteraf (zie pagina 2208 van het NIOD-rapport).

127. Karremans verzocht op 10 juli 2005 ABiH-commandant Becerovic zijn troepen terug te trekken en deelde hem daarbij mede, wijzend in de richting van het zuidelijk gelegen Zeleni Jadar: *‘Morgen zal alles worden vernietigd. Niemand in die zone zal het overleven.’*. Verder vertelde Karremans dat aan de Bosnische Serven een ultimatum was gesteld (zie pagina 2208 van het NIOD-rapport). Ook hierbij werd jegens de bevolking van Srebrenica nog altijd de indruk gewekt dat deze zou worden beschermd. In datzelfde gesprek gaf Karremans aan de ABiH te kennen dat een door ABiH geplande tegenaanval zeer onverstandig was, omdat ABiH-soldaten dan ook zouden worden getroffen door de luchtaanvallen die zouden plaatsvinden. Na die mededeling werden de plannen voor de tegenaanval door de ABiH uiteindelijk afgeblazen (zie pagina 2208 en 2209 van het NIOD-rapport) en verliet de ABiH massaal haar stellingen (zie nummer 295 en 296 van het VN-rapport). De bevolking legde daarmee haar lot (opnieuw) volledig in handen van de VN en Dutchbat.
128. Frankrijk bood op 10 juli 1995 nog aan om hypermoderne Tigre aanvals-helikopters met bemanning te leveren, als de Nederlanders verder in problemen zouden komen (zie pagina 2291 van het NIOD-rapport). De Nederlandse Staat zag geen aanleiding in de gebeurtenissen om in te grijpen noch om de aangeboden hulp te aanvaarden. Ter verduidelijking van de capaciteiten van de aangeboden aanvalshelikopters, merkt eiseres op dat één enkele Tigre aanvals-helikopter onder andere uitgerust met acht anti-tankraketten, in staat is om in enkele minuten meerdere tanks en andere doelen uit te schakelen. Dat geldt te meer waar het in casu de zwaar verouderde T54/55 tanks betrof. Die tanks waren vanaf 1946 tot 1977 in productie. De VRS had de beschikking over ongeveer vier van dergelijke tanks, die in het allerbeste geval 18 jaar oud waren. Deze gedateerde tanks waren desondanks de belangrijkste reden van het militair overwicht van de Bosnische Serven, nu de ABiH haar zwaardere wapens had afgestaan aan de VN-

troepen. Het uitschakelen van de tanks had zonder twijfel de Servische opmars tot stilstand gebracht.

Gebeurtenissen op 11 juli 1995

129. In overleg met de Sector North East had Dutchbat op 11 juli 1995 rond 4.00 uur een lijst met 40 doelen voor luchtaanvallen opgesteld, die om 6.50 uur zouden worden aangevallen. Dit gebeurde echter niet (zie nummer 298 van het VN-rapport), hetgeen voor eiseres onbegrijpelijk is.

130. Op 11 juli 1995 rond 8.00 uur verzocht Dutchbat opnieuw om *Close Air Support*. Dutchbat kreeg op zijn aanvraag van de Nederlandse generaal Nicolai in Sarajevo voor de zoveelste keer te horen dat niet aan de voorwaarden zou zijn voldaan, omdat Dutchbat niet werd aangevallen en de stad niet was beschoten (zie pagina 2226 van het NIOD-rapport). Die motivering is onjuist en onbegrijpelijk en kan alleen worden verklaard vanuit de kennelijk onwil om luchtsteun toe te staan. Immers, reeds vijf dagen werd de *Safe Area* aangevallen en werd observatiepost na observatiepost ingenomen. Er waren vele doden en gewonden onder de te beschermen burgerbevolking gevallen. De Bosnische Serven hadden gijzelaars gemaakt van een aantal Nederlandse soldaten, hetgeen op zichzelf aanleiding had moeten zijn tot ingrijpen. Uit een en ander blijkt dat aan alle voorwaarden voor *Close Air Support* was voldaan. Dat is in retrospectief door de VN ook toegegeven, zoals hierna nog uitgebreid aan de orde zal komen. Reeds nu geeft eiseres de kernoverweging hieromtrent van het VN-rapport weer (onder nummer 480):

‘Even in the most restrictive interpretation of the mandate the use of close air support against attacking Serb targets was clearly warranted.’

131. Karremans diende rond 10.00 uur van die dag opnieuw een aanvraag voor luchtsteun in. De aanvraag betrof één doel, te weten een tank ten zuiden van Srebrenica (zie pagina 2226 van het NIOD-rapport). Volgens de Nederlandse kolonel Brantz zou de aanvraag op schrift dienen te worden gesteld, welke formele opstelling door Dutchbat met

verbazing werd ontvangen. De verantwoordelijke staffunctionaris in Sarajevo zou volgens Brantz dienen vast te stellen dat er sprake was van een aanval die direct was gericht op UNPROFOR-eenheden (zie pagina 2227 van het NIOD-rapport). Eiseres merkt op dat de interpretatie van Brantz in strijd was met het mandaat, dat niet een aanval op UNPROFOR als voorwaarde voor luchtsteun noemde.

132. Toen over de aanvraag tot luchtsteun na een uitgebreide discussie tussen Dutchbat en UNPROFOR overeenstemming was bereikt, was er veel tijd verloren gegaan. Sarajevo antwoordde vervolgens dat er geen vliegtuigen beschikbaar waren. De vliegtuigen die op dat moment onderweg waren hadden het bevel gekregen om terug te keren naar hun basis in Italië, nu generaal Nicolai weinig zou hebben gehoord vanuit Srebrenica en had aangenomen dat de situatie daarom wel zou zijn gestabiliseerd (zie pagina 2227 van het NIOD-rapport). Brantz had echter op dat moment aan Nicolai gezegd dat er een aanvraag voor luchtsteun onderweg was. Gegeven het feit dat – het zij herhaald – de aanval van de Bosnische Serven reeds vijf dagen gaande was en de Serven met ongeveer 1200 man optrokken, is de stelling van Nicolai dat de situatie stabiel zou zijn zeer ongeloofwaardig. Zeker wanneer daarbij wordt betrokken dat de *Safe Area* enkele uren later zou vallen. Eiseres merkt op dat het bevel om terug te keren onverenigbaar is met de stelling dat de vliegtuigen niet beschikbaar waren. Feit is dat de vliegtuigen die zogenaamd niet beschikbaar waren, in werkelijkheid het bevel hadden gekregen om terug te keren naar hun basis. Het resultaat was dat de Bosnische Serven op hun radarschermen konden aflezen dat de vliegtuigen het luchtruim bij Bosnië hadden verlaten, zodat zij hun aanval op Srebrenica ongestoord konden doorzetten (zie pagina 2228 van het NIOD-rapport).
133. Toen de aanvraag van 10.00 uur die 11^e juli 1995 uiteindelijk toch door Sarajevo werd goedgekeurd, was dat (van de in totaal negen aanvragen voor luchtsteun in de afgelopen dagen) de tweede en tevens laatste keer dat zo'n aanvraag niet strandde op de afwijzing van de Nederlandse generaal Nicolai in Sarajevo. Nadat de aanvraag Nicolai was gepasseerd, bleek dat de procedure in het geheel niet uitvoerig of ingewikkeld was. Het NIOD constateert dat de aanvraag binnen een half uur nadat deze vanuit Sarajevo Zagreb had bereikt, door de VN en de NAVO was goedgekeurd, zonder discussie en zonder vragen (zie pagina 2232 van het NIOD-rapport). Per telefoon werden drie sets van

doelen goedgekeurd, te weten (1) VRS-eenheden die een *blocking position* ten zuiden van Srebrenica aanvielen, (2) zware wapens die VN-posities in Srebrenica beschoten en (3) VRS-eenheden die observatieposten (OP's) aanvielen. In het '*blue sword request*' dat generaal Janvier tekende, stond dat toestemming werd verleend voor '*attacks on any forces attacking the blocking UNPROFOR position south of Srebrenica and heavy weapons identified as shelling UN positions in Srebrenica Town*'. Akashi voegde aan die autorisatie nog de bevoegdheid toe om ook '*forces attacking UN OP's on the parameter of the enclave*' aan te vallen (zie pagina 2232 en 2233 van het NIOD-rapport). Eiseres merkt op dat hiermee de onjuistheid is gegeven van de interpretatie van de regels voor luchtsteun door Dutchbat en de Nederlandse staf van UNPROFOR. Er bleken immers wel degelijk aanvallen toegestaan op Bosnische Serven die de *Safe Area* aanvielen en niet alleen op Bosnische Serven die UNPROFOR aanvielen. De VN en Dutchbat hadden derhalve gedurende de zes dagen dat de enclave werd aangevallen ten onrechte luchtsteun tegengehouden.

134. Toen de luchtsteun was goedgekeurd, waren in totaal zes ondersteunende vliegtuigen beschikbaar (type EF-111, EA-6B, F-18C) en acht voor *Close Air Support* (type F16 en A-10). Eiseres merkt op dat een enkele A-10 binnen enkele minuten alle vier de (zeer gedateerde) T-54/55 tanks had kunnen uitschakelen, waarover de VRS kon beschikken. De vliegtuigen voor de *suppression of enemy air defences* kregen dadelijk toestemming om boven Bosnië te vliegen '*to access the environment*'. De *Close Air Support*-vliegtuigen bleven voorlopig in de buurt van het tankervliegtuig boven de Adriatische Zee. De volgorde van deze vliegtuigen was op de vliegbasis in Vicenza (Italië) bepaald: eerst de Nederlandse F-16's, dan twee vluchten Amerikaanse F-16's en als laatste de Amerikaanse A-10's. Om 13.56 uur kregen de vliegtuigen die gingen aanvallen toestemming voor bombardementen. Om 14.20 uur maakten de Nederlandse F-16's vervolgens het eerste contact met de *forward air controllers* op de grond. Pas toen, 11 juli 1995 om 14.42 uur, na zes dagen te zijn aangevallen, viel de eerste bom (zie pagina 2234 van het NIOD-rapport).

135. Akashi berichtte aan het VN-hoofdkwartier in New York dat ten aanzien van de gegijzelde Nederlanders gold dat de bescherming van de Dutchbat-militairen op de OP's

en in de *blocking positions* in ieder geval prioriteit genoot ten opzichte van de positie van de gegijzelde Nederlanders (zie pagina 2236 van het NIOD-rapport). De bescherming van de te velde ontplooide Dutchbat-militairen was in theorie belangrijker dan de Dutchbat-militairen die zich vrijwillig tot gijzelaar had laten maken. Zoals hierna zal blijken, was de werkelijkheid (die door Dutchbat, de Nederlandse UNPROFOR-officieren en de Nederlandse Staat werd bepaald) anders. De Dutchbatters die zich vrijwillig tot gijzelaar van de VRS hadden laten maken, bleken voor hen belangrijker te zijn dan de tienduizenden burgers in de *Safe Area*.

136. Nadat de operatie tot de *Close Air Support* was gestart, stelde Vicenza nog vier extra F-18's ter beschikking om zich na de Amerikaanse A-10's voor te bereiden op het geven van *Close Air Support*. Uit dit alles blijkt dat er meer dan voldoende capaciteit voor handen was om uitvoering te geven aan de verzoeken om *Close Air Support*. De VRS had in militair opzicht een zware – zo niet vernietigende – slag kunnen worden toegebracht. Om 14.42 uur wierp de eerste Nederlandse F-16 een bom af. De tweede F-16 wierp in één keer beide bommen af. Op dat moment bevonden zich tevens Amerikaanse F-16's en A-10's boven de *Safe Area* en waren F-18's in afwachting om het doelgebied in te gaan (zie pagina 2239 van het NIOD-rapport). Zoals hierna nog nader zal worden toegelicht, is het voor eiseres onbegrijpelijk dat die vliegtuigen niet eveneens zijn overgegaan tot de aanval.
137. Vanaf de eerste aanvalsgolf stelde de Nederlandse regering alles in het werk om de luchtaanvallen, waarvoor inmiddels toestemming was verleend van zowel de VN als de NAVO, stop te zetten. Reeds na het toestaan van de luchtaanvallen enkele uren eerder, kwam er druk telefoonverkeer vanuit Nederland naar de VN op gang. Minister Voorhoeve vertelde Akashi bang te zijn voor de positie van Dutchbat en verzocht om een evacuatieplan voor Dutchbat (zie pagina 2235 van het NIOD-rapport). In aanwezigheid van Voorhoeve deelde de Nederlandse chef-defensiestaf Van den Breemen vanuit Den Haag aan Kolsteren in Zagreb mede, dat de veiligheid van Dutchbat voor alles ging (zie pagina 2236 van het NIOD-rapport). Kennelijk meende men in Den Haag dat de veiligheid van Dutchbat door de luchtaanvallen in gevaar zou komen. Dat deze interventies succesvol waren, mag blijken uit het feit dat de

luchtaanvallen niet meer werden uitgevoerd en uiteindelijk zouden worden afgelast. Zo blijkt ook uit het op 10 juli 2006 door de NCRV uitgezonden televisie-interview, met originele beelden en geluidsopnamen vanuit de cockpit, met de Nederlandse F-16 pilote (die als eerste een bom afwierp in de richting van de VRS), dat de luchtmacht op dat moment te horen had gekregen dat de aanval diende te worden afgebroken in verband met de Nederlandse gegijzelden.

138. Het feit dat de tweede golf van luchtaanvallen niet is doorgezet, is dan ook slechts te verklaren vanuit de Nederlandse interventies. Er waren rond 14.00 uur de nodige vliegtuigen in de lucht, met in de buurt een tankervliegtuig. Na de eerste golf rond 14.45 uur zijn er in de tweede golf tussen 15.33 uur en 16.18 uur geen bommen afgeworpen en is de derde golf niet doorgegaan. De aanval werd om 18.30 uur uiteindelijk geheel afgeblazen (zie pagina 2240 van het NIOD-rapport).
139. De Bosnische Serven waren als de dood voor de inzet van het luchtwapen. Zo zou VRS generaal Mladic volgens Akashi liever 72 tankgranaten op zich afgevuurd zien, zoals de Denen bij Tuzla hadden gedaan, dan vanuit de lucht te worden aangevallen. Om 15.00 uur was er telefonisch contact tussen Akashi en Milosevic. Milosevic zei in dat gesprek dat de Dutchbatters in handen van de VRS hun wapens en uitrusting hadden mogen behouden en dat zij vrij waren in hun bewegingen (zie pagina 2235 van het NIOD-rapport). Die mededeling staat in wonderlijk contrast met de constatering in het NIOD-rapport dat de VRS om 15.50 uur zou hebben bedreigd de dertig gegijzelde Dutchbatters in Bratunac te doden en de compound aan te vallen, welk mysterieus bericht Dutchbat zou hebben bereikt via een radio van een YPR (een licht gepantserd rupsvoertuig) van de gegijzelden die zich in Bratunac bevonden (zie pagina 2240 en 2241 van het NIOD-rapport). Plaatsvervangend Dutchbat commandant Franken liet naar aanleiding daarvan echter weten dat het bataljon aan het dreigement om gegijzelde Dutchbatters te doden niet zoveel gewicht hechtte, nu Mladic volgens hem geen VN-soldaten zou laten doden. Dat was nog nooit gebeurd en zou ook niet gebeuren (zie pagina 2241 van het NIOD-rapport).

140. Minister-president Kok en de ministers Van Mierlo (Buitenlandse Zaken) en Voorhoeve (Defensie) bevonden zich die middag met enkele ambtenaren in het Defensie Crisisbeheersingscentrum (DCBC) in Den Haag. Reeds na enkele minuten van overleg hadden zij de conclusie getrokken dat de luchtacties onmiddellijk moesten worden gestopt. Daarop werd onder meer rechtstreeks gebeld met de Nederlandse vertegenwoordigers in Napels en Vicenza, met de boodschap een en ander ter kennis van de NAVO-commandant te stellen. Niet wetend of Zagreb de luchtaanvallen (tijdig) zou willen stoppen, begon Voorhoeve zelf ook te bellen. Eerst belde hij Akashi om te zeggen dat het geen zin had langer door te gaan met de luchtacties. Eiseres merkt op dat de operationele zin of noodzaak van de luchtaanvallen in werkelijkheid geen punt van overweging voor de Nederlandse Staat was. Nadat Akashi Force Commander generaal Janvier had gesproken, kwam hij terug bij Voorhoeve en zei hem dat Janvier het er helemaal niet mee eens was dat de derde golf van vliegtuigen voor *Close Air Support* zou worden stopgezet. Gezien de ernstige bezwaren van de Nederlandse Staat, kreeg Voorhoeve als antwoord dat als het nog tijdig kon, de derde aanvalsgolf zou worden tegengehouden (zie pagina 2302 en verder van het NIOD-rapport). Eiseres merkt op (vooruitlopend op de juridische kwalificaties van de feiten) dat ook hier de bevelsketen van de VN is doorbroken en dat de Nederlandse Staat, bij monde van Voorhoeve, de wens om de luchtsteun te staken heeft laten prevaleren boven de operationele militaire noodzaak tot het inzetten van de luchtsteun (zie pagina 2302 van het NIOD-rapport). Op dit punt zal eiseres terugkomen bij het bespreken van de Haagse bemoeienis bij het handelen van Dutchbat. In de tussentijd schetste de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken Van Mierlo een opzettelijk onjuist beeld aan Duitsland en Frankrijk, dat luchtsteun niet nodig zou zijn. Het volgende dient ter toelichting.
141. Uit een interview met Jean-David Levitte, diplomatiek adviseur van de Franse president, als weergegeven in deel II, pagina 161 en volgende van het rapport van het Franse Parlement, volgt dat de Franse regering op 11 juli 1995 om 17.45 uur in Straatsburg een vergadering begon met een Duitse afvaardiging op regeringsniveau. Kort na aanvang van die vergadering, nam Van Mierlo telefonisch contact op met de Duitse minister van Buitenlandse Zaken K. Kinkel. Van Mierlo gaf in dat gesprek aan dat de Nederlandse troepen weliswaar onder druk stonden, maar dat zij het aankonden en dat de interventie

van NAVO-vliegtuigen niet nodig was! Kok, Voorhoeve en Van Mierlo (tezamen in het DCBC in Den Haag) hadden op het moment van dat telefoongesprek echter reeds alles in het werk gesteld om de luchtsteun af te blazen. In plaats van alarm te slaan en actie te ondernemen, deed Van Mierlo het tegen beter weten in voorkomen alsof er niet veel aan de hand was. Een uur later belde Van Mierlo opnieuw met Kinkel, met de mededeling dat Srebrenica aan het vallen was en dat luchtsteun nu te gevaarlijk was, omdat de Nederlandse militairen te dicht bij de VRS in de buurt waren (zie pagina 162, deel II, van het rapport van het Franse Parlement). Van Mierlo heeft daarmee mede voorkomen dat de luchtaanvallen werden doorgezet, met een aantoonbaar onjuiste mededeling (zie pagina 2412 van het NIOD-rapport). Eén en ander vormt een schril contrast met de verklaring die Van Mierlo later aflegde ten overstaan van de Nederlandse Parlementaire Enquêtecommissie en die is weergegeven op pagina 559:

‘Het moment waarop kracht werd gevraagd, was toen luchtsteun werd geweigerd. Alles concentreert zich daarop. Ik ben ervan overtuigd dat als de luchtsteun in overtuigende mate was gebracht, de enclave niet was gevallen en wij hier niet hadden gezeten.’

Van Mierlo laat in zijn verklaring onvermeld dat toen de zo noodzakelijke luchtsteun eindelijk werd verleend, deze op uitdrukkelijk verzoek van de Nederlandse Staat én hemzelf was stopgezet. Dit verzoek tot stopzetting kon kennelijk niet met Duitsland en Frankrijk worden besproken. Tegenover die landen deed Nederland het voorkomen alsof luchtsteun niet noodzakelijk was en dat Dutchbat standhield. Van standhouden is nimmer sprake geweest. De weerstand die Dutchbat heeft geboden was non-existent. Als de *Safe Area* niet was gevallen, had de moord op 8.000 à 10.000 vluchtelingen niet kunnen plaatsvinden. Overigens bleek Van Mierlo er achteraf een bepaald bijzondere interpretatie van het mandaat op na te houden. Volgens Van Mierlo waren er slechts symbolische mogelijkheden om de *Safe Area* te verdedigen, welke was gebaseerd op een stilzwijgende afspraak met de Bosnische Serven (zie pagina 2378 van het NIOD-rapport):

‘wij verdedigen symbolisch, jullie vallen niet aan.’

142. Zoals hierboven is beschreven zou de VRS om 15.50 uur Dutchbat hebben bedreigd om de 30 Dutchbatters te doden en de compound in Srebrenica en Potocari aan te vallen, indien de luchtaanvallen niet onmiddellijk werden stopgezet. Het bestaan van dat dreigement wordt in het NIOD-rapport niet gedocumenteerd aan de hand van een schriftelijke bron of een getuigenverklaring. Dat is opmerkelijk, aangezien in het NIOD-rapport zelfs de kleinste details van een bronvermelding zijn voorzien. Vrijwel onmiddellijk zou het dreigement door Dutchbat aan het DCBC in Den Haag zijn doorgegeven. Plaatsvervangend bataljonscommandant Franken had daarop echter aangegeven dat dit dreigement niets voorstelde (zie pagina 2241 van het NIOD-rapport). Desondanks was in Den Haag besloten om er alles aan te doen om de luchtaanvallen af te blazen (zie pagina 2241 van het NIOD-rapport). In zijn interview met het NIOD verklaarde Akashi dat hij indertijd een nieuwe golf van *Close Air Support* had afgelast na een telefonisch verzoek van Voorhoeve (zie ook nummer 307 van het VN-rapport). Het lijkt er op dat het besluit om geen luchtaanvallen uit te voeren feitelijk al bij de tweede aanvalsgolf was genomen voordat Akashi zich met de kwestie had bemoeid. Bij die tweede aanvalsgolf werden immers geen bommen afgeworpen. Het heeft er alle schijn van dat de beslissing om de VRS niet aan te vallen – mogelijk in verband met de ‘gegijzelde’ Dutchbatters – eerder genomen was dan in het NIOD-rapport is aangegeven. De angst van de Nederlandse Staat lijkt een voor de hand liggende reden voor het niet afwerpen van bommen. De suggestie in het NIOD-rapport dat er bij de tweede luchtaanval die dag sprake zou zijn geweest van onvindbare doelen of luchtafweer van betekenis, is zeer onwaarschijnlijk. De tanks van de VRS bevonden zich op de enige hoofdweg die leidt naar Srebrenica en Potocari en die was goed zichtbaar. Uit de eerste aanval was reeds gebleken dat de samenwerking tussen piloten en *forward air controllers* goed verliep. Bovendien was tenminste één doel met een rookgranaat gemarkeerd (zie pagina 2238 van het NIOD-rapport). Daarnaast beschikte de VRS niet over serieuze mogelijkheden tot luchtafweer.
143. Er is overigens nog een belangrijke aanwijzing dat Nederland de luchtaanvallen hoe dan ook wenste tegen te houden en heeft tegengehouden, en dat die beslissing niet samenhangt met het gestelde dreigement de 30 Nederlandse soldaten te doden. De toenmalig secretaris-generaal van de VN, Boutros-Ghali, bevestigt dat Voorhoeve

ogenblikkelijk met Akashi had gebeld toen de luchtaanval was begonnen, met het verzoek om deze stop te zetten. Voorhoeve motiveerde dat verzoek met de mededeling dat de Dutchbat-militairen te dicht op de Servische infanteristen zouden zitten en dat hun levens gevaar zouden lopen. Akashi zou vervolgens geen andere keus hebben gehad dan de luchtsteun op te schorten (zie pagina 2301 van het NIOD-rapport en nummer 306 van het VN-rapport). Eiseres merkt op dat er vanuit Dutchbat geen signalen waren dat Dutchbat gevaar zou lopen door de luchtsteun. Integendeel, Dutchbat had nu juist om de luchtaanvallen gevraagd. De motivering van Voorhoeve werd derhalve niet gedragen door de feiten. Deze door Voorhoeve aangedragen grond voor het stopzetten van de luchtaanvallen moet los worden gezien van de kennelijk latere dreiging van de VRS om 30 gijzelaars te doden en de compound in Srebrenica en Potocari aan te vallen, indien de luchtaanvallen niet onmiddellijk zouden worden stopgezet. Dat dreigement, voor zover geuit, zou die dag immers pas om 15.50 uur Dutchbat bereiken.

144. Een laatste voorbeeld van de pogingen om de luchtaanvallen stop te zetten blijkt uit het telefoongesprek dat de Nederlandse chef-defensiestaf Van den Breemen vanuit Den Haag voerde met de militair adviseur van de secretaris-generaal van de VN, de Nederlandse generaal Van Kappen, waarin hij meedeelde dat de derde luchtaanval diende te worden gestopt (zie pagina 2304 van het NIOD-rapport).
145. De conclusie is dat vanuit Den Haag met succes, zulks met doorbreking van de VN-bevelsketen en met doorbreking van de bij de VN rustende *Command and Control*, pogingen zijn ondernomen om een halt toe te roepen aan de inzet van de *Close Air Support* (zie pagina 2241 van het NIOD-rapport). Het NIOD concludeert (zie pagina 2245 van het NIOD-rapport): *‘de gevolgen van de luchtsteun waren voor Dutchbat dat het zich moest terugtrekken uit Srebrenica Stad.’* Eiseres onderschrijft die conclusie geenszins. Dutchbat moest zich terugtrekken vanwege het zonder verzet opgeven van de OP's en het niet doorzetten van de luchtsteun, dus uitdrukkelijk niet vanwege de luchtsteun.
146. De positie van de bevolking van de *Safe Area* speelde in de Haagse besluitvorming geen rol. Die bevolking was inmiddels aan het vluchten en kreeg de instructie van Dutchbat-

soldaten om zich naar de compound te Potocari te begeven, waar zij veilig zouden zijn (zie bijvoorbeeld pagina 2609 van het NIOD-rapport). Op die garanties over veiligheid zal eiseres hierna uitvoerig terugkomen, aan de hand van de bespreking van de getuigenverklaringen.

147. Op 11 juli 1995 werd op bevel van een van de compagniecommandanten van Dutchbat om 16.00 uur ten zuiden van de fabriekscomplexen bij de compound te Potocari een nieuwe *blocking position* ingenomen. Enkele uren later naderde de VRS en werd met gebaren duidelijk gemaakt dat de in de *blocking position* aanwezige Dutchbatters de wapens dienden neer te leggen. Die boodschap werd door Dutchbat goed verstaan en de soldaten van de *blocking position* lieten zich ontwapenen door de VRS. Ook gaven zij hun voertuigen, scherfvesten en helmen af, één en ander zonder slag of stoot. De grens werd getrokken alleen voor zover het de persoonlijke bezittingen betrof (zie pagina 2250 van het NIOD-rapport). De uitrusting van Dutchbat kwam de VRS enkele dagen later nog goed van pas, toen in de bossen vanuit de *Safe Area* gevluchte mannen en jongens werden gelokt door VRS-soldaten in Nederlands uniform en met Nederlandse uitrusting. De mannen en jongens werden vervolgens gevangen genomen, geboeid, vernederd en vermoord (zie pagina 2686 van het NIOD-rapport). Ter verdere adstructie van de stelling dat Servische soldaten in VN-uniform zijn opgetreden, verwijst eiseres naar de internationaal bekroonde documentaire *A cry from the grave* van Leslie Woodhead uit 1999; in deze documentaire is dat goed te zien rond 57'30''.

Bevelen uit Sarajevo

148. Het neerleggen en afgeven van de wapens op 11 juli 1995 is alleen nog maar onbegrijpelijk, wanneer acht wordt geslagen op de duidelijke bevelen ter zake vanuit Sarajevo. De Franse generaal Gobilliard gaf onder meer het schriftelijke bevel **(productie 18)**:

'Giving up any weapons and military equipment is not authorized and is not a point of discussion.'

Desondanks zou bij het vertrek van Dutchbat uit de *Safe Area* blijken dat in totaal 199 geweren, 25 UZI's, 38 pistolen, 18 stuks .30 mitrailleurs en 11 stuks .50 mitrailleurs 'kwijt' waren geraakt (zie pagina 2250 van het NIOD-rapport).

149. Verder luidde het bevel van generaal Gobilliard op 11 juli 1995 aan Dutchbat:

'Take all reasonable measures to protect refugees and civilians in your care'

en:

'Continue with all possible means to defend your forces and installation from attack.'

Dat er uiteindelijk 8.000 à 10.000 vluchtelingen konden worden vermoord, hield direct verband met het feit dat Dutchbat de eigen veiligheid zodanig belangrijk vond, dat van een serieuze poging om de vluchtelingen te beschermen (overeenkomstig de toezeggingen, de VN-resoluties en het bevel van 11 juli 1995 uit Sarajevo), geen sprake is geweest. Er is zelfs geen begin gemaakt met een verdediging tegen de aanvallen van de VRS, laat staan dat er verdediging met alle mogelijke middelen heeft plaatsgevonden.

150. Voorts luidde het bevel van 11 juli 1995 vanuit Sarajevo:

'provide medical assistance and assist local medical authorities.'

Desondanks leek Dutchbat niet bereid om aan gewonde vluchtelingen adequaat medische verzorging te verlenen. Op basis van een memorandum d.d. 10 juli 1995 van de hoogste medische officier van Dutchbat III werd prioriteit gegeven aan het instandhouden van de zogenaamde 'ijzeren voorraad' ten behoeve van mogelijke slachtoffers aan de zijde van Dutchbat. Het verlenen van humanitaire hulp aan de burgerbevolking diende tot het uiterste beperkt te blijven, waarbij slechts beperkt en selectief van de aanwezige middelen gebruik mocht worden gemaakt. Dieptepunt vormt in dat opzicht het bevel van Dutchbat commandant Karremans dat er geen operaties bij vluchtelingen mochten worden uitgevoerd. De operatiekamers moesten klaar staan voor

eventuele Nederlandse gewonden en het operatiemateriaal mocht niet worden aangebroken (zie pagina 32 respectievelijk 54 van het NIOD-rapport, Dutchbat III en de bevolking: medische aangelegenheden, D.C.L. Schoonoord).

151. In dat verband kan als schrijnend voorbeeld worden aangehaald het feit dat de plaatselijke chirurg in Srebrenica Pilav op 11 juli 1995 per fax om hulp vroeg aan Dutchbat. Op dat moment kende de ziekenboeg van Dutchbat slechts twee patiënten, te weten een UNMO (die op 1 juli 1995 een kleine medische ingreep had ondergaan, maar op de compound was blijven hangen; zie pagina 2699 van het NIOD-rapport en pagina 334 van de samenvatting van het NIOD-rapport) en een sergeant met rugklachten. Ondertussen kwamen in het ziekenhuis van chirurg Pilav 25 ernstig gewonden binnen, die allen geopereerd moesten worden. Het betrof veelal ernstige verwondingen, waaronder afgerukte armen. Chirurg Pilav had in zijn hospitaal slechts capaciteit voor de behandeling van vijf à zes gewonden. Voorts ontbrak het Pilav aan allerlei medicijnen en apparatuur (zie pagina 43 van het NIOD-rapport, Dutchbat III en de bevolking: medische aangelegenheden, D.C.L. Schoonoord). Desondanks werd dit verzoek om hulp van Pilav door Dutchbat afgewezen.
152. Een ander schrijnend voorbeeld betreft een zwaargewonde vrouw die op 11 juli 1995 rond 15.00 uur met buik- en beenverwondingen, veroorzaakt door granaatscherven, om medische bijstand verzocht. Medici van Dutchbat gaven in plaats van een behandeling slechts morfine, waarbij de voorraadpositie van de medicamenten van doorslaggevende betekenis was. Vervolgens werd de gewonde naar het hospitaal in Srebrenica verwezen, vanuit *'de menselijke overweging dat ze dan in haar eigen omgeving kon sterven'* (zie pagina 263 van de samenvatting van het NIOD-rapport).
153. Een ander voorbeeld betreft een man die op 12 juli 1995 zijn arm had verloren en van Dutchbat te horen kreeg dat hij niet in aanmerking kwam voor plaatsing op de gewondenlijst. Dat zelfde lot trof meer zwaargewonden (zie pagina 2678 en 2679 van het NIOD-rapport).

154. Dutchbat deed met het oog op (zijn eigen inschatting van) zijn eigen belangen exact het tegengestelde van hetgeen was opgedragen, als vastgelegd in het bevel van 11 juli 1995 van generaal Gobilliard. In plaats van het verlenen van humanitaire hulp en medische assistentie, werd uitsluitend rekening gehouden met de eigen positie. Nu geen Nederlandse gewonden vielen te betreuren, is dat des te kwalijker te achten.

Opgave van de resterende observatieposten (OP's)

155. Na de val van de enclave waren er nog zeven OP's bemand door Dutchbat, te weten OP-A, OP-C, OP-M, OP-N, OP-P, OP-Q en OP-R. Dutchbat kreeg op 11 juli 1995 het bevel om alle observatieposten te verlaten en zich in Potocari te concentreren, alsmede alle mogelijke maatregelen te nemen de vluchtelingen te beschermen. Dit bevel zou evenwel (zoals hierna aan de orde zal komen) niet worden opgevolgd. In plaats van zich terug te trekken op de compound en daar alle middelen aan te wenden om de vluchtelingen te beschermen, werd op de OP's afgewacht wat er zou gebeuren (zie pagina 2624 van het NIOD-rapport). Hierna wordt kort de ontruiming van de resterende OP's besproken. Bij deze activiteiten zou het aantal Dutchbatters dat in handen viel van de VRS uiteindelijk oplopen tot 55 (zie pagina 2251 van het NIOD-rapport).

OP-R

156. Op 12 juli 1995 gaven de Dutchbatters van OP-R hun wapens af en verlieten de OP. De VRS voerde de bemanning af naar de 500 meter verder gelegen Dragan-bunker. Dat ging allemaal vrij gemoedelijk (zie pagina 2251 en 2252 van het NIOD-rapport).

OP-Q

157. OP-Q werd op 12 juli 1995 eveneens ingenomen zonder dat de VRS geweld hoefde te gebruiken. De aanwezige Dutchbatters werden gegijzeld en de wapens en uitrusting werden afgenomen (zie pagina 2252 van het NIOD-rapport).

OP-P

158. Vervolgens gaf de bemanning van OP-P zich op 12 juli 1995 over, omdat deze *'was ingesloten door tanks en infanterie'*. De bemanning van deze OP werd niet gegijzeld. De VRS nam wel de YPR (een licht gepantserd rupsvoertuig) mee die zich bij deze OP

bevond. Daarbij kwam voor de Serviërs goed van pas dat de Nederlandse bemanning van deze OP de VRS voordien rijles op dit voertuig had gegeven (sic!) (zie pagina 2252 en 2253 van het NIOD-rapport).

OP-C

159. Op 12 juli 1995 werd ook OP-C opgegeven. De Servische troepen stelden zich vriendelijk op en probeerden de Dutchbatters op hun gemak te stellen. Wel maakte de VRS duidelijk dat er snel moest worden gewerkt (zie pagina 2254 van het NIOD-rapport).

OP-A

160. OP-A werd op 15 juli 1995 door Dutchbat verlaten. De bemanning van de OP zag hoe de VRS het moslimdorp Mušići op 11 en 12 juli 1995 zuiverde. De bemanning liep uiteindelijk op 15 juli 1995 onder witte vlag naar de VRS stellingen. VRS-soldaten brachten de groep naar het dorp Mušići, waar men van de VRS te eten kreeg. De bemanning kon overnachten in een school waar ook de VRS verbleef. Van de aanwezigheid van de ABiH had de bemanning niets meer gemerkt. Op 16 juli 1995 kon de bemanning via Bratunac terug keren naar de VN-compound (zie pagina 2255 en 2256 van het NIOD-rapport).

OP-N

161. Op pagina 2256 en 2257 van het NIOD-rapport is de inname van OP-N beschreven. In de middag van 12 juli 1995 zag de bemanning van OP-N dat de VRS het dorp Čizmići plunderde en de huizen in brand stak. Vervolgens zag de OP-bemanning circa twintig VRS militairen, met twee koeien en drie paarden bij zich, de heuvel op komen waar de OP op stond. Zij hielden de wapens omhoog als teken dat zij geen kwaad in de zin hadden. Een VRS-militair wenkte de bemanning om naar buiten te komen om de poort open te doen. De OP-commandant ging met het wapen boven het hoofd op weg, samen met een soldaat die de poort opende. De VRS vroeg of er zich nog ABiH-militairen bevonden en of er mijnen lagen. Toen beide vragen ontkennend werden beantwoord, betrad de VRS het terrein van de OP waarna de bemanning naar buiten kwam en de wapens op de grond legde. De student die als tolk voor de Bosnische Serven optrad

vertelde dat zij goed behandeld zouden worden, maar wel geduld moesten hebben. Gedurende de actie van de VRS stond de bemanning voortdurend in verbinding met de eigen compagniescommandant. Van enige werkelijke bedreiging van Dutchbatters was geen sprake (zie pagina 2257 van het NIOD-rapport):

‘De VRS-militairen kwamen niet kwaadaardig over maar pakten wel alles wat ze wilden hebben, zowel militaire als privé-spullen. De OP-bemanning voelde zich krijgsgevangen gemaakt, en werd onder begeleiding van twee VRS-militairen met de YPR afgevoerd. (...) De Dutchbatters werden niet slecht behandeld.’

OP-M

162. Op 6 en 8 juli 1995 werd OP-M door de VRS beschoten met (voornamelijk) mortieren. De commandant van de OP kreeg na zijn herhaald verzoek om de post ‘los’ te laten, daartoe toestemming. Later keerde de bemanning weer terug. De bemanning kreeg het bevel om vooral niet mee te vechten. In plaats van zich bezig te houden met de verdediging van de OP, werd de bemanning ‘geplaagd door de vraag hoe daar weg te komen’. Uiteindelijk verliet de bemanning op 11 juli 1995 de OP, dit tot boosheid van de in de buurt aanwezige vluchtelingen en ABiH. De bevolking van het nabij gelegen dorp Jagličić zag dat de OP’s werden opgegeven en vluchtte met de Dutchbatters mee richting de VN-compound in Potočari. Daar kwam de bemanning met ongeveer 3.000 à 4.000 vluchtelingen aan. De vlucht verliep zeer chaotisch. Daarbij werden mogelijk enkele vluchtelingen overreden, die niet op tijd konden wijken voor de vluchtende YPR van de bemanning van OP-M (zie pagina 2257 tot en met 2261 van het NIOD-rapport).

I.7. Haagse bemoeienis

163. Volgens de regels voor uitzending in VN-verband behouden de nationale regeringen in beginsel alleen het recht de aan de VN ter beschikking gestelde troepen terug te halen. De zogenaamde *Command and Control* komt in eerste instantie de VN toe (zie pagina 187 van de samenvatting van het NIOD-rapport).

164. Voorhoeve erkende dat Nederland volkenrechtelijk gezien alleen nog het recht had de aan de VN ter beschikking gestelde eenheid terug te roepen, en dat het verder aan de VN was. In de praktijk oefende de Nederlandse Staat echter een grote en directe invloed uit op de beslissingen die Dutchbat nam dan wel de Nederlandse officieren binnen UNPROFOR namen. Zoals Voorhoeve het uitdrukte (zie pagina 2283 van het NIOD-rapport):

*‘deze militairen zijn nu VN-blauwhelmen en daarmee is dit ons probleem niet’ (...)
‘maar zo lagen de zaken in de praktijk niet.’*

165. De sturende rol van de Nederlandse Staat kwam het meest flagrant tot uiting in de beslissingen die vanuit Den Haag werden genomen toen de *Safe Area* werd aangevallen en de operationeel zo noodzakelijk geachte luchtsteun werd stopgezet. Hierna zal de doorbreking van de *Command and Control* van de VN door de Nederlandse Staat aan de orde komen. Alvorens daar op in te gaan zal eiseres een toelichting geven op de ‘Nederlandse lijn’ binnen UNPROFOR, zoals die ten tijde van de val van de *Safe Area* bestond.

166. Binnen UNPROFOR bestond een voor buitenstaanders gesloten netwerk van Nederlandse officieren, waar andere nationaliteiten geen toegang toe hadden (zie pagina 2320 en 2321 van het NIOD-rapport), de zogenaamde ‘Nederlandse lijn’:

Deze Nederlandse lijn onderhield nauwe contacten met Den Haag, met doorbreking van de *Command and Control* van de VN. Dat er Nederlanders hoog in de VN-hiërarchie

waren geplaatst was niet toevallig. Deze waren daar geplaatst om Nederland een vinger aan de pols te laten houden (zie pagina 131 van de samenvatting van het NIOD-rapport).

167. Den Haag oefende in de loop van de tijd op Dutchbat doorlopend invloed uit. Dat uitte zich onder andere door frequente verzoeken om informatie. Daarbij werd voorbijgegaan aan de formele lijnen en verantwoordelijkheden. Dat deed generaal Nicolai in Sarajevo later verzuchten (zie pagina 2626 van het NIOD-rapport):

‘Het moment dat ik echt wat pissig naar Den Haag heb gebeld, was toen ze in Den Haag gingen vragen waar de Forward Air Controllers zich bevonden. Het moet toch niet gekker worden dat ze dat in Den Haag al willen weten.’

168. De Nederlandse UNPROFOR officieren (waaronder de hierboven aangehaalde Nicolai zelf) doorbraken de *chain of command*, door rechtstreeks met de *Safe Area* te bellen en een schakel in de bevelsketen Dutchbat ↔ Tuzla ↔ Sarajevo ↔ Zagreb over te slaan (zie pagina 2626 van het NIOD-rapport). Daardoor kon een andersdenkende – niet congruent aan de wensen en belangen van de Nederlandse Staat – schakel in de VN-bevelsketen worden gepasseerd en de Nederlandse Staat haar invloed uitoefenen. Feitelijk ontstond een patroon waarin beslissingen sterk werden beïnvloed door Nederlandse onderonsjes.
169. Als voorbeeld wijst eiseres op de ontmoeting die Karremans na de val van de *Safe Area* had met Mladic. Karremans overlegde daarvoor met Nicolai (Sarajevo), die Karremans te verstaan gaf dat de voorgestane lijn de instemming van Voorhoeve (Den Haag) had. Na afloop van het gesprek tussen Karremans en Mladic, rapporteerde Karremans aan Brantz (Tuzla), die direct Voorhoeve (Den Haag) informeerde (zie pagina 2635 en 2636 van het NIOD-rapport). In al deze gevallen werd de *Command and Control* van de VN doorbroken en werd Den Haag bij de beslissingen betrokken.
170. Een volgend voorbeeld van het opzijzetten van de *Command and Control* van de VN door Den Haag is beschreven op pagina 2236 van het NIOD-rapport. Hieruit blijkt dat de Nederlandse chef-defensiestaf Van den Breemen, daarbij gesouffleerd door

Voorhoeve, op 11 juli 1995 rond het middaguur telefonisch de instructie gaf aan Kolsteren (Zagreb) dat de veiligheid van Dutchbat boven alles ging.

171. Een belangrijke en essentiële doorbreking – met desastreuze gevolgen voor de vluchtelingen in de *Safe Area* – van de *Command and Control* van de VN vormde het aanvankelijk niet honoreren van verzoeken om luchtsteun door de Nederlandse officieren van UNPROFOR en het later stoppen van de luchtaanvallen op instructie van Den Haag, zoals hiervoor ter sprake is gebracht.
172. Naarmate de druk in Srebrenica hoger werd, ging er vanuit Sarajevo steeds meer informatie naar het Defensie Crisisbeheersingscentrum (DCBC) in Den Haag (zie pagina 2279 van het NIOD-rapport). Op pagina 2281 van het NIOD-rapport staat beschreven dat de sfeer in het DCBC ten tijde van de val vrij gespannen was. Dat werd veroorzaakt door de zorgen om de Nederlandse militairen. Zorgen om het lot van de bevolking kwamen pas vele dagen later, toen de Nederlanders de *Safe Area* hadden verlaten. Tegelijkertijd ging er steeds minder informatie naar de VN en bemoeide het DCBC zich steeds meer met operationele zaken (zie pagina 2276 van het NIOD-rapport).
173. Ook de toenmalig secretaris-generaal van de VN Boutros-Ghali verklaarde op 14 juli 1995 dat het de Nederlandse regering was geweest die de VN had gevraagd het luchtwapen niet verder in te zetten (zie pagina 2317 van het NIOD-rapport).
174. Ook de Amerikaanse diplomaat en onderhandelaar Richard Holbrooke oordeelde dat de Nederlandse Staat schuldig was aan het feit dat er geen massale luchtaanvallen waren gekomen. Holbrooke wees er op dat de Verenigde Staten wanhopig hadden aangedrongen op de inzet van het luchtwapen, maar dat de Nederlandse Staat dat had afgewezen:

‘The first line of resistance to any action was the Dutch government, which refused to allow air strikes until its soldiers were out of Bosnia (...)’.

En:

‘For a week I called our Ambassador in the Netherlands, Terry Dornbush, instructing him to press the Dutch to allow air strikes but to no avail.’,

aldus Holbrooke in zijn memoires (R. Holbrooke, *To end a war*, New York 1998).

175. Uit het bovenstaande blijkt genoegzaam dat de Nederlandse Staat de *Command and Control* van de VN heeft doorbroken. Tegelijkertijd merkt eiseres op dat het desondanks op de weg van de VN had gelegen om vast te houden aan het mandaat en de luchtaanvallen waarvoor toestemming was verleend door te zetten.

I.8. Het lot van de bevolking vanaf 11 juli 1995

176. Tijdens de val van de *Safe Area* op 11 juli 1995 kreeg de op de vlucht geslagen bevolking herhaaldelijk van Dutchbat te horen dat zij veilig zouden zijn op de compound in Potocari. Zij werden voorts aangemoedigd om naar de VN-compound te vluchten (zie bijvoorbeeld punt 123 van de uitspraak van het Joegoslavië-Tribunaal in eerste aanleg tegen voormalig VRS-generaal R. Krstic). Dutchbatters adviseerden de mannelijke bevolking echter vaak om de bossen in te vluchten. Eiseres zal hieromtrent enkele getuigenverklaringen bespreken.

177. Eiseres Fejzić verklaart daarover (zie productie 1):

‘Op 11 juli 1995 namen de Serven de stad in. Er brak chaos uit. De Nederlandse soldaten vertelden de bevolking, waaronder mijn echtgenoot, mijn zoon en mijzelf, dat wij naar de VN-compound in Potočari moesten gaan. Daar zouden wij volgens de soldaten veilig zijn. Later werden we door de soldaten via megafoon en met handgebaren ingelicht dat er twee richtingen waren om weg te gaan, namelijk het bos of de compound in Potočari. Als gevolg daarvan ging de meerderheid van de mannen richting het bos, en de vrouwen met de kinderen gingen naar Potočari. Mijn man is richting het bos gegaan (...).’

178. Eiseres Hasanović verklaart (zie productie 4):

‘Op 11 juli 1995 hebben de Serven de stad opnieuw met granaten bestookt. In de stad brak chaos uit. De Dutchbatters hebben toen aangegeven dat de bevolking naar Potočari moest vluchten en de mannen de bossen in. Zij lieten dit weten via een megafoon en tolken. Omdat mijn man ziek was, hij kon niet goed lopen, is hij niet de bossen in gevlucht, maar met mij, mijn moeder en mijn schoonmoeder naar Potocari gelopen. Mijn twee zonen zijn wel het bos in gevlucht. Ik heb mijn twee zonen toen voor het laatst gezien. Ik ben daar nog kapot van.’

179. Eiseres Hotić verklaart (zie productie 5):

‘Toen de Serven op 11 juli 1995 aanvielen, hebben de Dutchbatters via tolken met megafonen tegen de bevolking gezegd dat iedereen naar Potočari moest. Ik ging toen met mijn echtgenoot Sead Hotić, mijn zoon Samir Hotić, twee broers van mij, de echtgenote van een broer van mij met de twee dochters van mijn broer naar Potočari. De Dutchbatters haasten zich toen met hun transportwagen richting Potočari. Mijn broer Ekrem Đilović was met mij samen in een groep. Mijn broer Mustafa Đilović was reeds met een andere groep richting Potočari vertrokken.

Bij de ingang naar Srebrenica is een wegkruising, vlak bij een benzinestation: één straat gaat naar Potočari, de andere straat richting het bos. De Dutchbatters hebben toen met hun handen aangegeven dat de mannen naar het bos moesten. De Dutchbatters hebben ons niet gezegd waarom. Niemand wist waarom. Wij waren op dit moment in de war en hebben gedaan wat de Dutchbatters hebben opgedragen. Mijn zoon ging naar het bos. Mijn zoon was zo plotseling weg, dat ik nog niet eens afscheid van hem had genomen. Nadat hij al twintig meter richting bos was gelopen, heb ik hem teruggeroepen om hem heel veel geluk te wensen. Ik heb mijn zoon toen voor het laatst gezien. Ook mijn broer Mustafa is naar het bos gegaan.’

180. Eiseres Mujić verklaart (zie productie 6):

‘De Nederlandse soldaten die wij onderweg tegenkwamen zeiden dat wij naar Potočari moesten vluchten. Zij riepen: “Potočari, Potočari”.’

181. Eiseres Šehomerović verklaart (zie productie 8):

‘De mensen waren naar Potočari gevlucht omdat zij dachten daar veilig te zijn. Zij waren daartoe uitgenodigd door de Nederlandse soldaten die hen hadden verteld dat ze naar de compound moesten gaan en dat zij daar zouden worden geholpen en beschermd.’

182. Eiseres Subašić verklaart (zie productie 9):

‘Onderweg, in de buurt van de kleine VN-basis, een voormalig borduurfabriek, zeiden de Nederlandse soldaten dat de mannen die dat wilden naar het bos konden gaan, en aan degene die naar Potočari wilden zouden zij veiligheid garanderen.’

183. Eiseres nr. 10 verklaart (zie productie 10):

‘Op 11 juli 1995 hoorden wij van Nederlandse soldaten dat mannen de bossen in moesten vluchten en dat vrouwen en kinderen naar de basis in Potocari moesten gaan. Dat gebeurde via megafoons en een vertaler. Ik wilde liever met mijn vader meegaan, maar een Dutchbatter verhinderde dat. Dat was de laatste keer in mijn leven, dat ik mijn vader heb gezien. Ik ging met mijn moeder, zus, grootvader en andere familie met kinderen naar Potocari.’

184. Getuige Kolenović verklaart (zie productie 11):

‘Dutchbatters lieten ons weten dat wij naar Potočari moesten.’

185. Eiseres zal eerst kort ingaan op het lot van de (hoofdzakelijk) mannen, die hadden besloten om via de bossen naar (de hemelsbreed 55 kilometer verderop gelegen stad) Tuzla te vluchten. Daarna zal eiseres ingaan op het lot van de mannen en vrouwen die hun toevlucht zochten tot de VN-compound in Potocari.

De vlucht door de bossen

186. De circa 10.000 à 15.000 vluchtelingen, vrijwel allen mannen, die – dikwijls op aanwijzing van Dutchbat – de bossen waren ingevlucht, waren grotendeels ongewapend (zie pagina 2480 van het NIOD-rapport en punt 61 in de uitspraak van het Joegoslavië-Tribunaal in de zaak Krstic in eerste aanleg). Voor zover deze vluchtelingen wapens hadden, betrof het lichte wapens of geïmproviseerde wapens. Deze aanwijzing van Dutchbat aan de mannen om het bos in te vluchten, is alleen te verklaren vanuit de bij Dutchbat aanwezige angst dat voor het leven van de mannelijke vluchtelingen viel te vrezen, indien zij in handen van de VRS zouden komen. Mogelijk vloeide deze angst mede voort uit de eerdere ervaringen die in dat verband waren opgedaan. Zo valt bijvoorbeeld te denken aan de moord op 762 mannen die op 1 juni 1992 in Zvornik in handen waren gevallen van de VRS. Voorts dient in aanmerking te worden genomen dat deze vlucht door de bossen dwars door Bosnische Serven gecontroleerd gebied ging, welk gebied bovendien vergeven was van mijnevelden. Dit viel alles in ogenschouw nemende desondanks in de visie van Dutchbat te verkiezen boven het in handen vallen van de VRS.
187. Een groot gedeelte van de vluchtelingen kwam niet in Tuzla aan. De meeste kwamen om het leven door mijnen, werden doodgeschoten door Serven ofwel werden gevangengenomen. Na gevangenneming werden de meeste mannen direct of kort daarna vermoord. In 2001 is door het Joegoslavië Tribunaal vastgesteld dat tenminste 7.475 personen worden vermist, ongeveer 6.000 mannen gevangen zijn genomen en dat tussen de 7.000 en 8.000 mannen in juli 1995 zijn vermoord (zie de punten 81, 83 en 84 van de uitspraak van het Joegoslavië-Tribunaal in de zaak Krstic in eerste aanleg). Uit het vervolg van het vonnis tegen Krstic blijkt dat het zwaartepunt van deze executies heeft plaatsgevonden tussen 14 en 17 juli 1995 (zie tevens NIOD-rapport pagina 2545). Veel executies – op kleinere schaal – volgden nog weken ná 17 juli 1995.
188. Eiseres merkt in verband met het vorenstaande reeds nu op dat, gegeven het reële gevaar dat vluchtelingen liepen en het feit dat Dutchbat van dat gevaar op de hoogte was, het op de weg van Dutchbat had gelegen om over het lot van deze vluchtelingen groot alarm te slaan en actie te ondernemen. Dergelijke maatregelen op 11 juli 1995 dan wel daarna hadden zo goed als zeker velen van hen kunnen redden. Vaststaat dat Dutchbat geen

alarm heeft geslagen noch actie heeft ondernomen.

De vlucht naar de VN-compound

189. Toen het merendeel van de observatieposten was opgegeven en de ingenomen *blocking positions* binnen enkele uren nadat zij waren ingenomen weer waren verlaten, besloot Dutchbat zich terug te trekken op de VN-compound te Potocari. Zoals hierboven is beschreven, garandeerde Dutchbat de bevolking dat zij veilig zou zijn op de compound. In de tussentijd werden verzoeken aan Dutchbat om de wapens terug te geven geweigerd (zie nummer 477 van het VN-rapport). In dat verband wijst eiseres op de verklaring van eiseres nr. 10 (zie productie 10):

‘We zijn toen gevlucht naar het benzinstation, vlakbij de kleine basis van UNPROFOR in Srebrenica. Ik zag daar mijn vader die in gesprek was met iemand van Dutchbat. Later hoorde ik dat hij had gevraagd of de Moslims de wapens konden terugkrijgen, die in de jaren daarvoor waren ingeleverd of ingenomen. Dat innemen van wapens – ik ga nu even terug in de tijd – was nogal zorgvuldig gedaan, bijvoorbeeld door bij huizen langs te gaan. Een neef van mij, Ibro, stond wacht te houden, toen hij op een patrouille van Dutchbat was gestuit. Zijn wapen was toen afgenomen en de Nederlandse soldaten hebben hem zo hard geduwd dat hij viel en nu nog altijd last heeft van zijn rug. Mijn vader kon op 10 juli 1995 Dutchbat echter niet bewegen de wapens terug te geven, zodat zij zich konden verdedigen.’

190. Op pagina 2609 van het NIOD-rapport is een voorbeeld beschreven van een Dutchbatter die de bevolking van Srebrenica opriep naar de compound te Potocari te gaan. De vluchtelingen waren tijdens hun tocht van ongeveer vijf kilometer van Srebrenica naar Potocari vrijwel op zichzelf aangewezen. Eiseres wijst in dit verband bijvoorbeeld op de verklaring van getuige mevrouw Sabra Kolenović, die als zoveel getuigen bevestigt dat de benodigde en toegezegde hulp dikwijls niet werd gegeven (zie productie 11):

‘Dutchbatters lieten ons weten dat wij naar Potocari moesten. In Potocari was de compound van Dutchbat. Mijn vader kon echter niet zo ver lopen. Ik hilde uit wanhoop. Toen hebben Dutchbatters mij gezegd dat ik naar Potocari moest lopen. Zij

zouden mijn vader met hun voertuig naar Potocari brengen. Ik liet mijn vader bij de Dutchbatters achter en vluchtte naar Potocari.

(...)

Op 12 juli 1995 kwam mijn vader in Potocari aan. De Dutchbatters hadden hem – anders dan hem en mij was beloofd – in Srebrenica achtergelaten. Hij had zich de hele weg van Srebrenica naar Potocari gesleept.’

Tijdens de tocht werden de vluchtelingen dikwijls met kogels en granaten beschoten. Een en ander weerhield de Nederlandse Staat niet om op 12 juli 1995 een verklaring voor de woordvoering op te stellen waarin ‘*het professionele en dappere optreden van de Nederlandse militairen*’ en ‘*de cruciale hulp die zij aan de bevolking hebben verleend bij het overbrengen van Srebrenica naar Potocari*’ werden genoemd (zie pagina 289 van de samenvatting van het NIOD-rapport).

191. Het oordeel van de Nederlandse geschiedschrijving is op dit punt opvallend mild. Het merendeel van de soldaten had onder de omstandigheden genoeg aan zichzelf en het bleek kennelijk noodzakelijk om daarbij mensen te overrijden (zie pagina 2614 van het NIOD-rapport).

Aankomst vluchtelingen bij de VN-compound

192. Slechts een klein gedeelte van de enorme stroom vluchtelingen uit Srebrenica werd op de compound toegelaten. Uiteindelijke tellingen bij vertrek van de compound leverden aantallen tussen de 5.100 en 5.200 vluchtelingen op. Rond de compound waren ongeveer 30.000 vluchtelingen verzameld (zie pagina 2620 van het NIOD-rapport). Dutchbatters bleken vrijwel voor het eerst sinds anderhalf jaar bereid om met hun wapens te dreigen, echter tegen de vluchtelingen die de compound op probeerden te komen. Die vluchtelingen gingen daarbij af op de toezeggingen eerder die dag van Dutchbatters, maar werden niet toegelaten. Grote groepen werden door Dutchbat naar de busremise en fabrieken nabij de compound gedirigeerd (zie pagina 2617 van het NIOD-rapport). Die busremise en fabrieken bevonden zich op enkele tientallen meters van de compound

(**productie 19** - kaart pagina 2605 van het NIOD-rapport). Opnieuw kregen vluchtelingen ter plaatse de verzekering dat zij door Dutchbat zouden worden beschermd, hetgeen deze vluchtelingen er toe bracht ook hun laatste wapens af te geven (pagina 2617 van het NIOD-rapport).

193. Het is onbegrijpelijk dat Dutchbat niet alle vluchtelingen, althans een groter aantal, op de compound heeft toegelaten. De compound bood daartoe voldoende ruimte. Eiseres verwijst in dat verband bijvoorbeeld naar de verklaring van eiseres Subašić (productie 9):

‘Wij kwamen vervolgens aan in Potočari. Er stonden circa 100 Nederlandse soldaten in volle oorlogsuitrusting ons op te wachten. Mijn zoon, die Engels sprak, vroeg of ze het kamp in mochten. Mijn zoon mocht het kamp binnen, maar ik en mijn echtgenoot niet. Ik zei daarop dat mijn zoon het kamp in moest gaan. Het is voor mij onbegrijpelijk dat niet alle mensen het kamp op mochten. Mijns inziens was er voldoende ruimte op het VN-kamp.’

Eiseres Subašić komt de compound echter de volgende dag alsnog binnen en verklaart daarover:

‘Toen ik wakker werd, was ik op de VN-basis, om precies te zijn in een kleine ruimte met 15-20 bedden. Ik was alleen, zonder mijn man en zoon, die waren er niet. Ik lag vastgebonden aan het bed en ik kon alleen maar schreeuwen. Later op de dag van 12 juli, toen ik wat rustiger werd en om me heen keek, besepte ik hoe groot eigenlijk het kamp is, en dat er meer dan genoeg plaats was voor ons allen.’

Eiseres Šehomerović verklaart over de ruimte op de compound (zie productie 8):

‘Mijn man en ik waren op dat moment bij de fabriek van Energo Invest tegenover de Nederlandse compound. Wij werden niet op de compound toegelaten. De Nederlandse soldaten waren bewapend en lieten niemand toe. Mijn man vroeg aan Nederlandse soldaten waarom wij hierheen moesten komen nu niemand wordt toegelaten. In onze

ogen was er nog genoeg plaats om mensen toe te laten. Onze smeebedes hadden echter geen resultaat.’

194. Franken en Karremans besloten om van een klein gebied op en rond de compound een ‘mini Safe Area’ te maken (zie pagina 2604 van het NIOD-rapport en pagina 321 van de samenvatting van het NIOD-rapport). Die mini Safe Area bleek net zo weinig veiligheid te bieden als de Safe Area Srebrenica zelf. Daarmee werd opzettelijk een volstrekt onjuiste indruk gewekt bij de vluchtelingen dat zij veilig waren. Dat aan de vluchtelingen een vals beeld werd voorgespiegeld volgt ook uit de verklaringen, waarop eiseres hieronder zal in gaan.

195. Eiseres Fejzić verklaart (zie productie 1):

‘Die soldaten vertelden in het Engels en in het Nederlands, dat wij niet bang hoefden te zijn en dat zou worden onderhandeld over onze terugkeer naar Srebrenica. De woorden die in het Nederlands werden gesproken, werden vertaald door mijn zoon. Hij had zichzelf geleerd een beetje Nederlands te spreken, door contacten met de soldaten in de voorafgaande anderhalf jaar.’

196. Eiseres Hasanović verklaart (zie productie 4):

‘’s Ochtends op 12 juli 1995 hebben ons de Dutchbatters gezegd dat men de vrouwen en de kinderen naar Tuzla zou brengen. Een vrouw naast mij vroeg aan een Dutchbatter wat er met ons zou gebeuren. De Dutchbatter had een tolk bij zich. Hij antwoordde ons – via de tolk – dat we veilig waren en dat er geen reden was om bang te zijn.’

197. Eiseres Hotić verklaart (zie productie 5):

‘De Dutchbatters hebben toen een draad rond de compound gelegd en via tolken met megafonen gezegd: “Wie binnen deze kring is, is zeker. Buiten de kring kunnen wij de zekerheid van de mensen niet garanderen.” Voorts hebben ze tegen ons gezegd: “Geen

paniek. Jullie zijn beschermd, maar alleen binnen deze kring.” Ik heb dat zelf gehoord.’

198. Eiseres Šehomerović verklaart (zie productie 8):

‘Toen mijn man en ik in Potočari aankwamen, waren wij geschokt van wat wij daar aantroffen. Er was een ongelooflijk aantal mensen dat zich rond de compound op Potočari had verzameld. De mensen waren naar Potočari gevlucht omdat zij dachten daar veilig te zijn. Zij waren daartoe uitgenodigd door de Nederlandse soldaten die hen hadden verteld dat ze naar de compound moesten gaan en dat zij daar zouden worden geholpen en beschermd. Dit lieten de Nederlandse soldaten weten toen zij zich van de observatieposten terugtrokken. De mensen met wie ik sprak hadden allemaal dezelfde of vergelijkbare ervaringen.

Toen wij in Potočari aankwamen konden wij de basis, waar de Nederlandse soldaten waren, niet in. Zij lieten weten dat niemand de basis meer in kon. De mensen vroegen de Nederlandse soldaten wat er nu met hen zou gebeuren. Hen werd medegedeeld dat zij zich geen zorgen hoefden te maken. Zij spraken in het Engels met elkaar. Ik kon dat niet verstaan maar het werd voor mij vertaald. De mensen waren heel erg bang, maar de Nederlandse soldaten bleven herhalen dat er geen probleem was en dat zij er voor hen waren.

Mijn man en ik waren op dat moment bij de fabriek van Energo Invest tegenover de Nederlandse compound. Wij werden niet op de compound toegelaten. De Nederlandse soldaten waren bewapend en lieten niemand toe. Mijn man vroeg aan Nederlandse soldaten waarom zij hierheen moesten komen nu niemand wordt toegelaten. In onze ogen was er nog genoeg plaats om mensen toe te laten. Onze smeekbedes hadden echter geen resultaat. Of de Nederlandse soldaten mijn echtgenoot verstonden, weet ik niet. Ondanks dat het moeilijk is om precies het gebied te overzien, had ik toch het gevoel dat nog vele duizenden de compound in zouden kunnen. Niemand van ons verwachtte een bed of kamer, zolang ze maar het veilige gebied van de compound op konden. Tegelijkertijd kregen wij van de soldaten te horen, dat alles goed zou komen. Men zei: “We are here, no problem, no problem.”’

199. Eiseres Subašić verklaart (zie productie 9):

‘Ons werd wel verzekerd dat wij veilig zouden zijn op de VN basis.

(...)

Onderweg, in de buurt van de kleine VN-basis, een voormalig borduurfabriek, zeiden de Nederlandse soldaten dat de mannen die dat wilden naar het bos konden gaan, en aan degene die naar Potočari wilden zouden zij veiligheid garanderen. Omdat wij hoorden dat de Nederlandse soldaten veiligheid garandeerden, wilden mijn man en zoon Nermin mij niet achterlaten, en zodoende gingen wij gezamenlijk door.

(...)

De Nederlandse soldaten rolden een lint uit. Zei zeiden ons dat de mensen binnen het lint veilig zouden zijn. Daarbuiten kon de veiligheid niet worden gegarandeerd. Wij bevonden ons gelukkig binnen het met lint afgebakende terrein. Ik voelde mij veilig. Wij werden in het Engels toegesproken, via de tolken. Bovendien gaf mijn man Engelse en Duitse taalles en kon derhalve alles verstaan.

(...) Een van de Nederlandse commandanten vertelde mijn echtgenoot dat er geen reden voor paniek was. Alles zou goed komen. De Serven zouden worden gebombardeerd en wij zouden veilig zijn.’

I.9. Regels voor het melden van oorlogsmisdaden

200. Alvorens aan de hand van het NIOD-rapport en getuigenverklaringen een beknopte weergave te geven van hetgeen zich op 11 tot en met 13 juli 1995 rond de compound te Potocari heeft afgespeeld, zal eiseres in gaan op de regels die voor Dutchbat golden, waar het de melding van oorlogsmisdaden betreft.

201. Het kader voor het optreden van Dutchbat bestond uit de *UNPROFOR Standing Operating Procedures*, in het bijzonder *Standing Operating Procedure 208*, van september 1993, onder de titel ‘*Human rights and war crimes*’. Deze regels waren gebaseerd op alle relevante internationale conventies, *charters* en veiligheidsraadresoluties met betrekking tot mensenrechten en oorlogsmisdaden (zie pagina 2653 van het NIOD-rapport). In die zin vormde *Standing Operating Procedure 208* slechts een bevestiging van de regels die hoe dan ook al voor Dutchbat golden. Op grond van *Standing Operating Procedure 208* waren de UNPROFOR-soldaten verplicht om al het fysieke bewijs van oorlogsmisdaden dat zij tegenkwamen veilig te stellen en te behouden. De aldus verkregen informatie, inclusief verklaringen, dienden onmiddellijk te worden doorgegeven aan *Bosnia Herzegovina Command* in Sarajevo. In een bijlage bij *Standing Operating Procedure 208* werden diverse voorbeelden gegeven van inbreuken op het oorlogsrecht en/of de mensenrechten. Het eerste punt betrof het doden of verwonden van vijandelijke soldaten, na gevangenneming of overgave. Hetzelfde gold voor burgers. Het derde punt betrof onder andere marteling en wrede of onmenselijke behandeling.
- Andere punten waren het gedwongen doen verlaten van huizen, dorpen of steden, alsook het ongeauthoriseerd gebruik van erkende symbolen en onderscheidingstekens van bijvoorbeeld de VN. De bijlage bij de *Standing Operating Procedure 208* bevatte tenslotte het vangnet:

‘This list is not complete, when in doubt report anyway.’

Ook het NIOD-rapport constateert dat de regels van UNPROFOR een commandant verplichtten informatie over vermeende oorlogsmisdaden te verifiëren en door te geven aan Sarajevo en Tuzla (zie pagina 335 van de samenvatting van het NIOD-rapport). Daarnaast zijn militairen op grond van de Conventie van Geneve verplicht om oorlogsmisdaden die zij waarnemen aan hun superieuren te melden. Als oorlogsmisdaden gelden onder andere het uitvoeren van standrechtelijke executies, verkrachting/mishandeling van burgers en plundering.

I.10. Situatie op en rond de VN-compound

202. Anders dan door de Dutchbatters aan de vluchtende mensen was toegezegd, bleek de bevolking in het geheel niet veilig op en om de compound te Potocari. De enorme hoeveelheid beschrijvingen van de vluchtelingen staat in schril contrast met de beperkte meldingen door Dutchbat. Het NIOD schrijft hierover (zie pagina 2693 en 2694):
- ‘Alleen tijdens de anonieme psychologische debriefing van teruggekeerde Dutchbat-militairen in Zagreb, werden vage aanwijzingen gegeven die aansluiten bij het somberste beeld van wat zich in Srebrenica en Potocari heeft afgespeeld. (...) Ook blijkt uit gesprekken met psychologen en hulpverleners die Dutchbatters begeleid hebben of nog steeds begeleiden, dat ook zij geconfronteerd worden met verhalen die een veel gruwelijker beeld schetsen dan hen tot dan toe bekend was van wat er zich had afgespeeld.’*

In een voetnoot bij dit citaat geeft het NIOD aan dat verificatie niet mogelijk was, gegeven de vertrouwelijkheid van deze mededelingen. Volgens het NIOD leek in het algemeen de plausibiliteit aanwezig, in het licht van de overige verklaringen. Het is bepaald opvallend dat het NIOD nauwelijks een indicatie geeft over wat dit *‘somberste beeld’* inhield, ondanks het feit dat het NIOD de verklaringen plausibel achtte. Bovendien is het NIOD-rapport in zijn algemeenheid zo uitvoerig, dat het in dat licht bezien onbegrijpelijk is dat dit wezenlijk onderdeel zo onderbelicht is gebleven. Te meer, nu zich onder de ogen van Dutchbat gruwelijke misdaden hebben voorgedaan. Het NIOD-rapport (zie pagina 2658) blijft steken in de constatering:

‘Het bronnenmateriaal over moordpartijen in en rond Potocari is zo omvangrijk en gedetailleerd, dat zelfs bij een terughoudende interpretatie van de gegevens het contrast met verklaringen van Dutchbat-zijde opvallend is.’

203. In de samenvatting van het NIOD-rapport is op pagina 332 gesteld dat een reconstructie van wat de Bosnische Serven de vluchtelingen op 12 en 13 juli 1995 aandeden zeer gecompliceerd zou zijn. Geconstateerd wordt dat de verklaringen van de vluchtelingen en Dutchbatters sterk uiteen lopen. De Serven begonnen vanaf 12 juli 1995 met een inspectie, met instemming van de Dutchbatters. Er werden mannen uit de groepen vluchtelingen gehaald, zogenaamd om te worden verhoord. Nadien werden zij niet meer

teruggezien. Het is waarschijnlijk dat zij werden vermoord. Ook werden meisjes en vrouwen uit de groep gehaald en naar een nabijgelegen huis afgevoerd, waar velen zouden worden verkracht. Dutchbatters verklaarden dat zij 's nachts wakker werden van gegil. Veel vluchtelingen bevestigden later dat zij van Dutchbatters geruststellende woorden en garanties over hun veiligheid kregen (pagina 332 samenvatting NIOD-rapport). De verklaringen die als productie 1 tot en met 11 in het geding zijn gebracht vertellen de feiten, zoals de Nederlandse Staat en de VN die kennelijk niet naar buiten wensen en wensten te brengen. Eiseres zal die verklaringen hierna nog bespreken.

204. Tussen 11 en 13 juli 1995 speelden zich rond de compound afschuwelijke taferelen af. Mannen, vrouwen, en kinderen zijn gemarteld, verkracht en vermoord, soms onder de ogen van Dutchbatters. Vergelijk punt 150 van het vonnis van het Joegoslavië-Tribunaal in eerste aanleg tegen R. Krstic:

'On 12 and 13 July 1995, upon the arrival of Serb forces in Potocari, the Bosnian Muslim refugees taking shelter in and around the compound were subjected to a terror campaign comprised of threats, looting, and burning of nearby houses, beatings, rapes, and murders.'

205. Op 12 juli 1995 wenste de VRS de compound te inspecteren, hetgeen door Dutchbat zonder voorwaarden werd toegestaan. *'Om provocatie te vermijden'* legden de Dutchbatters hun wapens op een hoop (zie pagina 327 van de samenvatting van het NIOD-rapport). Daarmee werd niet alleen tegen de uitdrukkelijke bevelen vanuit Sarajevo gehandeld, maar verdween de zoveelste mogelijkheid om de doodsbange vluchtelingen te beschermen.

Instelling mini Safe Area

206. In verband met de nijpende situatie op de compound, verzocht en kreeg Dutchbat commandant Karremans een onderhoud met VRS generaal Mladic. In dat onderhoud liet Karremans zich intimideren (zie pagina 324/325 van de samenvatting van het NIOD-rapport). Karremans gaf aan dat de luchtaanvallen slechts uit zelfverdediging waren aangevraagd en bedankte Mladic voor de goede behandeling van de gegijzelde

Dutchbatters. Vervolgens liet Karremans zich op de foto vereeuwigen met Mladic, beiden met een drankje in de hand. In een volgend onderhoud met Mladic en vertegenwoordigers van de Moslims, besprak Karremans de evacuatie van de vluchtelingen. Karremans gaf daarbij aan in het bijzijn van de vertegenwoordigers van de vluchtelingen, dat de compound en de omgeving was uitgeroepen tot een zogenaamde mini *Safe Area* (zie pagina 325 van de samenvatting van het NIOD-rapport). Ook op die toezegging bleken de vluchtelingen niet te kunnen vertrouwen. Aan Karremans werd achteraf, in het kader van een getuigenverklaring ten overstaan van het Joegoslavië-Tribunaal, gevraagd waarom hij de mensenrechten-schendingen niet aan de orde had gesteld in zijn onderhoud met Mladic. Karremans antwoordde daarop – tot verbijstering van de rechters van het tribunaal en de media – dat hij daar eerlijk gezegd niet aan had gedacht (zie pagina 2733 van het NIOD-rapport):

‘To be frank, I have not thought about the idea of asking him what happened to the refugees.’

Oorlogsmisdaden in mini *Safe Area*

207. Voor het melden door Dutchbat van oorlogsmisdaden was alle aanleiding. In het vonnis in eerste aanleg tegen R. Krstic onder punt 155 oordeelt het Joegoslavië-Tribunaal, omtrent de situatie rond de VN-compound tussen 11 en 13 juli 1995:

‘By all accounts, the harassment of the Srebrenica refugees by Serb forces was too widespread and pervasive to be overlooked.’

208. De door Dutchbat uitgeroepen mini *Safe Area* bleek allesbehalve veilig te zijn. In de tussentijd kregen de vluchtelingen desgevraagd telkens van Dutchbat te horen dat zij zouden worden beschermd (zie bijvoorbeeld pagina 2617 van het NIOD-rapport). Dit strookt met de verklaringen die als productie 1 tot en met 11 aan deze dagvaarding zijn gehecht.

209. In het NIOD-rapport worden enkele gevallen besproken die een indruk geven van de mensonterende toestanden die zich op en rond de VN-compound hebben afgespeeld.

Eiseres zal eerst de in het NIOD-rapport genoemde misdaden aan de orde stellen en vervolgens een aantal misdaden bespreken aan de hand van voornoemde getuigenverklaringen. Hier wordt herhaald dat al deze misdaden hadden moeten worden gerapporteerd overeenkomstig *Standing Operating Procedure 208*, en dat tevens had moeten worden ingegrepen.

210. Dutchbat had wachtposten opgesteld in een buitenring om de vluchtelingen heen (zie pagina 332 van de samenvatting van het NIOD-rapport). Duchtbatters bleken het vermoeden te hebben dat er mannen werden vermoord en zagen op zijn minst 9 of 10 doden in de nabijheid van de compound (zie pagina 335 van de samenvatting van het NIOD-rapport), maar dat leidde niet tot ingrijpen. Ook het feit dat mannen en jongens van vrouwen werden gescheiden rond de compound (zie pagina 335 van de samenvatting van het NIOD-rapport) had aanleiding moeten zijn tot ingrijpen en het melden van misdaden tegen de bevolking.
211. Rond de compound voerden Serven vluchtelingen af, zogenaamd om te worden verhoord of te worden gescreend op oorlogsmisdaden. Op deze wijze werden vele honderden mannen en jongens afgezonderd en vervolgens vermoord. Desondanks is in de UNMO-rapportages aan het UNMO-hoofdkwartier niets te vinden over schendingen van mensenrechten (zie pagina 334 van de samenvatting van het NIOD-rapport). Ook de soldaten hebben geen verslag gedaan van oorlogsmisdaden. Zoals reeds bleek uit de verklaringen die als productie 1 tot en met 11 in het geding zijn gebracht, en hierna nog zal blijken, was daartoe echter alle aanleiding. Hierna zullen achtereenvolgens aan de orde komen de beschrijvingen van oorlogsmisdaden in het NIOD-rapport, de door UNMO's geconstateerde oorlogsmisdaden, de door MSF (mediciens sans frontiers) geconstateerde oorlogsmisdaden en de oorlogsmisdaden waar eiseres getuige van is geweest.

I.11. Geconstateerde oorlogsmisdaden

Beschrijving oorlogsmisdaden in NIOD-rapport

212. De enige officiële melding van moorden in de *Safe Area* is te vinden in de melding van negen of tien lijken en een mogelijke executie op 13 juli 1995. Karremans heeft altijd volgehouden dat dit de enige meldingen waren die hem vanuit het bataljon hadden bereikt (zie pagina 2656 van het NIOD-rapport). Wat betreft voornoemde negen of tien lijken kan nog worden aangehaald dat hiervan foto's waren genomen door een van de officieren van Dutchbat, zodat deze melding ook niet kon worden ontkend. Later zou de ontwikkeling van het bewuste filmrolletje in het fotolaboratorium van de Nederlandse Militaire Inlichtingendienst (MID) zijn mislukt (zie pagina 392 en verder van de samenvatting van het NIOD-rapport), hetgeen het voorstellingsvermogen van eiseres te boven gaat.
213. Uit hetgeen alleen al in het NIOD-rapport staat beschreven, volgt dat Dutchbat getuige is geweest van veel meer oorlogsmisdaden, die conform *Standing Operating Procedure 208* – het zij herhaald – hadden moeten worden gemeld. Het Joegoslavië-Tribunaal gaat er op basis van getuigenverklaringen vanuit dat er tussen 11 en 13 juli 1995 minstens tachtig mannen en mogelijk zelfs een paar honderd in de naaste omgeving van de compound zijn omgebracht (zie ook pagina 2658 van het NIOD-rapport). Hieronder volgt een selectie van in het NIOD-rapport beschreven oorlogsmisdaden (en verwijzingen daarnaar) waarvan Dutchbatters getuige zijn geweest.
214. Eiseres wijst onder meer op pagina 2650 van het NIOD-rapport, waar staat vermeld dat in de loop van de middag van 12 juli 1995 veel Dutchbatters schoten hoorden die op executies konden wijzen.
215. In de middag van 13 juli 1995 zag een soldaat van Dutchbat vijf tot zes VRS-soldaten een man met geweerkolven slaan. De soldaat kreeg van de dichtstbijzijnde VRS-soldaat te horen dat hij ergens anders heen moest kijken. Het slachtoffer werd vervolgens aan zijn haren weggesleept, achter een huis. De Dutchbat soldaat hoorde enkele seconden later een schot. Daarna kwamen de VRS soldaten zonder de man terug (zie pagina 2269 van het NIOD-rapport).

216. Een Dutchbat-soldaat zag op 13 juli 1995 een vluchteling op zijn knieën, met daarnaast Serven. VRS-soldaten namen de hevig tegenstribbelende man mee, uit het blikveld van de Dutchbat-soldaat. Meteen daarna klonk gillen en een schot. De VRS-militair keerde terug en gaf de andere Serven een hand (zie pagina 2675 van het NIOD-rapport).
217. Eiseres wijst verder op een verklaring van een soldaat van Dutchbat die zag hoe mannen in de leeftijd van 16-60 jaar, in groepen van 10-15 werden meegenomen naar een huis schuin tegenover de busremise (die zich recht tegenover de hoofdingang van de VN compound bevond), waar deze mannen volgens VRS-militairen zouden worden ondervraagd. Een citaat terzake uit het NIOD-rapport (zie pagina 2676 van het NIOD-rapport):
- ‘Vervolgens kwam de gehele groep weer uit het huis. Soms werden dan enkele mannen vrijgelaten, die konden aantonen dat ze enkel en alleen boer waren geweest. De overigen gingen dan met de bovengenoemde VRS-strijders achter het huis. Hij verklaarde dat hij dan even daarna schoten hoorde en vervolgens de VRS-strijders weer alleen achter het huis vandaan zag komen. Dit patroon herhaalde zich die twee dagen, 12 en 13 juli, verscheidene malen.’*
218. Een andere Dutchbatter zag op 12 juli 1995 een VRS-soldaat met vijf vluchtelingen een huis binnen gaan. Vervolgens hoorde hij vijf tot zes schoten en zag de gewapende VRS-soldaat het huis alleen weer uitkomen (zie pagina 2680 van het NIOD-rapport).
219. Uit een andere verklaring van een Dutchbatter bleek dat er op 12 juli 1995 mogelijk tien vluchtelingen waren doodgeschoten, waarvan de lijken per vrachtwagen werden afgevoerd (zie pagina 2682 van het NIOD-rapport).
220. Dat er in de mini *Safe Area* massaal vluchtelingen zijn vermoord, blijkt ook uit de waarneming van een Dutchbatter die op 17 of 18 juli 1995 zo’n honderd lijken op een wagen zag liggen. Daarbij zag de Dutchbatter armen en benen, en ook hoofden met lang haar (zie pagina 2683 van het NIOD-rapport).

221. Een andere Dutchbatter verklaart over een slachtpartij die hij had gezien tijdens een zuivering van de VRS van het zuidelijk deel van de *Safe Area*. Hij had gezien hoe dorpje voor dorpje werd geplunderd en vernield en de inwoners op de vlucht sloegen. Daarbij werden mannen en vrouwen vermoord (zie pagina 2683 van het NIOD-rapport).
222. Een bemanningslid van observatiepost S (OP-S) verklaarde achteraf dat hij al op 8 juli 1995 diverse malen luid geschreeuw en angstkreten had gehoord van vrouwen. Dat duurde vijftien minuten voort, waarna het geluid abrupt stopte. Dat herhaalde zich gedurende vier uur. Ook werden schoten gehoord. De OP-bemanning kreeg de indruk dat de VRS de complete bosrand aan het *sweepen* was en dat zij alles wat zij tegenkwamen afmaakten. Toen de OP de volgende dag door de VRS werd ingenomen, vroeg deze Dutchbat-soldaat wat de VRS de avond daarvoor aan het doen was. Het antwoord luidde dat men de vrouwen eerst had verkracht en daarna de keel had doorgesneden (zie pagina 2684 van het NIOD-rapport).
223. Een anonieme Dutchbatter verklaarde later dat hij niet had willen meemaken wat hij had meegemaakt en dat hij het niet meer wilde weten. Martelingen, executies en slachtingen waren het geweest (zie pagina 2684 van het NIOD-rapport).
224. In de periode van 11 tot 13 juli 1995 hebben in de mini *Safe Area* veel verkrachtingen plaatsgevonden. Daarvan is Dutchbat eveneens getuige geweest. Uit een verklaring ten overstaan van het Joegoslavië-Tribunaal blijkt dat in de nacht van 12 op 13 juli 1995 twee Dutchbatters getuige waren van een verkrachting van een vrouw door twee Serven. Die Serven bleken Nederlandse uniformen te dragen. Naast het feit dat de verkrachting niet werd gemeld, werd ook geen melding gedaan van het feit dat deze Serven ongeautoriseerd gebruik maakten van erkende symbolen en onderscheidingstekens, in dit geval het uniform van de VN (zie pagina 2686 van het NIOD-rapport). Zowel de verkrachting als het onterechte gebruik van het uniform was expliciet genoemd in de voorbeelden bij *Standing Operating Procedure 208*, waarvan hoe dan ook melding diende plaats te vinden. De paniekgolf die de verkrachtingen en de vrije beweging van de Serven binnen de vluchtelingengroep teweeg bracht, bracht het in het logboek van Dutchbat niet verder dan de aantekening (zie pagina 2687 van het NIOD-rapport):

‘waarschijnlijk een groepje jolige Serven.’

Het bleef bij deze aantekening, maar later verklaarden Dutchbatters dat zij ’s nachts wakker waren geworden van het geschreeuw en gegil van vrouwen (zie pagina 2687 van het NIOD-rapport).

225. Waar moorden hadden plaatsgevonden, gaf Dutchbat aan vluchtelingen te kennen dat zij niet naar die plaatsen mochten gaan (zie pagina 2692 van het NIOD-rapport). Ook daaruit blijkt dat Dutchbat op de hoogte was van het moorden.
226. Later verklaarde een soldaat van Dutchbat dat hij op 12 juli 1995 getuige was geweest van twee executies, zulks op een afstand van 50 tot 60 meter van de compound (zie pagina 2693 van het NIOD-rapport).
227. Dutchbat deed onbegrijpelijkerwijs niets aan de vernederingen, mishandelingen, verkrachtingen en executies van de vluchtelingen. Een officier van Dutchbat drukte het ten overstaan van het Joegoslavië-Tribunaal als volgt uit (zie pagina 2695 van het NIOD-rapport):

‘Iedereen handelde naar bevind van zaken, wat er meestal toe leidde dat er weinig of niets gebeurde. Het bataljon was tot passiviteit vervallen.’

Velen namen waar dat Dutchbatters aan het huilen waren van ellende, terwijl ze vluchtelingen in het Engels iets duidelijk probeerden te maken (zie pagina 2695 van het NIOD-rapport). Hieruit mag blijken dat de soldaten van Dutchbat heel goed wisten wat er zich afspeelde. Dat blijkt bijvoorbeeld ook uit de televisiebeelden waar een hoge officier van Dutchbat boos antwoordde op de vraag ‘wat er aan de hand was’ (zie pagina 230 van de Nederlandse Parlementaire Enquête en pagina 2703 van het NIOD-rapport):

‘You know perfectly well what’s going on.’

228. Slechts een enkele officier van Dutchbat spoorde aan tot een andere houding. Dat was niet zo zeer een houding die strekte tot verzet, maar wel tot het staken van de medewerking van Dutchbat aan de deportaties. Deze officier werd daarin niet gesteund door zijn mede-officieren en superieuren, en kreeg te horen dat hij moest vertrekken naar de compound (zie pagina 230 en 231 van de Nederlandse Parlementaire Enquête). De houding van Dutchbat met betrekking tot de deportaties oogstte internationaal kritiek, zoals hierna aan de orde zal komen.
229. Dutchbatters waren er getuige van dat paspoorten en/of identiteitsbewijzen voor een huis bij de compound (het ‘*witte huis*’) op een hoop waren gegooid (zie pagina 336 van de samenvatting van het NIOD-rapport). Binnen in dat huis troffen Dutchbatters ruim honderd doodsbangе vluchtelingen aan. Deze Dutchbatters verklaarden later dat in dit huis totale doodsangst heerste en dat je er de dood kon ruiken. Een en ander was kennelijk geen reden om groot alarm te slaan. Het Joegoslavië-Tribunaal oordeelde in zijn vonnis in eerste aanleg in de zaak tegen Krstic ten aanzien van deze hoop van identiteitsbewijzen onder punt 160:

‘at the stage when Bosnian Muslim men were divested of their identification en masse, it must have been apparent to any observer that the men were not screened for war crimes. In the absence of personal documentation, these men could no longer be accurately identified for any purpose. Rather, the removal of their identification could only be an ominous signal of atrocities to come.’

Zo duidelijk als de situatie volgens het Joegoslavië-Tribunaal voor iedereen had moeten zijn, zo onduidelijk was het kennelijk voor Dutchbat. Er vond geen melding plaats van oorlogsmisdaden en er vond geen daadkrachtig optreden plaats tegen de Bosnische Serven. Sterker nog, zoals hierna nog zal blijken, werkten enkele Dutchbatters zelfs actief mee aan het scheiden van mannen en vrouwen. Daarbij wordt op voorhand opgemerkt dat het woord ‘mannen’ zeer ruim mag worden genomen. Ook veel kinderen, soms pas twaalf jaar oud, mochten in het beste geval hun moeder nog gedag zeggen, alvorens zij werden afgevoerd en vermoord.

230. Het NIOD neemt als uitgangspunt dat zich tussen 11 en 13 juli 1995 rond de 2.000 mannen op en om de VN-compound bevonden (zie pagina 2620 van het NIOD-rapport). Het NIOD vermoedt dat daarvan in die dagen tussen de 100 en de 400 mannen zijn vermoord (zie pagina 2774 van het NIOD-rapport), in het gebied dat nota bene tot mini *Safe Area* was uitgeroepen. De rest van deze mannen en jongens zou in de dagen daarop worden afgevoerd en vermoord.

Door militaire waarnemers van de VN (UNMO's) geconstateerde oorlogsmisdaden

231. De drie in de mini *Safe Area* aanwezige UNMO's (militaire waarnemers van de VN) waren eveneens getuige van oorlogsmisdaden. Een UNMO zag op 12 juli 1995 dat zo'n zeventig vluchtelingen een 'verhoorhuis' in werden gedreven op zo'n 300 meter van de poort van de compound en hoorde vervolgens af en toe schoten (zie pagina 2700 van het NIOD-rapport). Een andere UNMO refereerde aan zijn vondst van een (ander) huis in de nabijheid van de compound dat uitpilde van de mannen (zie pagina 2703 van het NIOD-rapport):

'Ze strekten hun armen en smeekten om hulp. Tegen de muur bij een garage lag een stapel lijken – schots en scheef. Ik heb alles gerapporteerd.'

Opvallend is echter dat in de desbetreffende rapportages geen verwijzing naar deze gebeurtenissen zijn terug te vinden. Sterker nog, het officiële beeld dat op 12 juli 1995 werd gegeven was positief. De VRS zou brood en frisdrank hebben uitgedeeld aan vluchtelingen (zie pagina 2701 van het NIOD-rapport). Die informatie is ook terug te vinden in het bericht d.d. 13 juli 1995 (onder punt 7) van Akashi aan Kofi Annan over de situatie in Srebrenica (**productie 20** - Outgoing Code Cable 13 juli 1995). Dat bericht vervolgt (onder punt 8):

'There continues to be no reports of BSA mistreating any of the Bosnian civilians'

232. Opmerkelijk is dat op 15 juli 1995 in het logboek van het DCBC in Den Haag een aantekening zou worden gemaakt, naar aanleiding van een telefoontje van de

Nederlandse officier De Ruiter uit Sarajevo, welke aantekening luidde (zie pagina 2705 van het NIOD-rapport):

‘UNMO-bron plusminus 1.000 man afgevoerd Bratunac met onbekende bestemming, veel mensen met nekschoten. Met kolven bewerkt. Veel doden. Als beesten tekeer gegaan (tussen Potocari en de stad Srebrenica). Tijdens aanval en wat er op volgde!!’

Deze bron was waarschijnlijk de Nederlandse UNMO op de VN-compound in Potocari (zie pagina 2705 van het NIOD-rapport).

Door Médecins Sans Frontières (MSF) geconstateerde oorlogsmisdaden

233. De oorlogsmisdaden werden ook gezien door een medewerkster van *Médecins Sans Frontières* (MSF; waarvan Artsen zonder Grenzen de Nederlandse equivalent is), mevrouw Christina Schmitz, die in de *Safe Area* werkzaam was. Zij sprak Karremans en Franken er op aan dat er mannen werden afgevoerd naar een huis en dat zij vervolgens schoten hoorde uit de richting van dat huis. Karremans en Franken verzekerden haar daarop dat zij er zeer zeker van waren dat geen van de mannen zou worden gedood (zie pagina 2690 van het NIOD-rapport). Bij een andere gelegenheid was mevrouw Schmitz er door een soldaat van Dutchbat over aangesproken dat er lijken achter een fabriek lagen (zie pagina 2669 van het NIOD-rapport).

Eiseres als getuige van oorlogsmisdaden

234. Als **productie 1 tot en met 11** zijn verklaringen aan deze dagvaarding gehecht. Eiseres zal hieronder een aantal van de misdaden bespreken die daarin zijn genoemd.
235. Eiseres Fejzić verklaart onder andere (zie productie 1):

‘(...) Deze Serven begonnen mensen uit de menigte te halen, met name mannen, maar ook jongens. De Nederlandse soldaten hadden wapens maar deden niets, ook niet toen de Serven later meisjes meenamen uit de groep. (...) Niemand van hen is echter teruggekeerd. Terwijl zich dit afspeelde, hoorde ik vele schoten in de nabije omgeving.

Het ging daarbij niet om een uitwisseling van vuur, maar om verschillende losse schoten.'

236. Eiseres Gabeljić verklaart onder andere (zie productie 2):

'Ik heb ieder vertrouwen in bescherming verloren toen ik zag dat de Serven meisjes uit de groep haalden en moeders flauw vielen. Ik heb niet gezien dat Serven vrouwen hebben verkracht. Ik zag wel dat Dutchbatters met de Serven samen zijn rondgelopen. De Dutchbatters hebben natuurlijk kunnen zien hoe de vrouwen zijn weggehaald. Ik kon niet zien waar de meisjes naar toe zijn gebracht. Ik kon wel herkennen dat het Nederlanders en niet Serven in Dutchbat uniform waren, omdat Nederlanders en Serven er verschillend uit zien.

Toen de Serven de meisjes weg haalden, hebben Bosnische vrouwen de Dutchbatters in het Servisch gevraagd wat met de weggehaalde vrouwen gebeurde. Ik zag hoe de Bosnische vrouwen de Dutchbatters smeekten om de meisjes terug te brengen. Deze moeders huilden toen. Ik was erbij toen de Dutchbatters alleen maar 'no, no' hebben geantwoord alhoewel ze hadden gezien hoe de meisjes werden weggehaald.

Overdag zijn vrouwen naar de huizen gegaan, die rondom de fabrieken heen staan om naar eten te zoeken. Een vrouw heeft mij verteld dat zij acht onthoofde mannen heeft gezien. Ikzelf heb de acht doden niet gezien, omdat ik niet mee ging om water te halen.

(...)

Later ging ik zelf water halen en heb gezien, dat mannen naar een huis zijn gebracht. Veel mensen gingen er naar toe om water te halen. Ik zag een groep Chetniks vlak bij het huis. Ik weet niet precies wat de Chetniks er deden. Ik hoorde toen enkele schoten achter elkaar, daarna was er stilte. Ik denk dat toen mensen zijn doodgeschoten.

(...)

In de nacht van de 12^e op de 13^e juli 1995 hoorde ik mensen uit angst gillen. Ik hoorde veel mensen verschrikkelijk gillen, ik kon deze mensen niet zien. Het gillen was voor de fabriek, ik dacht dat men ons allemaal ging vermoorden. Ik zal dit geluid nooit vergeten. Het was de verschrikkelijkste nacht van mijn leven. Ik weet niet meer exact waar ik toen was. Ik zag wel de hele nacht Dutchbatters rondlopen. Ik zag eveneens Serven rondlopen. Ik kon slechts de uniformen herkennen, dus niet de gezichten, omdat het nacht was. Ik durfde deze plek niet te verlaten, omdat een man tegen mij zei dat overal Chetniks rondliepen en veel mensen gedood werden.'

237. Eiseres Gurdić verklaart (zie productie 3):

'Nadat de Serven de truck uit waren gekomen in de Nederlandse uniformen en met geweren, begaven zij zich tussen de vluchtelingen. Er brak paniek uit. Zodra zij iemand herkenden, begonnen zij die persoon te slaan. Mannen werden afgevoerd.'

(...)

Op enig moment zag ik hoe een jongetje van een jaar of tien werd afgeslacht door Serven in Nederlands uniform. Dit gebeurde voor mijn ogen. De moeder zat op de grond en haar zoontje naast haar. Het jongetje werd op schoot van zijn moeder gezet. Het jongetje werd afgeslacht. Zijn hoofdje werd afgehakt. Het lichaam bleef op de schoot van de moeder. De Servische soldaat plaatste het hoofd van het jongetje op zijn mes en liet het aan iedereen zien. Er waren op dat moment Nederlandse soldaten in de buurt. Zij stonden erbij en deden niets. Zij leken geheel onverschillig. De vrouw werd hysterisch en begon om hulp te roepen. Een Nederlandse soldaat die daar stond zei alleen maar: "no, no, no". Ik meen dat dat een Nederlandse soldaat was. De Serven dwongen de moeder het bloed van haar kind te drinken. Er brak chaos uit tussen de vluchtelingen.

Ik heb gezien hoe een zwangere vrouw werd afgeslacht. Er waren Serven die haar in de buik staken, haar opensneden en twee kindertjes uit haar buik haalden en vervolgens op de grond dood sloegen. Ik heb dit met eigen ogen gezien. Deze Servische soldaten

werden gevolgd door enkele Nederlandse soldaten. Ik ben er zeker van dat er Nederlandse soldaten bij aanwezig waren. Ik herkende hen. Ik had niet het idee dat ze bang waren of gedwongen werden aanwezig te zijn. Ik ben er vrij zeker van dat ze bewapend waren. De Nederlandse soldaten deden echter niets.'

238. Eiseres Hasanović verklaart (zie productie 4):

'In de nacht van 11 op 12 juli 1995 zag ik Dutchbatters en Serven samen het gebied om de compound rondgaan. Ik herkende twee Dutchbatters, die ik vroeger in Srebrenica had zien rondlopen. De Dutchbatters en de Serven haalden gezamenlijk mannen en jongens uit de menigte vluchtelingen. Mijn moeder en ik zagen hoe ze twee jongens meenamen. Ik schat dat deze jongens een jaar of dertien waren. Ik weet niet wat er met die jongens is gebeurd.

(...)

's Middags gingen mijn moeder en ik op zoek naar water. Vlakbij was een huis, met daarachter een korenveld en een beekje. Daar aangekomen zagen wij in het veld meerdere doden lichamen liggen. Zij waren onthoofd. De afgesneden hoofden lagen naast de lichamen. Mijn moeder en ik gilden toen wij de lijken zagen. Er waren op dat moment enkele Dutchbatters in de buurt, op nog geen 10 à 15 meter afstand. Zij reageerden niet toen ze ons hoorden gillen. Ze wilden alleen dat wij terug gingen. Ik weet niet of de Dutchbatters de doden hebben gezien, maar volgens mij wel. Zij patrouilleerden immers de hele tijd in de buurt.

Later was het korenveld met een gele band afgezet. We mochten het veld niet meer betreden. Een Dutchbatter heeft mij toen gezegd dat het beter was er niet meer naar toe te gaan. Deze Dutchbatter sprak in gebrekkig Bosnisch.

De nacht van 12 op 13 juli 1995 heb ik weer in de fabriek doorgebracht, samen met mijn man, mijn moeder en mijn schoonmoeder. Ik zag hoe Servische en Nederlandse soldaten tezamen door de groep van vluchtelingen liepen. Ze hebben er mannen uit

gehaald en meegenomen. De hele nacht hoorde ik mensen gillen. Zij riepen om hun kinderen, broers en mannen. Buiten de fabriek werd geschoten.

Op 13 juli 1995 ben ik 's ochtends samen met een paar andere vrouwen in de richting van twee nabijgelegen huizen gelopen. We moesten onze behoefte doen. De vrouwen die vooruit liepen begonnen opeens te gillen. Zij riepen dat zij er vele doden zagen liggen. We zijn toen onmiddellijk weggelopen. Ik heb de doden daarom zelf niet gezien.'

239. Eiseres Hotič verklaart (zie productie 5):

's Avonds moesten wij allen van de linkerkant van de straat naar de rechterkant, dat wil zeggen naar de kant van de compound. Ik praat dan over de nacht van 12 op 13 juli 1995. Wij zaten dicht bij elkaar gedrukt. Tussen de mensen was geen plaats meer en ik kon niet bewegen. Ik heb deze nacht bij het busstation doorgebracht. Ik zag mensen met helm, maar ik kon ze niet herkennen. Opeens hoorde ik een vrouw gillen dat VN-soldaten kinderen vermoordden. Ik dacht dat deze vrouw buiten zinnen was. Ik kon me niet voorstellen dat VN-soldaten zoiets zouden doen. Het gerucht deed de ronde dat soldaten de zoon van deze vrouw, een kind van een jaar of dertien, hadden afgeslacht. Opeens begonnen heel veel vrouwen te gillen omdat ze zagen hoe hun dochters weggehaald werden. Het gegil was zo hard dat het mij onwerkelijk voorkwam.

Een man riep heel hard de naam van zijn zoon Hadi. Ik zag soldaten om deze man heen staan en plotseling maakte de man rare geluiden en was stil. Ik dacht dat de soldaten de man misschien een injectie gaven.

Op 13 juli 1995 's ochtends vroeg zijn Dutchbatters en Serven door de menigte gegaan om het transport van de vluchtelingen te organiseren. De vluchtelingen moesten in richting van de bussen gaan. Ik zag dat de dochter van mijn broer in het Engels aan een Dutchbatter vroeg: "Waar is mijn vader?" De Dutchbatter had tranen in zijn ogen en zei: "Don't ask". De dochter heeft mij verteld wat ze aan de Dutchbatter had gevraagd en wat zijn antwoord was.

Vlak bij de straat zag ik twee mannen in hun ondergoed staan. Ik dacht dat het Dutchbatters waren die hun uniform hadden afgestaan. De mannen stonden er en hebben niets gedaan.

Ik was voorts getuige dat een oude man door Serven is gedood. Dat ging als volgt. Een jonge vrouw droeg een oude man in een laken. Een Servische soldaat zei tegen haar dat ze de man op de grond moest leggen. De vrouw zei: "Nee, hij kan niet lopen". De soldaat zei toen, wij zorgen wel voor hem. De vrouw heeft de man toen neergelegd. De soldaat zette een pistool tegen zijn hoofd en heeft hem toen doodgeschoten. Ik heb dit met mijn eigen ogen gezien. Ik weet niet meer of Dutchbatters er omheen stonden. Het terrein was echter zo klein dat Dutchbatters het gezien moeten hebben.

Op weg naar de bus was een jonge vrouw met een baby. De baby huilde en een Servische soldaat zei tegen haar dat ze ervoor moest zorgen dat de baby stil was. Vervolgens heeft de soldaat het kind van de moeder afgenomen en zijn keel doorgesneden. Ik weet niet of Dutchbatters dit hebben gezien.

Op de weg naar Potočari was aan de linkerkant een soort hek. Ik hoorde toen een jonge vrouw heel dichtbij (4 of 5 meter) gillen. Ik hoorde toen een andere vrouw smeken: "Laat haar, zij is pas negen jaar oud." Het gillen stopte opeens. Ik was zo in shock dat ik nauwelijks kon bewegen. Ik kon de vrouw niet zien omdat er te veel vluchtelingen voor stonden. Ik weet niet of er op dat moment Dutchbatters waren. Dutchbatters zijn echter de hele tijd door de menigte gelopen. Het gerucht deed later snel de ronde dat een negen jaar oud meisje was verkracht.

240. Eiseres Mujič verklaart (zie productie 6):

'Ik hoorde dat wij niet op de compound werden toegelaten. Dat heb ik dus ook niet geprobeerd. Wij schuilden bij een van de fabrieken in de buurt. Nadat de Chetniks waren gearriveerd, begonnen zij mannen uit de groep van vluchtelingen te halen. Zij konden doen wat zij wilden, niet alleen met betrekking tot de mannen. Er was geen Nederlandse soldaat die hen een strobreed in de weg legde.

Op enig moment heb ik bij de compound dode mensen gezien, waarvan het hoofd van het lichaam was gesneden.

In de nacht van 12 op 13 juli 1995 gebeurden er afgrijselijke dingen, die ik zag gebeuren. Het was zo erg, dat ik niet kon huilen. Het was alsof ik dood was. Ik hoorde het geschreeuw van de mensen die door de Chetniks werden afgeslacht, dat waren de laatste doodskreten. Ik zag een moeder die ter plekke doodging, omdat de Chetniks haar zoon van haar wegnamen. Het was een zeer warme dag. De mensen hadden geen water en eten noch waren er toiletten. Toen ik op zoek ging naar water zag ik 10 à 15 onthoofde lichamen.'

241. Eiseres nr. 7 verklaart (zie productie 7):

'Op 12 juli 1995 in de namiddag hoorde ik opeens vrouwen gillen en roepen dat de Chetniks er aan komen en dat zij ons zullen afslachten. De Chetniks kwamen de compound op. Ik durfde het gebouw niet uit te gaan. In het gebouw waar ik was heb ik geen Chetniks gezien. Toen ik het gebouw een keer verliet zag ik een aantal dode mensen liggen. In de buurt liepen Nederlandse soldaten. Ergens in de nabijheid van Nederlandse soldaten lag een berg met kleding. Ik denk dat deze kleding van burgers afkomstig was. De kleren waren bebloed. Ik heb zelf geen moorden gezien, maar zag wel dat de kleding vol zat met bloed. Ik heb wel een jonge vrouw horen schreeuwen dat ze werden afgeslacht. Ik wilde verder kijken wat er was gebeurd, maar werd door enkele soldaten tegen gehouden. Ik weet niet meer of dit Nederlandse soldaten of de Chetniks waren. Ik zag later een plas bloed op die plek. Dit was dicht bij het hek op de compound. Ik heb dit gezien toen ik de compound moest verlaten, op weg naar de bussen.'

242. Eiseres Šehomerović verklaart (zie productie 8):

'De Servische soldaten, waaronder de Serven in VN uniform vormden een cirkel. De cirkel werd gevormd rond de Energo Invest fabriek. Iedereen die probeerde om uit die

cirkel te komen werd doodgeschoten. Ik heb met eigen ogen gezien dat mensen zijn doodgeschoten die probeerden de cirkel te ontvluchten. De soldaten in VN uniform heb ik niet Nederlands horen spreken. Later vernam ik dat zij Servisch met elkaar spraken. Sommige van de mensen noemden zij bij naam omdat zij hen herkenden. Hoeveel mensen zijn doodgeschoten weet ik niet. Ik hoorde veel schieten. Ik heb echter een geval zelf gezien waarbij een persoon werd doodgeschoten. Dit alles gebeurde ongeveer 15m van de fabriek. Ik hoorde om de 10 à 15 minuten schieten. Dit duurde ongeveer drie tot vier uur. Toen het donker werd, werd er vaker geschoten. De mensen waren zo angstig dat niemand van zijn plek ging. Eenieder, waaronder ook ikzelf, bleef op dezelfde plaats.

De zoon van de oom van mijn echtgenoot kon het niet meer aanzien en heeft zichzelf in de fabriek opgehangen. Hij was bang dat er iets zou gebeuren met een van zijn drie dochters. Hij was bang dat zij zouden worden verkracht en dat hij dat moest aanzien. Dat was de reden dat hij zichzelf heeft opgehangen. Zijn naam was Smojlović Hamdija. Wij kregen toestemming om hem te begraven enkele meters buiten de cirkel. Op de weg patrouilleerden Dutchbatters. Zij bewogen zich tussen de vluchtelingen. Ik ben ervan overtuigd dat zij zagen wat er zich afspeelde. Het was onmogelijk voor hen om niet te zien wat er gebeurde. Soms kwamen zij ook in de cirkel. Zij mochten zich vrijelijk bewegen.

Vanaf 12 uur s'middags op 12 juli 1995 begonnen de Chetniks met het afvoeren van mannen en vrouwen. Met name ook meisjes werden afgevoerd. De Nederlandse soldaten grepen niet in. Zij werden steeds gesmeekt om te helpen. Op een gegeven moment, en dit is heel belangrijk, zag ik zelf hoe een jongen van 14 jaar oud uit Zapolje, wiens moeder Mukelefa heette, uit de handen van zijn moeder werd gehaald. Zij smeekte de Nederlandse soldaten om haar zoon terug te brengen. Zij keken er slechts naar en deden niets. Tijdens dit alles bleven de Dutchbatters zeer koel. Zij verzetten zich niet tegen hetgeen er gebeurde en beschermden ook niemand van ons. Overall speelden zich drama's af. Oude mannen werden vermoord. Kinderen werden uit de handen van hun moeder gegrist en ouders pleegden zelfmoord omdat hun dochters werden afgevoerd en verkracht.

Op dat moment stopte je leven. Er heerste totale chaos. Ik heb zelf geen verkrachtingen gezien. Ik zag alleen dat meisjes werden afgevoerd en ik weet niet waar ze naartoe werden gebracht.

Tijdens dit alles liepen de Nederlandse soldaten gewoon rond zonder iets te doen.(...)

De Nederlandse soldaten observeerden alleen. Zij reageerden op geen enkele wijze op wat gebeurde. Sommige van de Nederlandse soldaten herkende ik van het patrouilleren bij ons huis. Wij kwamen aan bij een slagboom. Van de groep mensen met wie wij waren kende ik ongeveer twintig personen. Sommige waren burens, sommige vrienden en sommige kende ik van het werk. Ik zag hoe van een moeder haar negenjarige zoon uit de armen werd getrokken. Zij schreeuwde om hulp. De Servische soldaten trokken haar aan haar haar en sloegen haar op de grond. De vrouw werd in de truck gegooid. De jongen lag op de grond op zijn linker zij. Zelfs na meer dan elf jaar kan ik niet vergeten hoe hij om zijn moeder riep.’

243. Eiseres Subašić verklaart (zie productie 9):

‘Toen kwam Mladić en iedereen raakte in paniek. De soldaten van Mladić waren zwaar bewapend en liepen tussen de mensen door. Dit alles werd gefilmd door een cameraploeg. Mladić begon op enig moment chocolade en snoepjes uit te delen aan de aanwezige kinderen. Hij liet weten dat niemand bang hoefde te zijn en dat het wel goed zou komen. Zodra de camera stopte met filmen, veranderde dit beeld. Hij vroeg aan een jongetje hoe oud hij was. Deze deelde hem mede dat hij elf was. Daarop zei Mladić dat hij over zes jaar soldaat zou kunnen zijn en dat hij mee moest. Het jongetje werd vervolgens opgepakt, meegenomen en afgevoerd. Ik vertelde dit mijn man en die vertelde op zijn beurt in het Engels aan een van de soldaten dat kinderen werden afgevoerd. De Nederlandse soldaat keek hem aan en zei alleen: “so what”.

(...)

Op een gegeven moment begonnen de Serven meisjes en jonge vrouwen uit de groep van vluchtelingen af te voeren. Zij werden verkracht. De verkrachtingen gebeurden vaak voor de ogen van anderen en ook soms voor de ogen van de kinderen van de moeder. Er stond een Nederlandse soldaat bij en hij keek alleen maar rond en had een walkman op zijn hoofd. Hij reageerde totaal niet op wat er gebeurde. Het gebeurde niet alleen voor mijn ogen, want ik heb dat persoonlijk gezien, maar voor de ogen van ons allemaal. De Nederlandse soldaten liepen overal rond. Het is onmogelijk dat zij het niet hebben gezien.

Er was een vrouw met een baby'tje van een paar maanden oud. Een Chetnik zei tegen de moeder dat het kind moest ophouden met huilen. Toen het kind niet ophield met huilen pakte hij het kind af en sneed zijn keel door. Daarna lachte hij. Er was een Nederlandse soldaat bij die ernaar keek. Hij reageerde in het geheel niet.

Ik heb nog meer afschuwelijke dingen gezien. Zo was er een meisje, zij moet een jaar of negen zijn geweest. Op gegeven moment bevalen de Chetniks aan haar broer om het meisje te verkrachten. Hij deed dat niet en ik denk ook niet dat hij dat had gekund, hij was nog maar een kind. Vervolgens vermoordden zij die jongen. Dat alles heb ik persoonlijk gezien. Ik wil echter benadrukken dat dit alles zich in de directe nabijheid van de basis heeft afgespeeld.

Zo heb ik ook andere mensen gezien die waren vermoord. Van enkele van hen was de keel doorgesneden. Anderen waren onthoofd.'

244. Eiseres nr. 10 verklaart (zie productie 10):

'De nacht van 11 op 12 juli 1995 hebben wij in de fabriek doorgebracht. In de ochtend van 12 juli 1995 kwamen er Serven de fabriek binnen. Ze riepen dat mannen en jongens ouder dan 13 de fabriek uit moesten. De Serven waren gewapend en haalden mannen en jongens uit de groep van vluchtelingen. In de fabriek zag ik UNPROFOR soldaten. Toen ik dichterbij die soldaten kwam, hoorde ik dat ze Servisch spraken. Ik hoorde ze

zeggen dat de mannen uit de groep werden gehaald voor ondervraging. Andere UNPROFOR soldaten waren wel duidelijk Nederlands en die deden niets.

Toen wij door de Serven uit de fabriek waren verdreven, kwam er een groep Serven langs, die zei dat ze op zoek waren naar een bepaald meisje. Die Serven kenden dat meisje nog van voor de oorlog. Mijn moeder was bang dat het om mijn zus ging en ze bedekte haar hoofd en gezicht met een sjaal. Er werden steeds meisjes uit de groep gehaald en die werden verkracht. Ik was erg bang. Ik ken een vrouw wier dochter uit de groep is gehaald en nooit meer is teruggezien. Die dochter was een jaar ouder dan ik.

Op 12 juli 1995 wilde ik met mijn zus uit een huis, dat vlakbij de fabriek stond water gaan halen, en toen moest ik door een maïsveld lopen, dat zich voor het huis bevond. Daar zag ik mensen zonder hoofd liggen. Mijn zus, die voorop liep, trok mij weg. Nederlandse soldaten stonden op geringe afstand en ik kan mij niet voorstellen dat zij het niet hebben gezien.

Gedurende de rest van 12 juli 1995 zag ik Nederlandse en Servische soldaten samen rondlopen. Ik hoorde een Servische soldaat in het Servisch aan een Nederlandse soldaat vragen of die Nederlandse soldaat interesse had in een meisje en bood hem een meisje aan. Die Nederlandse soldaat zei niets terug.

Later was ik met mijn nichtje bij een groepje Nederlandse soldaten. Die soldaten waren snoepjes aan het uitdelen. Mijn nichtje vroeg in het Engels aan een Nederlandse soldaat wat er aan de hand was en de soldaat zij dat wat het ook was, het niet goed was voor ons. Hij begon daarop te lachen. We gingen daarop terug naar mijn moeder. Het begon donker te worden en we hoorden geschreeuw vanuit de richting waar de mannen en jongens uit de fabriek naartoe waren gebracht.

Gedurende de nacht van 12 op 13 juli 1995 is mijn moeder door Serven uit de groep van vluchtelingen gehaald. Zij is toen verkracht. Ik kan daar verder niet over spreken. Zij is daar nooit meer bovenop gekomen, een jaar later is ze overleden aan baarmoederkanker. Ze was toen 37 jaar.'

245. Getuige Kolenović verklaart (zie productie 11):

‘De Serven begonnen vervolgens de mannen van de andere vluchtelingen te separeren. Zij vormden met de Dutchbatters een menselijke rij. Niemand mocht er doorheen. De Serven haalden de mannen uit de menigte en brachten hen naar een huis bij de andere kant van de compound.

De Serven deden wat zij wilden. Op de weg ter hoogte van de “Blue Factory” en de Zinkfabriek was een soort tape aangebracht. Daarvoor stonden Nederlandse soldaten en niemand mocht er langs. Op dat moment werd ik aangesproken door een Chetnik, iets ouder dan mijn oudste zoon. Hij zag er uit als Rambo, met een patroongordel om zijn lichaam. Eerst herkende ik hem niet, maar toen hij vertelde dat hij Željko heette, wist ik het weer. Hij vroeg mij waar mijn familie was, in het bijzonder mijn man. Ik vertelde hem dat hij was gedood door een granaat. Hij bood mij een sigaret aan. Terwijl ik die rookte, zei hij mij dat er sprake zou zijn van, en ik gebruik hier het Bosnische woord, “Kurban”. Dit staat voor ritueel slachten. Daarop liep hij naar de door Dutchbat aangebrachte tape en sneed die door. Željko sprak één van de Nederlandse soldaten aan, die bij de tape stond. Deze soldaat kreeg vervolgens van Željko een zodanig harde klap in het gezicht, dat zijn helm afviel. De Dutchbatter moest vervolgens zijn wapen aan hem afgeven. De Dutchbatter liep rood aan, maar deed niets. Hij leek bang en liet dit alles met zich gebeuren.

Later zag ik Serven een oude man neersteken. Dit gebeurde voor de ogen van een Dutchbatter. Dit was dezelfde Dutchbatter van wie Željko het wapen had afgepakt. Ook nu deed deze Dutchbatter niets. Hij stond er bij en keek er naar.

Ik heb dezelfde Željko op 12 en 13 juli 1995 meerdere keren gezien. Hij liep rond en was op zoek naar zijn vroegere burens uit Srebrenica. Hij heeft twee zusters verkracht. Ik heb dit niet zelf gezien, maar zij hebben mij dit wel zelf verteld. Het gaat om twee vroegere buurvrouwen van mij. Ik wil hun namen daarom niet noemen.

Ook heb ik gehoord dat Željko tegen Dutchbatters zei: “Doe met de vrouwen wat jullie willen. Nu hebben jullie de kans. Doe met hen wat jullie willen. Maak ze af of wat dan ook.” De Dutchbatters reageerden niet.

Ik zag dat een groepje Chetniks een vrouw van circa 65 jaar vasthielden en dat één van de Chetniks met zijn arm de vagina van deze vrouw binnendrong en haar baarmoeder eruittrok. Nadat dit gebeurd was, leefde zij nog. Zij heeft het overleefd. Ik heb dat met eigen ogen gezien. Er stonden ongeveer vier à vijf Dutchbatters in de directe nabijheid. Zij ondernamen niets.

De nacht van 12 op 13 juli 1995 was eveneens verschrikkelijk. Het was chaos. Ik hoorde mensen gillen en huilen. Chetniks liepen rond en verkrachtten de vrouwen. Ik zag zelf hoe zij een meisje meenamen. Ik heb haar niet meer terug gezien.

’s Ochtends op 13 juli 1995 raakte mijn vader buiten kennis. Ik vroeg aan een Chetnik of ik water voor mijn vader mocht halen. Hij zei slechts “Ga”. Ik liep toen over een brug een weg in. Ik kwam bij een huis aan, ongeveer tweehonderd meter van de weg. Tussen dit huis en de straat ligt een elektriciteitsgebouw. Het huis ligt aan een beekje. Vlakbij het huis zag ik een groep dode mannen liggen. Zij droegen burgerkleding. Hun kelen waren doorgesneden.

Aangekomen bij het huis, zag ik een vrouw. Toen zij zag dat ik geen soldaat was, begon zij te gillen en liep naar buiten. Bij het huis stond een groepje Chetniks. Toen de Chetniks de vrouw gillend naar buiten zagen rennen, schoten zij haar neer. Toen ik dat zag, zakte ik in elkaar. Een Chetnik kwam naar mij toe, pakte mij bij mijn haren en vroeg mij waar ik bang voor was. Toen begon hij mij te beledigen. Ik dacht dat hij mij zou doden. Hij nam zijn mes en sneed mij boven mijn ogen. Toen zei hij dat ik dit mes niet waard was en dat een kogel te duur voor mij zou zijn. Vervolgens trapte hij mij tegen mijn hoofd. Daarop nam hij zijn mes en stak het door mijn broek. Ik zag dat zijn mes onder het bloed zat. Het flitste door mij heen dat hij er al een keer iemand mee moest hebben gedood. Toen raakte ik buiten kennis. Ik weet niet wat er is gebeurd. Ik weet echt niet wat zij met mij hebben gedaan, want ik was bewusteloos. Toen ik weer bij bewustzijn kwam, ben ik weggelopen. Die dag heb ik Potočari met een bus verlaten.’

246. Geen van de hierboven beschreven gebeurtenissen heeft er echter toe geleid dat Dutchbat ingreep en/of groot alarm sloeg.

I.12. Noodzakelijkheid melden oorlogsmisdaden

247. Het melden van oorlogsmisdaden, het slaan van groot alarm en het niet meewerken aan de scheiding van mannen/jongens en vrouwen, had alsnog een groot verschil kunnen uitmaken. Zoals blijkt uit pagina 69 en volgende van het vonnis van het Joegoslavië-Tribunaal in eerste aanleg tegen Krstic, hebben de meeste executies plaatsgevonden tussen 14 en 17 juli 1995 (zie ook pagina 2545 van het NIOD-rapport), zodat een melding en een groot alarm op 12 of 13 juli 1995 er toe had kunnen leiden dat nog van velen het leven zou zijn gered. In het VN-rapport is onder de punten 361-374 beschreven dat de massa-executies op 14 juli 1995 begonnen. Voor die tijd werden de ongewapende mannen en jongens nog ‘slechts’ met honderden vermoord.
248. Uit de verklaring van plaatsvervangend bataljonscommandant Franken, aangehaald op pagina 339 van de samenvatting van het NIOD-rapport, blijkt dat het niet melden van en het niet optreden tegen oorlogsmisdaden werd ingegeven door de wens ‘*de rust te bewaren*’. Franken:

‘Op het moment dat je roept: ‘We zijn inderdaad bang dat de mannen allemaal vermoord worden’, heb je gegarandeerd paniek binnen die hele vluchtelingengemeenschap. Onder die omstandigheden gaven wij prioriteit aan het lot van de vrouwen en kinderen. We accepteerden dat het lot van de mannen onzeker was en dat ze inderdaad onder de meest walgelijke omstandigheden terecht konden komen.’

Dat de wens om de rust te bewaren kennelijk voor Franken ook voldoende rechtvaardiging vormde om mannen en jonge jongens te laten afvoeren (waarvan het lot blijkens de verklaring van Franken wel vast stond) is een afweging die niet is te rechtvaardigen. Dutchbat wenste de vluchtelingen te beheersen en niet te beschermen. In het licht van het bovenstaande is het uitroepen van de ‘*mini Safe Area*’ een bewuste misleiding geweest. Dutchbat zorgde er voor dat de vluchtelingen tot het allerlaatst niet

zelf in verzet kwamen tegen de VRS, hetgeen uiteindelijk zo velen noodlottig werd.

249. Op het moment dat Franken trachtte ‘*de rust te bewaren*’ pleegden tal van vluchtelingen in de mini *Safe Area* uit wanhoop zelfmoord (zie pagina 332 van de samenvatting van het NIOD-rapport). Ook dat had voor iedereen een indicatie van de ernst van de situatie moeten zijn. Het is opvallend dat er door Dutchbat zo weinig meldingen van zelfmoord onder de vluchtelingen zijn gemaakt. Zo was er een oudere man, die terugkwam van verhoor door de Serven, die zo geschrokken was van wat hij blijkbaar had gezien, dat hij er niet over wilde praten. In de loop van de nacht maakte hij een einde aan zijn leven door zichzelf op te hangen. Zijn lijk werd de volgende dag door Dutchbat weggehaald (zie pagina 2688 van het NIOD-rapport).
250. In 1995 verklaarde een anonieme Dutchbatter dat een paar vluchtelingen zich in radeloosheid hadden opgehangen. Eerst in de zaak van het Joegoslavië-Tribunaal in eerste aanleg tegen Krstic verklaarde een Dutchbatter openlijk dat hij drie tot vier zelfmoordslachtoffers had gezien van wie hij er twee had losgesneden. Een UNMO (*United Nations Military Observers*; militaire waarnemers van de VN) verklaarde in dat proces eveneens dat hij twee mannen had losgesneden. Ook het NIOD concludeert in zijn rapport dat het waarschijnlijk is dat Dutchbatters meer zelfmoorden hebben gezien, maar die niet officieel hebben gemeld (zie pagina 2688 van het NIOD-rapport).
251. Op 11 juli 1995 kregen de in het Defensie Crisisbeheersingscentrum (DCBC) in Den Haag aanwezige ministers te horen dat de Serven de *Safe Area* hadden overmeesterd, en dat zich dertig gegijzelden in handen van de VRS bevonden. Er waren verder berichten dat alleen vrouwen en kinderen zouden mogen vertrekken en dit deed het ergste vrezen voor de mannen en voor moordpartijen (zie pagina 2296 en volgende van het NIOD-rapport). Op pagina 2298 van het NIOD-rapport staat eveneens beschreven dat het Spaanse voorzitterschap van de EU bezig was een verklaring over Srebrenica voor te bereiden en dat Spanje vond dat Nederlandse militairen de plaatselijke bevolking moesten blijven beschermen. Nederland stond in de eigen visie voor de keuze van de voortzetting van de humanitaire taak of de veiligheid van de eigen militairen. Op pagina 2299 van het NIOD-rapport is beschreven dat de Nederlandse premier Kok uitsprak dat

het uitgangspunt was dat Dutchbat verantwoordelijk was voor het lot en de toekomst van de bevolking. Ondanks deze woorden bleef echter de prioriteit van de Nederlandse Staat liggen bij de eigen militairen. Met die gemaakte keuze heeft de Nederlandse Staat miskend dat er hoe dan ook melding van de geconstateerde misdaden had moeten plaatsvinden. Indien er alarm zou zijn geslagen, had er – desnoods door anderen – kunnen worden ingegrepen.

252. Het VN-rapport concludeert (onder punt 346 tot en met 358, alsmede onder punt 474) dat het onbegrijpelijk is dat Dutchbat geen melding heeft gemaakt van de oorlogsmisdaden waar Dutchbat getuige van is geweest. Het VN-rapport zal hierna nog aan de orde komen. De verklaring voor het niet melden van oorlogsmisdaden is in werkelijkheid niet onbegrijpelijk. In het rapport van het Franse Parlement wordt geconcludeerd dat het niet melden van oorlogsmisdaden slechts één reden heeft. Die reden is dat gedurende de gehele crisis de prioriteit van de Nederlandse regering de bescherming van de door de Bosnische Serven vastgehouden Dutchbat-soldaten was. Om die reden was Nederland ook terughoudend ten opzichte van Franse voorstellen voor een militaire ingreep na de val van de *Safe Area* (zie het rapport van het Franse Parlement, deel I, pagina 102):

‘L’explication est en réalité assez simple: tout au long de la crise, la priorité du gouvernement néerlandais est de garantir la sécurité des soldats du Dutchbat détenus par les Serbes. D’où une discrétion volontaire sur les exactions serbes. Dans le même esprit, les Pays-Bas se montreront très réticents face aux propositions françaises d’intervention militaire après la chute de l’enclave.’

[Vertaling advocaat :

De uitleg is in werkelijkheid vrij simpel: gedurende de gehele crisis lag de prioriteit van de Nederlandse regering bij de bescherming van de Nederlandse soldaten die door de Serven werden vastgehouden. Vandaar het opzettelijk stilzwijgen over de Servische gewelddaden. In dezelfde geest toonde Nederland zich zeer terughoudend ten aanzien van Franse voorstellen om na de val van de enclave militair in te grijpen.]

I.13. Rol Dutchbat bij scheiden mannen-vrouwen en deportatie

253. Op 12 en 13 juli 1995 werd door de Bosnische Serven de deportatie van de vluchtelingen in gang gezet. De Serven wensten daarbij de mannen en jongens van de vrouwen te scheiden. Dutchbat heeft dit niet tegengehouden. Dutchbat heeft die scheiding en deportatie ook niet, althans onvoldoende, gerapporteerd. In plaats daarvan hebben zelfs Dutchbatters geholpen bij de scheiding en deportatie. Het niet rapporteren van een en ander is hierboven aan de orde gekomen. Op de medewerking van Dutchbatters aan de scheiding en de deportatie zal eiseres hierna in gaan.
254. Een Nederlandse officier die niet bereid was mee te werken aan de scheiding en deportatie, verklaarde hierover ten overstaan van de Nederlandse Parlementaire Enquête-commissie het volgende:

‘Een alternatieve positie was die van waarnemer. Dat heb ik dan ook geroepen: langs de kant zitten, waarnemen, namen noteren, feiten vastleggen. Als je in een situatie terecht bent gekomen waarin je geen wapens meer hebt en in T-shirt rondloopt, maar nog wél die «millimeter» kunt invullen, dan moet dat je positie zijn. Als je dat nalaat of een andere positie kiest, neem je een bepaalde verantwoordelijkheid op je. Die verantwoordelijkheid heb ik nadrukkelijk niet willen nemen. Ik heb geprobeerd in kaart te brengen wat er daadwerkelijk aan de hand was. Dat was, grofweg gezegd, een deportatie. Een ander woord is er niet voor.’

Deze houding leidde reeds ter plaatste tot een felle discussie tussen deze officier met zijn superieuren (zie pagina 2738 en 2739 van het NIOD-rapport). De betreffende officier constateerde dat er Dutchbatters hand- en spandiensten bij de scheiding en deportatie verrichtten voor de VRS (zie pagina 2740 van het NIOD-rapport).

255. Op 13 juli 1995 zei de toenmalig Franse minister van Buitenlandse Zaken Hervé de Charette op de Franse televisie dat de Nederlandse blauwhelmen medeplichtig waren aan etnische zuivering door hun medewerking te verlenen aan de deportatie van de bevolking (zie pagina 2425 van het NIOD-rapport).

256. Eiseres zal de rol van Dutchbat ten tijde van de scheiding en deportatie hierna bespreken. Daarbij zal onder andere aan de orde komen het actief zorgen dat vluchtelingen zich richting de gereed staande bussen en vrachtwagens zouden begeven, dat de rijen richting de bussen niet werden verlaten en dat mannen en jongens de bussen van de vrouwen niet zouden betreden.

257. Eiseres Fejzić verklaart (productie 1):

‘In de ochtend van 13 juli 1995 kregen wij van de Nederlandse soldaten te horen dat wij ergens anders naar toe zouden worden gebracht. De Serven en de Nederlandse soldaten hadden een soort menselijk muur gemaakt aan twee kanten. Wij moesten deze corridor van Nederlandse en Servische soldaten passeren, richting de bussen en vrachtwagens die klaar stonden. Mijn zoon en ik hielden elkaar goed vast. Terwijl mijn zoon en ik door de corridor richting de bussen en vrachtwagens liepen, werd mijn zoon uitgescholden door een Nederlandse soldaat, terwijl die soldaat zijn wijsvinger richting mijn zoon uitstak. Mijn zoon kende het Nederlandse woord dat de soldaat naar hem riep en mijn zoon vertaalde dat woord voor mij. Toen wij op een bepaald punt aankwamen, zei een Servische soldaat dat mijn zoon naar rechts moest gaan en ik rechtdoor, richting de vrachtwagens en bussen die bestemd waren voor de deportatie. De Nederlandse soldaten stonden daar bij. Ik zakte op mijn knieën en smeekte de soldaat om mijn zoon niet te doden. De Nederlandse soldaten deden niets. Een Servische soldaat maakte zijn geweer klaar om mij dood te schieten, maar een andere Servische soldaat maakte daartegen bezwaar. Mijn zoon werd weggevoerd en ik heb hem nooit meer gezien. Hij is ook nooit geïdentificeerd.’

258. Eiseres Gabeljić verklaart (productie 2):

‘Op de 13^e juli 1995 was het transport van de vluchtelingen met vrachtwagens en bussen. Chetniks en Dutchbatters hadden een rij tussen de bussen en de vluchtelingen gevormd. Ik zag dat de Chetniks en de Dutchbatters elkaar bij de handen hadden gegrepen en de vluchtelingen per persoon doorlieten.’

259. Eiseres Gurdíć verklaart (productie 3):

‘Toen wij, dat wil zeggen mijn schoondochter, haar zoon en ik, gezamenlijk naar de bussen probeerden te gaan, werd hij door de Nederlandse en de Servische soldaten tegengehouden. De zoon van mijn schoondochter mocht de bus niet in. Later is hij zonder hoofd teruggevonden.

De Nederlandse en Servische soldaten vormden een smalle corridor waardoor wij heen moesten lopen. Zij hielden elkaars hand vast. Aldus maakten zij een menselijke ketting. De Chetniks stopten mij en stelden vragen. Ze lieten mij niet toe tot de bus. Ik kon mij echter losrukken en naar de bus rennen. Ik ben in de bus gebleven. Deze menselijke ketting was opgesteld voor de vluchtelingenstroom, niet voor de bussen. Zodra je door de menselijke ketting was kon je naar de bussen lopen.’

260. Eiseres Hasanović verklaart (productie 4):

‘Later die dag zijn wij met bussen naar Tuzla gedeporteerd. De bussen stonden vlakbij de compound. Tussen de vluchtelingen en de wachtende bussen stond een Dutchbatter, samen met een tolk. De Dutchbatter heeft tegen de vluchtelingen - via de tolk - gezegd, dat de mannen en de vrouwen naar verschillende bussen moesten. Bij de bussen stond reeds een groep wachtende mannen. Om hen heen stond een groep gewapende Dutchbatters. Overal liepen Dutchbatters samen met Servische soldaten rond. Samen hebben ze de mannen van de vrouwen gescheiden. Ook ik werd van mijn man gescheiden. Ik heb hem daarna nooit meer gezien.’

261. Eiseres Hotić verklaart (productie 5):

‘Ik zag met eigen ogen hoe Dutchbatters de vluchtelingen water voorhielden en als ze het wilden pakken weer wegnamen, alleen om te pesten. Dutchbatters en Serven stonden samen bij de bussen voor de vluchtelingen. Het was een groep van vijf of zes Dutchbatters.

Het transport gebeurde vervolgens met bussen en vrachtwagens. Ik was toen met mijn man, de vrouw van mijn broer en de twee dochters van mijn broer. Alle mannen zijn vervolgens geselecteerd. De Dutchbatters hebben aan de selectie niet deelgenomen, zij hebben slechts toegezien. Bij de selectie waren Serven en Dutchbatters aanwezig. De Serven hebben toen een geweer in de nek van mijn man gehouden en hem weggehaald. Ik heb mijn man toen voor het laatst gezien.

Ik zag voorts de Serven een jongen van ongeveer 11 jaar uit de groep weghalen. De Chetniks trokken hem weg, zijn moeder probeerde hem terug te trekken. Dit gebeurde voor de ogen van de Dutchbatters. De Dutchbatters hebben echter niets gedaan. Toen zei een soldaat in Servische taal: "Laat het kind". Toen mocht de jongen met zijn moeder vertrekken.'

262. Eiseres Mujić verklaart (productie 6):

'Op 13 juli werden wij in bussen weggevoerd. Toen wij de bussen in wilden, stonden de soldaten van Dutchbat en de Chetniks hand in hand, en zorgden zij ervoor dat er geen mannen de bus in konden. In onze bus zat maar één oude man.'

263. Eiseres nr. 7 verklaart (productie 7):

'Op 13 juli 1995 moesten wij vertrekken. Er stonden bussen klaar voor de mensen. Er waren Nederlandse soldaten en Chetniks. Bij de bussen, waar de mannen en vrouwen werden gescheiden, waren meerdere Nederlandse soldaten en Chetniks. Op enig moment rende een kind naar mij toe en vroeg mij om hem te helpen. Op de een of andere manier lukte het mij om hem mee de bus in te krijgen. Daarmee heb ik zijn leven kunnen redden. Er waren meerdere Nederlandse soldaten aanwezig, die daar stonden en alleen toekeken, en één van hen leek verward en in een schok te zijn.'

264. Eiseres Šehomerović verklaart (productie 8):

'Het was inmiddels 13 juli 1995. De groep werd steeds kleiner omdat steeds meer mensen werden afgevoerd. Op gegeven moment werden wij de cirkel uitgebracht. Het

was na 12.00 uur. Wij verplaatsten ons langzaam. Bovendien was het extreem warm weer. Heel veel mensen, waaronder met name ouderen, waren ziek. Wij gingen in de richting van de VN-basis. Er waren bussen en trucks. De Nederlandse soldaten stonden samen met de Servische soldaten. De Nederlandse soldaten waren niet meer gewapend. De Servische soldaten waren wel gewapend. De Nederlandse soldaten observeerden alleen. Zij reageerden op geen enkele wijze op wat gebeurde. Sommige van de Nederlandse soldaten herkende ik van het patrouilleren bij ons huis. Wij kwamen aan bij een slagboom. Van de groep mensen met wie wij waren kende ik ongeveer twintig personen. Sommige waren burens, sommige vrienden en sommige kende ik van het werk. Ik zag hoe van een moeder haar negenjarige zoon uit de armen werd getrokken. Zij schreeuwde om hulp. De Servische soldaten trokken haar aan haar haar en sloegen haar op de grond. De vrouw werd in de truck gegooid. De jongen lag op de grond op zijn linker zij. Zelfs na meer dan elf jaar kan ik niet vergeten hoe hij om zijn moeder riep.

Kort daarna kwam ik zelf aan bij de slagboom en werden mijn man en ik gescheiden. Bij de slagboom werd mij medegedeeld, om rechtdoor te lopen. Mijn man moest naar linksaf gaan. Op dat moment reageerde ik niet. Ik zei niets. Ik kon niet spreken. Mijn mond was kurkdroog en ik voelde tranen opkomen in mijn ogen. Ik kwam aan bij de truck. Er waren Nederlandse Dutchbatters aanwezig. Zij deden niets.

Daarna werden wij afgevoerd. (...)

265. Eiseres Subašić verklaart (productie 9):

‘Op gegeven moment, het is dan 13 juli 1995, werd een muur van soldaten gevormd. Aldus werd er een levende gang gevormd van Nederlandse en Servische soldaten, en wij werden allemaal letterlijk uit de basis gegooid. Niemand bleef achter. Daarmee konden zij controleren aan wie het toegestaan was in de bussen te stappen. Toen kwam ik voor de basis mijn man tegen. Toen wij daar aankwamen probeerden mijn man en ik naar de bussen te komen. Een van de Nederlandse soldaten hield mijn man tegen en leidde hem naar de Serven. Ik weet zeker dat het een Nederlandse soldaat was omdat

hij in het Engels met mijn man sprak en hij droeg hun korte broek. Dat alles, aldus vanaf het verlaten van de basis tot op het moment dat ik van mijn man gescheiden werd, heeft ongeveer 10 minuten geduurd. Hier moet ik nog zeggen, dat ik tevens persoonlijk heb gezien hoe een man, één van onze mannen, zich binnen de basis probeerde te verschuilen, toen hij door twee Nederlanders bij zijn handen werd gepakt en van de basis verwijderd werd. De bussen, waar wij in zaten, werden onderweg naar Tuzla niet door de Nederlandse soldaten begeleid.'

266. Eiseres nr. 10 verklaart (productie 10):

'Op 13 juli 1995 moesten we de bussen en vrachtwagens in die voor ons klaarstonden. De mannen mochten niet met ons mee. Mijn oom met zijn driejarige zoontje op zijn schouders moest zijn zoontje aan zijn vrouw geven en kreeg te horen dat hij vaarwel moest zeggen. We hebben hem nooit meer terug gezien. In de tussentijd stonden Nederlandse soldaten te lachen met Servische soldaten. Sommigen zag ik samen bier drinken.'

I.14. Reacties op de val van de Safe Area

267. De wereld reageerde geschokt op de val van de *Safe Area*. Er werden al snel plannen gemaakt om de *Safe Area* te heroveren. Die plannen werden echter door de Nederlandse Staat en Nederlandse adviseurs gedwarsboemd. Het volgende dient ter toelichting.
268. Toen het bericht van de Nederlandse minister Van Mierlo op 11 juli 1995 doorkwam dat de enclave op het punt stond te vallen en dat de NAVO niet langer vliegtuigen kon inzetten, was *'le Président de la République (...) littéralement explosé'*, aldus een aanwezige adviseur van de Franse president Chirac. De Duitse bondskanselier Kohl en Chirac vonden dat de *Safe Area* moest worden hersteld. Generaal Quesnot, de militaire adviseur van Chirac, stelde de Franse president een plan voor om de *Safe Area* te heroveren met parachutisten. Quesnot zou zelf de leiding nemen. Hij zei: *'Geef mij twee regimenten, ik spring, en zal Srebrenica heroveren.'* Dat die uitspraak geen loze kreet was, mag reeds blijken uit het feit dat 56 Franse soldaten in het kader van de UNPROFOR-missie in Bosnië tijdens gevechten het leven lieten.

Toen de Nederlandse ministerraad van de Frans-Duitse plannen met betrekking tot het heroveren van de *Safe Area* vernam, beoordeelde de ministerraad deze plannen als weinig geloofwaardig. De Nederlandse chef-defensiestaf Van den Breemen vond het heroveren van de *Safe Area* onverantwoord zolang er nog Nederlanders in de *Safe Area* waren, omdat die gevaar zouden lopen (zie pagina 2411 en verder van het NIOD-rapport en pagina 294 en 295 van de samenvatting van het NIOD-rapport). Uit deze gang van zaken blijkt het constante patroon in de Nederlandse politiek en legerleiding om het belang van de te beschermen vluchtelingen volledig ondergeschikt te maken aan de eigen belangen.

269. President Chirac en minister Hervé de Charette, spraken binnenskamers meteen hun verwondering uit over de snelheid waarmee Dutchbat de *Safe Area* had opgegeven. Op 13 juli 1995 zei Hervé de Charette op de Franse televisie dat de Nederlandse blauwhelmen zich te weinig hadden verzet, en overigens medeplichtig waren aan etnische zuivering door hun medewerking te verlenen aan de deportatie van de bevolking (zie pagina 289 van de samenvatting van het NIOD-rapport).
270. Na de val ontstond internationaal de wens om tot herstel van de *Safe Area Srebrenica* te komen en deze desnoods te heroveren. In het ontwerp van VN-resolutie 1004 kwam dat tot uitdrukking door de toevoeging ‘*to use all resources available*’, bij het herstellen van de *Safe Area*. Dit stuitte op bezwaren bij de Nederlandse regering, omdat deze harde koers tegen de Bosnische Serven risico’s zou kunnen opleveren voor de Nederlandse gegijzelden. Nederland had liever dat de formulering ‘*to use his best efforts*’ zou worden gebruikt. Om deze reden trok Nederland zich terug als mede-indiener van de ontwerp-resolutie. De ontwerp-resolutie werd op 12 juli 1995 evenwel unaniem aangenomen. Vervolgens liet secretaris-generaal Boutros-Ghali uitzoeken welke militaire middelen nodig waren om met geweld een herstel van de *Safe Area* af te dwingen. Zijn militaire adviseur, de Nederlander Van Kappen, beoordeelde een heroveringsplan in militair en politiek opzicht als onhaalbaar (zie pagina 296 en 297 van de samenvatting van het NIOD-rapport). Uiteindelijk gebeurde er niets.

271. Nadat de vrouwen uit de *Safe Area* per bus waren gedeporteerd naar Tuzla, de mannen en jongens waren afgevoerd en vermoord, verliet Dutchbat met de inmiddels vrijgelaten gijzelaars het gebied op 21 juli 1995.
272. In de week voor het vertrek, liet Dutchbat iedere poging na om door middel van een oproep of vorm van debriefing informatie naar boven te halen over mogelijk zeer ernstige schendingen van mensenrechten. Zowel Franken als Karremans hebben naderhand toegegeven dat zij zich er over verbazen dat zij niet op dat idee waren gekomen. Ook hoger in de hiërarchie van UNPROFOR werd dienaangaande niets ondernomen (zie pagina 2776 van het NIOD-rapport).

I.15. De individuele omstandigheden van eiseres

273. In het volgende zal nader worden ingegaan op de individuele omstandigheden per eiseres. Eiseres verwijst voor de volledigheid naar de verklaringen, die als **productie 1 tot en met 10** aan deze dagvaarding zijn gehecht. Eiseres zal zich daarbij in hoofdzaak beperken tot de familieleden die zij heeft verloren. Eiseres is bij de val van de *Safe Area* van huis en haard verdreven en heeft daarbij alle persoonlijke bezittingen verloren.

Fejzić

274. Eiseres Fejzić is geboren in 1956, in de gemeente Srebrenica. Zij leefde voor de oorlog in Srebrenica met haar echtgenoot Šaban (geboren in 1952). Haar echtgenoot werkte als bedrijfsleider in de mijn bij Srebrenica. Fejzić en haar echtgenoot hadden samen een zoon, Rijad, die in 1977 werd geboren. De echtgenoot van Fejzić vluchtte op aanwijzing van Dutchbat op 11 juli 1995 naar het bos. Hij is nooit teruggevonden.
- De zoon van Fejzić werd op 13 juli 1995 onder de ogen van Dutchbatters van haar gescheiden en afgevoerd. Fejzić heeft haar zoon nadien nooit meer gezien en hij is tot op heden niet geïdentificeerd. Fejzić heeft op dit moment een uitkering van bruto KM 514,39 per maand (circa EUR 257,--).

Gabeljić

275. Eiseres Gabeljić is geboren in 1955, in de gemeente Srebrenica. Gabeljić woonde voor de oorlog in Sućeska, vlakbij Potocari. In haar naaste familie, tot en met de tweede lijn heeft zij de volgende mensen verloren:
- haar echtgenoot Abdulah (geboren in 1953)
 - haar broer Avdić (geboren in 1962)
 - haar twee zoons Meho (geboren in 1974) en Mesud (geboren in 1979)
- Haar echtgenoot en twee zoons zijn op aanwijzing van Dutchbat het bos ingevlucht. Resten van het lichaam van haar echtgenoot en haar broer zijn in 2005 in een massagraf gevonden. De lichamen van haar twee zoons zijn tot op heden niet teruggevonden. Gabeljić heeft op dit moment een bruto uitkering van KM 167,40 per maand (circa EUR 84,--).

Gurdić

276. Eiseres Gurdić is geboren in 1953, in de gemeente Višegrad. Voor en tijdens de oorlog woonde zij in Potocari, op circa 500 meter van de latere VN-compound. Zij woonde daar met haar echtgenoot Januz (geboren in 1953), die mijnwerker was. Gurdić en haar echtgenoot hadden drie kinderen, te weten Mustafa (geboren in 1975) en Mehrudin (geboren in 1977) en een dochter Samija (geboren in 1988). Haar echtgenoot, zoons en zwager zijn op 11 juli 1995 de bossen in gevlucht, nadat haar zwager had gezien dat niemand meer de VN-compound mocht betreden en dat er bovendien Serven op de compound waren, die samen met Dutchbatters aten en dronken. Gurdić is samen met haar dochter richting de VN-compound gevlucht. Behalve haar echtgenoot en zoons, heeft Gurdić in totaal 38 familieleden verloren. Gurdić heeft op dit moment een bruto uitkering van KM 252,53 per maand (circa EUR 126,--).

Hasanović

277. Eiseres Hasanović is geboren in 1946, gemeente Rogatica. In 1992 was zij met echtgenoot Huso (geboren in 1945) en kinderen naar Srebrenica gevlucht, alwaar zij hoopte veilig te zijn. Haar zoon Ramiz (geboren in 1967) was in 1992 in de oorlog gesneuveld. Ten tijde van de val van de *Safe Area* gaven de Dutchbatters aan dat de bevolking naar Potocari moest vluchten en de mannen de bossen in. Haar twee zoons, Selman (geboren in 1969) en Sead (geboren in 1972) zijn daarop de bossen ingevlucht.

Dat was de laatste keer dat Hasanović haar zoons heeft gezien. Omdat haar echtgenoot ziek was en niet goed kon lopen, is hij met Hasanović, haar moeder en schoonmoeder naar de VN-compound in Potocari gevlucht. Op 13 juli 1995 werd Hasanović van haar echtgenoot gescheiden en afgevoerd. Hasanović heeft haar echtgenoot daarna nooit meer gezien. Haar echtgenoot en zoon Sead zijn tot op dit moment niet geïdentificeerd. Haar zoon Selman is in 2003 geïdentificeerd. Hasanović heeft op dit moment een uitkering van KM 161,00 per maand (circa EUR 80,--).

Hotić

278. Eiseres Hotić is geboren in 1945, in de gemeente Zvornik. Vanaf het begin van de oorlog leefde Hotić in Srebrenica, met haar echtgenoot Sead (geboren in 1939) en zoon Samir (geboren in 1966). Haar echtgenoot was socioloog en werkte als ambtenaar. Toen Hotić op 11 juli 1995 van Dutchbat te horen kreeg dat zij naar Potocari moesten gaan, is Hotić samen met haar echtgenoot, haar zoon, haar twee broers en de echtgenote van een van haar broers met hun twee dochters, naar Potocari gevlucht. Vlak voordat zij de VN-compound hadden bereikt, gaven Dutchbatters met handgebaren aan dat de mannen naar het bos moesten vluchten. Haar broer Mustafa (geboren in 1953) en haar zoon zijn daarop het bos ingevlucht en zijn daarop nooit meer gezien. Hotić vervolgde met de rest van het gezelschap hun weg. Op 12 juli 1995 is haar broer Ekrem uit de mini *Safe Area* gehaald door Serven voor ‘ondervraging’ en nooit teruggekomen. Op 13 juli 1995 is Hotić gescheiden van haar echtgenoot, die met een geweer in zijn nek werd afgevoerd. Hotić heeft hem nooit meer gezien. Later zijn de echtgenoot en haar broer Ekrem in een massagraf gevonden. Tot op de dag van vandaag is haar zoon Samir niet teruggevonden. Hotić heeft op dit moment een uitkering van bruto KM 694,33 per maand (circa EUR 347,--)

Mujić

279. Eiseres Mujić is geboren in 1948, in de gemeente Bratunac. Gedurende de oorlog leefde Mujić in Srebrenica, met haar echtgenoot Mustafa en haar zoons Mujo (geboren in 1972) en Husejin (geboren in 1973) en haar dochter (met haar gezin). Haar echtgenoot is in 1993 door de Serven krijgsgevangen genomen en wordt sindsdien vermist. Op 11 juli 1995 vluchtte zij met haar familie naar Potocari, op aanwijzing van

Nederlandse soldaten. Onderweg besloot een groep mannen om via de bossen naar Tuzla te vluchten. Haar twee zoons besloten daarop met deze groep mee te gaan. Mujić heeft haar zoons nadien nooit meer gezien. Mujić, haar dochter, kleindochter en nog enkele andere familieleden vervolgden hun weg naar Potocari. Op 13 juli 1995 werd Mujić gedeporteerd. In totaal heeft Mujić tientallen familieleden verloren. Het stoffelijk overschot van haar oudste zoon Mujo is later gevonden en geïdentificeerd. Een arts heeft vastgesteld dat haar zoon vier schotwonden had. Mujić heeft op dit moment een uitkering van bruto KM 169,40 per maand (circa EUR 85,--).

Eiseres nr. 7

280. Eiseres nr. 7 is geboren in 1952, in de gemeente Vlasenica. Voor en tijdens de oorlog leefde nr. 7 met haar echtgenoot en haar enige zoon in Potocari, vlakbij de VN-compound. Haar echtgenoot was reeds voorafgaand aan de val van de *Safe Area* naar Tuzla gevlucht. Op de dag van de val is haar zoon de bossen ingevlucht. Haar zoon is later geïdentificeerd en begraven. Op 11 juli 1995 is eiseres nr. 7 naar de VN-compound gevlucht, waar zij werd toegelaten. Op 13 juli 1995 is eiseres nr. 7 gedeporteerd. Eiseres nr. 7 is in totaal vijf familieleden kwijt geraakt. Naast haar zoon betreft het enkele neven en nichten. Eiseres nr. 7 heeft op dit moment een uitkering van bruto KM 352,32 per maand (circa EUR 176,--)

Šehomerović

281. Eiseres Šehomerović is geboren in 1951, in de gemeente Srebrenica. Sinds het begin van de oorlog woonde Šehomerović in Srebrenica, met haar echtgenoot Omer (geboren in 1946) en zoon Armin, die al in 1994 was gevlucht. De echtgenoot van Šehomerović was automonteur. Op 11 juli 1995 vluchtten Šehomerović en haar echtgenoot naar de VN-compound in Potocari. Op 13 juli 1995 werd Šehomerović van haar echtgenoot gescheiden. Zij hebben elkaar nooit meer gezien. De echtgenoot van Šehomerović is tot op heden niet geïdentificeerd. Naast haar echtgenoot en zwager heeft Šehomerović tal van neven en nichten verloren. Šehomerović heeft op dit moment een uitkering van bruto KM 178,89 per maand (circa EUR 89,--).

Subašić

282. Eiseres Subašić is geboren in 1948, in Rogatica. Tijdens de oorlog woonde Subašić in Srebrenica, met haar echtgenoot Hilmo (geboren in 1945) en hun zonen Vahidin (geboren in 1969) en Nermin (geboren in 1975). Haar zoon Vahidin is aan het begin van de oorlog naar Žepa gevlucht, waar hij tot het eind van de oorlog is gebleven. Tijdens de val kreeg Subašić van Dutchbat-soldaten te horen dat zij met haar echtgenoot en zoon Nermin veilig zou zijn op de VN-basis. Daarop zijn zij naar Potocari gevlucht. Aangekomen bij de VN-basis werd haar zoon Nermin de compound binnengelaten. Subašić en haar echtgenoot mochten evenwel de compound niet betreden. Op 12 juli 1995 werd haar zoon Nermin op bevel van VRS generaal Mladic van de compound afgevoerd. Tot op de dag van vandaag is hij niet gevonden. Toen Subašić en haar echtgenoot op 13 juli 1995 probeerden bij de bussen te komen, werd haar echtgenoot door een van de Nederlandse soldaten tegengehouden en aan de Serven uitgeleverd. De echtgenoot van Subašić is in 2004 geïdentificeerd, waarna hij is begraven. Subašić heeft in totaal 22 familieleden verloren, waarvan 21 mannelijk. Subašić heeft op dit moment een uitkering van bruto KM 231,50 per maand (circa EUR 115,-).

Eiseres nr. 10

283. Eiseres nr. 10 is geboren in 1982 in de gemeente Srebrenica. Voor de oorlog woonde Eiseres nr. 10 in Skelani. Op de vlucht voor het oorlogsgeweld verhuisde zij uiteindelijk in 1993 naar Srebrenica, met haar ouders en zus. Op 11 juli 1995 hoorde Eiseres nr. 10 via megafoons en een vertaler dat de mannen de bossen in moesten vluchten en de vrouwen en kinderen naar Potocari moesten gaan. Een Dutchbatter verhinderde dat Eiseres nr. 10 met haar vader mee de bossen in ging. Eiseres nr. 10 heeft haar vader nooit meer gezien. Eiseres nr. 10 is met haar moeder en zus naar de VN-compound in Potocari gevlucht. De vader van Eiseres nr. 10 is later teruggevonden in een massagraf. Ook twee van de ooms van Eiseres nr. 10 zijn met hun zoons vermoord. De moeder van Eiseres nr. 10 is in de mini *Safe Area* verkracht en is daar niet overheen gekomen. Zij overleed in 1996 aan de gevolgen. Op 13 juli 1995 werd Eiseres nr. 10 met haar moeder en zus gedeporteerd. Eiseres nr. 10 heeft op dit moment een uitkering van bruto KM 231,50 per maand (circa EUR 115,-).

I.16. De Stichting Mothers of Srebrenica

284. De Stichting heeft ten doel:

‘het behartigen van de belangen van – de nabestaande(n) van – de slachtoffers van de Bosnische enclave Srebrenica, het voeren van een collectieve actie (class action), het aangaan van schikkingen en de afwikkeling daarvan, bijvoorbeeld op grond van de Wet Afwikkeling massaschade, het verlenen van (juridische) bijstand op alle gebieden, het ter beschikking stellen van financiële middelen ten behoeve van de slachtoffers en overige betrokkenen, waaronder begrepen het verlenen van al dan niet financiële middelen aan maatschappelijke organisaties of instellingen ter plaatse, die ten doel hebben de wederopbouw van Srebrenica en omstreken en voorts alles wat daarmee in de meest uitgebreide zin van het woord verband houdt of daartoe bevorderlijk kan zijn.’

285. De Stichting vertegenwoordigt de belangen van circa 6.000 nabestaanden als voornoemd. De namen van deze belanghebbenden zijn voorafgaand aan deze procedure aan de VN en de Nederlandse Staat kenbaar gemaakt.

286. Voorafgaand aan deze procedure hebben de raadsliden van eiseres en de personen van wie de belangen door de Stichting worden behartigd, de onderhavige kwestie onder de aandacht gebracht van de VN en de Nederlandse Staat. De Nederlandse Staat noch de VN hebben zich bereid getoond terzake onderhandelingen aan te gaan, waardoor het nodig is om een gerechtelijke procedure aanhangig te maken.

287. Al hetgeen met betrekking tot de feiten ten aanzien van eiseres 1 tot met 10 is gesteld, dient als hier herhaald en ingelast te worden beschouwd. In het volgende zullen eiseres sub 1 tot en met 10 en de Stichting de juridische aspecten bespreken.

II Juridische kwalificatie

Inleiding

288. Zoals hiervoor is aangegeven, houden eiseres en de Stichting de VN en de Nederlandse Staat mede verantwoordelijk voor de val van de *Safe Area* en de daaruit voortvloeiende gevolgen, te weten de moord op de familie van eiseres en het verlies van materiële zaken. Ten aanzien van de personen van wie de belangen door de Stichting worden behartigd geldt hetzelfde. De vorderingen van eiseres en de Stichting zijn gebaseerd op:

Het civiele recht: tekortkoming in de nakoming van de overeenkomsten (wanprestatie)

De Nederlandse Staat en de VN zijn hun verbintenissen tot bescherming van eiseres en haar vermoorde familie niet nagekomen, althans hebben zich onvoldoende ingespannen om eiseres en haar vermoorde familie te beschermen. Ten aanzien van de personen van wie de belangen door de Stichting worden behartigd geldt hetzelfde.

Het civiele recht: onrechtmatige daad

Behalve dat de feiten zijn te kwalificeren als een tekortkoming in de nakoming van verplichtingen, dient het handelen respectievelijk het nalaten van de Nederlandse Staat en de VN jegens eiseres als onrechtmatig te worden gekwalificeerd. Ten aanzien van de personen van wie de belangen door de Stichting worden behartigd geldt hetzelfde.

Het volkenrecht

De vorderingen van eiseres en de Stichting zijn daarnaast gebaseerd op het volkenrecht. Er is sprake van onrechtmatig handelen in de vorm van een schending van het internationaal recht, hetgeen toerekenbaar is aan zowel de VN als de Nederlandse Staat.

Eiseres en de Stichting zullen voornoemde onderdelen hierna uitwerken. Eerst zullen eiseres en de Stichting ingaan op de rechtsmacht van de Nederlandse rechter, de relatieve bevoegdheid van de rechtbank 's-Gravenhage, de rechtspersoonlijkheid van de VN en het toepasselijk recht.

II.1. Rechtsmacht en relatieve bevoegdheid

289. Op grond van artikel 2 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (Rv) is de Nederlandse rechter bevoegd van de onderhavige vordering tegen de Nederlandse Staat kennis te nemen. Als rechtsbeginsel geldt dat met betrekking tot vorderingen tegen de Nederlandse Staat, geen andere rechter bevoegd is dan de Nederlandse rechter (*par in parem non habet iurisdictionem*, met andere woorden: het beginsel dat staten gelijk zijn en staten geen recht spreken over een andere staat; zie bijvoorbeeld Knut Ipsen, *Völkerrecht*, C.H. Beck 2004, 5^e druk, pagina 373).
290. De relatieve bevoegdheid van de rechtbank 's-Gravenhage ten aanzien van de vordering tegen de Nederlandse Staat, volgt uit artikel 99 Rv.
291. Op grond van artikel 7 lid 1 Rv is de Nederlandse rechter bevoegd van de vordering tegen de VN kennis te nemen. De Nederlandse rechter heeft immers rechtsmacht ten aanzien van de Nederlandse Staat en tussen de vorderingen tegen de gedaagden bestaat een zodanige samenhang, dat redenen van doelmatigheid in deze kwestie een gezamenlijke behandeling rechtvaardigen.
292. De relatieve bevoegdheid van de rechtbank 's-Gravenhage ten aanzien van de vordering tegen de VN, volgt uit artikel 107 Rv. Eiseres en de Stichting herhalen hier dat er tussen de vorderingen tegen de gedaagden een zodanige samenhang bestaat, dat redenen van doelmatigheid een gezamenlijke behandeling rechtvaardigen.

II.2. Rechtspersoonlijkheid VN

293. Eiseres kan de VN in rechte betrekken, nu de VN rechtspersoonlijkheid bezitten (zie artikel 104 van het VN-Handvest):

'The organization shall enjoy in the territory of each of its Members such legal capacity as may be necessary for the exercise of its functions and the fulfilment of its purposes.'

294. Het Internationaal Gerechtshof te 's-Gravenhage (IGH) heeft geruime tijd geleden vastgesteld dat de VN rechtspersoonlijkheid bezitten (Reparations for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory opinion, 11 april 1949, ICJ Rep. 1949, pagina 174). Ook in de literatuur wordt de rechtspersoonlijkheid van de VN bevestigd (zie M. Zwanenburg, *Accountability of Peace Support Operations*, 2005, pagina 66):

'The international legal personality of the UN has subsequently been confirmed on numerous occasions in law and practice.'

295. Dat de VN rechtspersoonlijkheid bezitten volgt ook uit de jurisprudentie (Tribunaal Brussel, Manderlier/VN, 11 mei 1966, 45 *International Law Reports* 446).

296. Naast het feit dat de VN rechtspersoonlijkheid bezitten, kunnen de VN ook worden gedagvaard. Dat blijkt uit het volgende. Artikel 104 VN-Handvest wordt in artikel I sectie 1 van de *Convention on the privileges and immunities of the UN* van 13 februari 1946 (hierna: '*Convention*') nader uitgelegd. Conform dit artikel I sectie 1 bezitten de VN rechtspersoonlijkheid, hetgeen inhoudt dat:

'It shall have the capacity: (a) to contract, (b) to acquire and dispose of immovable and movable property, (c) to institute legal proceedings.'

Artikel I sectie 1 van de *Convention* is niet limitatief. Volgens de literatuur en rechtspraak zijn de VN in staat om als gedaagde voor de rechter te verschijnen (Seidl-Hohenveldern/Rudolph, in B. Simma, *The Charter of the United Nations, A Commentary*, second edition, volume II, article 104, number 10).

297. Uit het voorgaande volgt dat de VN voor de Nederlandse rechter kunnen worden gedagvaard.

II.3. Toepasselijk recht: vorderingen gebaseerd op het civiele recht

298. De vorderingen van eiseres zijn mede gebaseerd op het civiele recht. De VN en de Nederlandse Staat worden mede verantwoordelijk gehouden voor de val van de *Safe*

Area Srebrenica en de gevolgen daarvan. De VN en de Nederlandse Staat zijn hun (mede met eiseres en haar vermoorde familie) overeengekomen verplichtingen niet nagekomen. Verder hebben de VN en de Nederlandse Staat onrechtmatig gehandeld jegens eiseres en haar vermoorde familie. Ook hebben de VN en de Nederlandse Staat onrechtmatig gehandeld jegens de personen van wie de belangen door de Stichting worden behartigd.

299. Alvorens de vorderingen uit te werken, dient te worden bepaald welk recht van toepassing is. Deze vraag valt uiteen in twee onderdelen, te weten het toepasselijk recht op het niet nakomen van de verbintenissen uit overeenkomst (wanprestatie) en het toepasselijk recht op het onrechtmatig handelen. Eiseres en de Stichting zullen thans op deze onderdelen ingaan.

II.3.a. Toepasselijk recht op de overeenkomst

300. Eiseres en de Stichting merken op dat de vraag of een overeenkomst tot stand is gekomen (tussen eiseres en de VN respectievelijk de Nederlandse Staat), op grond van artikel 8 lid 1 van het EG-verbintenissenverdrag (EVO) wordt beheerst door het recht (van het land) dat toepasselijk is, indien er sprake zou zijn van een geldige overeenkomst. Het toepasselijk recht op de totstandkoming van een overeenkomst, is derhalve hetzelfde recht (van het land) dat toepasselijk is op de beoordeling van de wanprestatie. Voor de goede orde vermeldt eiseres dat ondanks het feit dat Bosnië-Herzegovina geen deel uitmaakt van de EU, aan het EVO universele werking toekomt op grond van artikel 2 EVO en dat de Nederlandse rechter het EVO derhalve dient toe te passen. Voor zover het EVO niet rechtstreeks van toepassing is op de VN, dient het in de onderhavige kwestie dienovereenkomstig te worden toegepast.
301. De vraag welk recht van toepassing is op de overeenkomst (en daarmee op de totstandkoming van de overeenkomst en op de wanprestatie), wordt bij gebreke van een rechtskeuze beantwoord aan de hand van Artikel 4 lid 1 EVO. Dat artikel wijst het recht aan van het land waarmee de zaak het nauwst is verbonden. Op grond van artikel 4 lid 2 EVO wordt dat vermoed te zijn het land van de partij die de kenmerkende prestatie

levert. In dat verband zal eiseres kort weergeven welke verplichtingen uit overeenkomst door de VN en de Nederlandse Staat zijn aangegaan.

302. De VN en de Nederlandse Staat zijn jegens eiseres en haar familie de volgende verplichtingen aangegaan:

- (1.) de toezegging in maart 1993 van toenmalig UNPROFOR commandant Morillon aan de bevolking in Srebrenica, dat de oorlog voor hen voorbij was en dat zij onder de bescherming van de VN vielen. De bevolking heeft dit aanbod tot bescherming aanvaard. De VN hebben deze toezeggingen - onder meer - bevestigd door:
 - (a.) diverse resoluties aan te nemen tot bescherming van de bevolking en het verstrekken van humanitaire hulp;
 - (b.) de demilitariseringsovereenkomsten tussen de ABiH en de VRS te initiëren, onder de toezegging van de VN dat zij de bescherming van de zich in de *Safe Area* bevindende (en dientengevolge ontwapende) bevolking op zich namen. Ter uitvoering hiervan hebben de VN de zware wapens van de bewoners van de *Safe Area* ingenomen;
 - (c.) het maken van afspraken met landen, waaronder Nederland, voor het doen uitzenden van troepen naar de beschermde gebieden;
 - (d.) het maken van afspraken met de NAVO voor de inzet van het luchtwapen, indien de *Safe Area* zou worden aangevallen;
 - (e.) het zenden van troepen naar de *Safe Area*.

Uit al deze omstandigheden volgt dat tussen de VN en eiseres een overeenkomst tot stand is gekomen, die er toe strekte dat eiseres met haar familie in de *Safe Area* zou worden beschermd en veilig zou zijn. Vooruitlopend op de juridische kwalificatie op grond van het volkenrecht, merken eiseres en de Stichting hier reeds op dat voornoemde overeenkomst ook een toezegging in volkenrechtelijke zin inhoudt.

- (2.) daarnaast hebben de VN bij tal van gelegenheden, en zelfs tot na de val van de *Safe Area*, aan de bevolking toezeggingen gedaan omtrent hun veiligheid. Die

toezeggingen en de omstandigheden waaronder deze werden gedaan, zijn hiervoor al uitvoerig ter sprake gebracht;

(3.) tussen de VN en de Nederlandse Staat is een overeenkomst gesloten tot het uitzenden van troepen, zulks ter bescherming van de bevolking in de *Safe Area*. Deze overeenkomst schept voor eiseres en de personen van wie de belangen door de Stichting worden behartigd het recht nakoming te vorderen van de verplichting tot bescherming (op grond van artikel 6:253 Burgerlijk Wetboek), zowel van de VN als de Nederlandse Staat.

303. Eiseres zal op de aldus tot stand gekomen en telkens bevestigde wilsovereenstemming nog terug komen. Eiseres merkt voorshands op dat de VN en de Nederlandse Staat hun belangrijkste verplichting, te weten de bescherming van eiseres en haar familie, niet zijn nagekomen. De VN en de Nederlandse Staat hebben zich – toen het er op aan kwam – niet (voldoende) ingespannen om de toegezegde bescherming te realiseren.
304. Nu de Nederlandse Staat de troepen leverde die de bevolking diende te beschermen, verrichtte Nederland de kenmerkende prestatie en is aldus Nederlands recht van toepassing.

II.3.b. Toepasselijk recht op de onrechtmatige daad

305. De Wet conflictenrecht onrechtmatige daad (WCOD) is eerst in 2001 in werking getreden. Die wet kent geen overgangsbepaling en op grond van artikel 4 Wet Algemene Bepalingen (Wet AB) heeft een wet geen terugwerkende kracht. Wel bevat de WCOD een codificatie van het toen geldend recht, zodat bij de WCOD aanknoping dient te worden gezocht (zie noot onder HR 12 november 2005, NJ 2005, 552). Toepassing van *lex loci delicti* stuit op het probleem van de meervoudige *locus*, aangezien de militairen in Srebrenica onder opperbevel stonden van de overheid in Nederland, terwijl de militairen in Bosnië waren gelegerd. Ook doet zich de problematiek voor van *Handlungsort* en *Erfolgsort* (artikel 3 lid 1 respectievelijk lid 2 WCOD; de plaats waar het onrechtmatig handelen heeft plaatsgevonden, respectievelijk de plaats waar de

gevolgen van het onrechtmatig handelen intreden). Daarnaast is er sprake van onrechtmatig nalaten (het niet of onvoldoende bescherming bieden).

306. Eiseres meent dat op de onrechtmatige daad Nederlands recht van toepassing is. De troepen die naar Bosnië zijn gestuurd, waren niet geëquipeerd, niet getraind en niet geestelijk voorbereid op de opgedragen taken (zie pagina 2155 van het NIOD-rapport). Daarvoor is de Nederlandse Staat verantwoordelijk. De Nederlandse Staat heeft de uitvoering van de bescherming op zich genomen en het niet uitvoeren van die toezegging is onrechtmatig jegens eiseres. Verder heeft de Nederlandse Staat alles in het werk gesteld om de ten tijde van de aanval op de *Safe Area* noodzakelijke luchtsteun stop te (laten) zetten. De VN hebben hieraan meegewerkt en ten onrechte de luchtsteun niet doorgezet. Het feit dat het onrechtmatig handelen in Nederland heeft plaatsgevonden, maakt dat op grond van de regel ontleend aan het *Handlungsort* Nederlands recht van toepassing is (artikel 3 lid 1 WCOD).
307. Er zijn argumenten te noemen op grond waarvan Bosnisch recht van toepassing zou kunnen zijn. Daarbij kan worden gedacht aan de regel ontleend aan het *Erfolgsort* (artikel 3 lid 2 WCOD). Voor het geval Bosnisch recht van toepassing mocht zijn, pleit eiseres voor toepassing van artikel 5 WCOD. De mogelijkheid bestaat om als er een andere rechtsverhouding is, de zogenaamde accessoire aanknopng toe te passen met de rechtsverhouding uit andere hoofde. Deze andere rechtsverhouding wordt in dit geval gevormd door de verplichtingen aan de zijde van de VN en de Nederlandse Staat voortvloeiende uit de overeenkomst met eiseres en haar familie. Zoals aan de orde kwam, is op die rechtsverhouding het Nederlands recht van toepassing, zodat een accessoire aanknopng bij het Nederlands recht voor wat betreft de onrechtmatige daad is geïndiceerd.
308. Zo het Nederlands recht niet van toepassing mocht zijn, nodigt eiseres gedaagden uit een rechtskeuze te doen voor Nederlands recht. Tot een dergelijke rechtskeuze zijn partijen bevoegd (HR 19 november 1993, NJ 1994, 622 (r.o. 4.2), welke jurisprudentie is gecodificeerd in artikel 6 WCOD). Toepassing van Nederlands recht is – gegeven het

Nederlands forum – verder het meest voor de hand liggend en komt tevens de proceseconomie ten goede.

309. Mocht Bosnisch recht van toepassing zijn en geen rechtskeuze in bovenbedoelde zin worden gemaakt, dan zijn de door eiseres gestelde feiten ook op grond van het Bosnisch recht voldoende om tot toewijzing van haar vorderingen te komen. In dat geval verzoekt eiseres in de gelegenheid te worden gesteld haar vordering naar Bosnisch recht nader toe te lichten.

II.4. Civielrechtelijke aansprakelijkheid

Wanprestatie: aangaan verplichtingen

310. De VN en de Nederlandse Staat zijn verplichtingen aangegaan tot bescherming van de *Safe Area* en haar bewoners. Generaal Morillon, in zijn hoedanigheid van VN-commandant, zegde in maart 1993 aan de bevolking van Srebrenica toe dat de oorlog voor haar voorbij was en dat zij werd beschermd. De bevolking heeft dat aanbod maar al te graag aanvaard. Daarmee is wilsovereenstemming tussen de VN en de bevolking tot stand gekomen, die de VN tot bescherming van de bevolking verplichtten.
311. Ter uitvoering van de verplichting die de VN met de toezegging van generaal Morillon op zich hadden genomen, werden de in het bovenstaande besproken resoluties aangenomen. Ook op basis van die resoluties is tussen de VN enerzijds en de bevolking van de *Safe Area* (waaronder eiseres en haar familie) anderzijds, wilsovereenstemming tot stand gekomen. Die hield in dat de VN de bevolking zouden beschermen. Daarbij hebben de VN er bij de bevolking van de *Safe Area* op aangedrongen dat met de Bosnische Serviërs een demilitariseringsovereenkomst werd gesloten, die er op neer kwam dat de *Safe Area* werd ontwapend. De bevolking van de *Safe Area* was nooit met de ontwapening akkoord gegaan, indien niet tegelijkertijd de VN zich hadden verplicht tot bescherming van de bevolking.
312. Ter uitvoering van de resoluties zijn de VN met de Nederlandse Staat overeengekomen dat Nederland troepen naar de *Safe Area* zou sturen, zulks ter bescherming van de daar

aanwezige bevolking. Een dergelijke overeenkomst dient te worden gekwalificeerd als een derdenbeding als bedoeld in artikel 6:253 Burgerlijk Wetboek, nu deze overeenkomst voor de bevolking van de *Safe Area* het recht schept om een beroep op de overeenkomst te doen. Nu het derdenbeding om niet is gemaakt, geldt dit op grond van artikel 6:253 lid 4 Burgerlijk Wetboek als aanvaard, nu het ter kennis van de bevolking van de *Safe Area* is gekomen en niet onverwijld is afgewezen. De positie van de bevolking als derde bij het derdenbeding brengt met zich mee, dat de bevolking na aanvaarding geldt als partij bij de overeenkomst (artikel 6:254 lid 1 Burgerlijk Wetboek) en dat eiseres recht had op nakoming. Bij het niet nakomen van die verplichting heeft eiseres recht op, en belang bij, toewijzing van haar vorderingen. Hetzelfde geldt voor de personen van wie de belangen door de Stichting worden behartigd.

313. Bij tal van gelegenheden heeft Dutchbat aan de bevolking van de *Safe Area* toegezegd dat Dutchbat voor de bescherming van de bevolking zou zorgen. Dat volgt reeds uit de ontwapening van de bevolking, maar ook uit de toezeggingen die met zoveel woorden zijn gedaan. Die toezeggingen zijn onder meer gedaan in reactie op de verzoeken om teruggave van de ingenomen (zware) wapens. Ook tijdens de val heeft Dutchbat de bevolking herhaaldelijk toegezegd dat Dutchbat voor bescherming zou zorgen en dat de bevolking veilig zou zijn op de VN compound. Zelfs nog na de val is deze toezegging opnieuw gedaan, onder meer door het instellen van de mini *Safe Area* bij de compound.

Wanprestatie: tekortkomingen in de nakoming

314. De VN en de Nederlandse Staat zijn hun verplichtingen niet nagekomen. Dat blijkt uit het feit dat zo'n 35.000 tot 40.000 mensen uit de *Safe Area* Srebrenica zijn verdreven door de Bosnische Serven, met achterlating van het overgrote gedeelte van hun bezittingen. Door het ontbreken van de bescherming konden tussen de 8.000 en 10.000 mensen worden vermoord. Dat waren hoofdzakelijk mannen, maar ook jongens, soms nog kinderen. Onder de slachtoffers bevonden zich ook vrouwen en meisjes, die dikwijls tevens het slachtoffer waren van verkrachtingen.
315. De VN hebben onderzoek gedaan naar de door hen gemaakte fouten en hebben dat onderzoek vastgelegd in het VN-rapport. Eiseres vermeldt hier in dat verband dat het

Internationaal Gerchtshof (IGH) in zijn uitspraak van 26 februari 2007 in de zaak Bosnië-Herzegovina tegen Servië en Montenegro, omtrent het gezag van het VN-rapport heeft geoordeeld (zie nummer 230 van die uitspraak):

'The care taken in preparing the report, its comprehensive sources and the independence of those responsible for its preparation all lend considerable authority to it. As will appear later in this Judgment, the Court has gained substantial assistance from this report.'

316. In het VN-rapport wordt een aantal conclusies getrokken die voor deze zaak van belang zijn. Die conclusies hebben onder andere betrekking op het wapenembargo, de demilitarisering, de weigering wapens terug te geven, de gevolgen van het uitblijven van verzet door Dutchbat, de luchtaanvallen, en het niet melden van oorlogsmisdaden door Dutchbat. De VN erkennen dat zij fouten hebben gemaakt (zie punt 5 van het VN-rapport):

'(...) I am fully cognizant of the mandate entrusted to the United Nations and only too painfully aware of the Organization's failures in implementing that mandate.'

317. De bevolking van Srebrenica had de keuze zelf te vechten, te vluchten of te vertrouwen op de afspraken met de VN en de Nederlandse Staat, althans te vertrouwen in Dutchbat. Veel vluchtelingen hebben voor dat laatste gekozen en dat vertrouwen is ernstig beschaamd. Daarnaast werd veel vluchtelingen door Dutchbat feitelijk geen andere mogelijkheid gelaten, dan op de bescherming van Dutchbat te vertrouwen. Dutchbat heeft zoals hiervoor bleek in en om de VN-compound onder de vluchtelingen orde gehouden, de laatste wapens ingenomen en zelfs deelgenomen aan de scheiding van mannen c.q. jongens en vrouwen. Zoals hiervoor verder bleek heeft Dutchbat op geen enkel moment groot alarm geslagen, zulks teneinde een vorm van orde te bewaren en de eigen positie ten koste van alles te beschermen. Het uitoefenen van gezag over de vluchtelingen brengt een zeer grote verantwoordelijkheid voor het lot van die vluchtelingen met zich mee. Het is mede het verzaken van die verantwoordelijkheid waar eiseres de VN en de Nederlandse Staat thans op aanspreekt. Het niet nakomen van

toezeggingen met betrekking tot de veiligheid (en het nader te bespreken onrechtmatig handelen), dient te worden geplaatst in het licht van het feit dat de VN en Dutchbat de *Safe Area* (waarin geen Bosnische Serven meer woonden) actief hebben ontwapend. Zoals hierboven bleek zijn herhaalde verzoeken om het vrijgeven van ingeleverde en/of ingenomen (zware) wapens steeds afgewezen. Nu Dutchbat en de VN in de *Safe Area* een geweldsmonopolie hadden, woog de toegezegde bescherming des te zwaarder. Het was voor de VN en Dutchbat mogelijk de (zware) wapens van de VRS uit te schakelen, althans de opmars van de VRS te stuiten. Dat dit niet is gebeurd, is te wijten aan de onwil bij de VN en de Nederlandse Staat.

318. Eiseres zal thans ingaan op het feit dat is vastgehouden aan het wapenembargo tegen de bewoners van de *Safe Area*, dat de VN actief het verzet van de bewoners van de *Safe Area* hebben belemmerd, dat de VN hebben aangedrongen op demilitarisering, dat geen gehoor is gegeven aan verzoeken om de ingenomen (zware) wapens terug te geven, dat geen sprake is geweest van verdediging van de *Safe Area*, dat geen luchtaanvallen hebben plaatsgevonden c.q. dat die aanvallen zijn stopgezet en dat er geen melding is geweest van geconstateerde oorlogsmisdaden.

Vasthouden aan het wapenembargo

319. De VN hebben ten onrechte vastgehouden aan het wapenembargo. Dit is ook een van de conclusies die door de VN zijn getrokken (zie nummer 490 van het VN-rapport):

‘The arms embargo did little more than freeze in place the military balance within the former Yugoslavia. It left the Serbs in a position of overwhelming military dominance and effectively deprived the Republic of Bosnia and Herzegovina of its right, under the Charter of the United Nations, to self-defense. It was not necessarily a mistake to impose an arms embargo, which after all had been done when Bosnia and Herzegovina was not yet a Member State of the United Nations. Once that was done, however, there must surely have been some attendant duty to protect Bosnia and Herzegovina, after it became a Member State, from the tragedy that then befell it. Even as the Serb attacks on and strangulation of the “Safe Areas” continued in 1993 and 1994, all widely covered by the media and, presumably, by diplomatic and intelligence reports to the

respective Governments, the approach of the members of the Security Council remained largely constant. The international community still could not find the political will to confront the menace defying it.'

Actief belemmeren verzet

320. De VN hebben er voor gezorgd dat het Bosnisch regeringsleger (ABiH) zich niet konden verdedigen en derhalve – op grond van het wapenembargo – afhankelijk werden van de VN. De VN hebben zich verplicht tot bescherming en hun gedragingen daarop afgestemd. De bevolking van de *Safe Area* was hulpeloos aan de aanvallen overgeleverd, nadat de VN haar daartegen niet beschermden. Van belang is verder met betrekking tot het operationele optreden van Dutchbat, dat Karremans op 11 juli 1995 de ABiH adviseerde zich terug te trekken omdat anders ABiH-doelen bij de bombardementen geraakt zouden kunnen worden. Dat was feitelijk het einde van de weerstand die de ABiH bood (zie pagina 2404 van het NIOD-rapport). Dutchbat spiegelde de bevolking herhaaldelijk luchtaanvallen voor, die er echter niet kwamen. Na de toezeggingen over de luchtaanvallen en het advies de stellingen te verlaten, verliet de ABiH massaal haar stellingen, zoals onder de feiten uiteen is gezet.

Demilitarisering

321. De VN hebben er actief op aangedrongen dat de ABiH een demilitariserings-overeenkomst zou sluiten. Dit wordt door het VN-rapport bevestigd. Uit het VN-rapport blijkt dat de ABiH onder druk van UNPROFOR met de ontwapening heeft ingestemd. Het rapport maakt duidelijk dat de ABiH slechts heeft ingestemd met de demilitarisering omdat ze in ruil daarvoor verwachtten en mochten verwachten door UNPROFOR te worden beschermd (nummer 59 van het VN-rapport):

'UNPROFOR commanders, (...) convincing the Bosnian commanders that they should sign an agreement in which Bosnian forces would give up their arms to UNPROFOR in return for the promise of a cease fire, the insertion of an UNPROFOR company into Srebrenica, the evacuation of the seriously wounded and the seriously ill, unimpeded access for UNHCR and ICRC and certain other provisions. (...) President Izetbegovic was in favor of the UNPROFOR proposal, which, as he understood it, meant that the

Bosnians would hand over their weapons to UNPROFOR in return for UNPROFOR protection.'

322. De demilitarisering was – voor zover het de ontwapening van de bewoners en legereenheden binnen de *Safe Area* betrof – een succes. Onder nummer 62 van het VN-rapport staat vermeld:

'On 21 April 1993 UNPROFOR released a press statement entitled "Demilitarisation of Srebrenica a success".'

De Bosnische Serven (VRS) werden daarentegen niet door de VN ontwapend. Dat had tot gevolg dat de VRS voorafgaand aan en bij haar opmars zware wapens, waaronder tanks en artillerie, kon inzetten en de ABiH en de bewoners van de *Safe Area* niets konden doen, behalve vertrouwen op de VN en Dutchbat. De VN zijn er voor verantwoordelijk dat de ABiH de mogelijkheid heeft opgegeven om zich te verdedigen, zulks in ruil voor bescherming door de VN. Door hun verplichtingen niet na te komen en de bevolking niet tegen de aanvallen van de VRS te beschermen, zorgden de VN er voor dat de bevolking hulpeloos aan Servische aanvallen was uitgeleverd.

Weigering om wapens terug te geven

323. Het VN-rapport bevestigt onder punt 477 dat Dutchbat tijdens de aanval van de VRS op de *Safe Area*, tenminste twee keer heeft geweigerd om de wapens aan de ABiH terug te geven. Dit gebeurde onder de motivering dat het de taak van UNPROFOR was om de *Safe Area* te beschermen, alsmede onder de toezegging dat Dutchbat voor de uitvoering van die taak zou zorgen. Hieraan hebben de VN en Dutchbat geen uitvoering gegeven. Het VN-rapport constateert dat de weigering om de wapens terug te geven en de motivering die Dutchbat daaraan ten grondslag legde onbegrijpelijk is (zie nummer 477 van het VN-rapport):

'Despite the odds against them, the Bosniacs requested UNPROFOR the weapons they had surrendered under the demilitarization agreements of 1993. They requested those weapons at the beginning of the Serb offensive, but the request was rejected by UNPROFOR because, as one commander explained, "it was our responsibility to

defend the enclave, not theirs”. Given the limited number and poor quality of the Bosniac weapons held by UNPROFOR, it seems unlikely that releasing those weapons to the Bosniacs would have made a significant difference to the outcome of the battle; but the Bosniacs were under attack at that time, they wanted to resist with whatever means they could muster, and UNPROFOR denied them access to some of their own weapons. With the benefit of hindsight, this decision seems to have been particularly ill-advised, given UNPROFOR’s own unwillingness consistently to advocate force as a means of deterring attacks on the enclave.’

Geen verdediging door VN en Dutchbat

324. De VN constateren dat doordat er geen enkel verzet is geweest, de *Safe Area* heeft kunnen vallen. Het VN-rapport constateert dat de Bosnische Serven (VRS) pas hebben besloten de *Safe Area* geheel in te nemen, nadat er geen verdediging door Dutchbat was en het de bewoners van de *Safe Area* voorts onmogelijk was gemaakt om zich te verdedigen. Uit het VN-rapport kan worden opgemaakt dat de *Safe Area* niet was gevallen, indien er verzet zou zijn geweest. Zelfs de Bosnische Serven waren verrast door het uitblijven van enige vorm van tegenstand door de VN en Dutchbat. Toen de aanval zich voltrok, was die volgens de VN in eerste instantie niet gericht om de gehele *Safe Area* ineens in te nemen. Dat veranderde door het uitblijven van verdediging (zie nummer 264 van het VN-rapport):

‘The report of the United Nations military observers concluded with an assessment that “the BSA offensive will continue until they achieve their aims. These aims may even be widening since the United Nations response has been almost non-existent and the BSA are now in a position to overrun the enclave if they wish”. Documents later obtained from Serb sources appear to suggest that this assessment was correct. Those documents indicate that the Serb attack on Srebrenica initially had limited objectives. Only after having advanced with unexpected ease did the Serbs decide to overrun the entire enclave. Serb civilian and military officials from the Srebrenica area have stated the same thing, adding, in the course of discussions with a United Nations official, that they decided to advance all the way to Srebrenica town when they assessed that UNPROFOR was not willing or able to stop them.’

Het is aannemelijk dat de Bosnische Serven hun aanval al enige tijd tevoren hadden gepland en dat de VN daarmee bekend waren. In dat geval staat vast dat de VN en Dutchbat met die informatie niets hebben gedaan.

325. Uit het bovenstaande volgt, dat de VN en Dutchbat zelfs met weinig verzet hadden kunnen voorkomen dat de gehele *Safe Area* zou zijn gevallen. Ook de VN nemen aan dat verzet het verschil had kunnen uitmaken (zie nummer 472 van het VN-rapport):

‘It is true that the UNPROFOR troops in Srebrenica never fired at the attacking Serbs. They fired warning shots over the Serbs’ heads and their mortars fired flares, but they never fired directly on any Serb units. Had they engaged the attacking Serbs directly it is possible that events would have unfolded differently.’

326. In plaats van op te treden vanaf het moment dat de *Safe Area* werd aangevallen, werd alles in het werk gesteld om het gevecht juist te vermijden. In plaats van daadkracht te tonen, werd door de VN en Dutchbat aan de Bosnische Serven duidelijk gemaakt dat alleen in het uiterste geval geweld zou worden gebruikt. Dat moment was kennelijk zelfs op 10 juli 1995 nog niet bereikt. Zo belde de Force Commander Janvier op 10 juli 1995 ’s avonds met generaal Mladic en deelde hij mede dat hij alles zou doen om geen geweld te gebruiken maar dat deze mogelijkheid niet onbeperkt was. Daardoor hebben de VN de Bosnische Serven zelfs de dag voor de val van de *Safe Area* nog min of meer een *carte blanche* gegeven. Nummer 289 van het VN-rapport vermeld in dat verband:

“At 2120 hours, UNPROFOR headquarters in Sarajevo reported that the Serbs had bypassed the Dutchbat blocking positions, and that Dutchbat and the Bosniacs were now coordinating a joint defence. The Force Commander called General Mladic’s headquarters again at 2125 hours to tell them that the situation was impossible, and that he would do everything he could to avoid the use of force, but that there were limits.”

Deze opstelling gaat het bevattingsvermogen van eiseres te boven. Aan de mededeling van generaal Janvier ging het gedurende twee jaar verhinderen van humanitaire hulp en bevoorrading vooraf. Daar kwam bij dat op 10 juli 1995 de directe aanval op de *Safe Area* al vijf dagen aan de gang was, waardoor er veel doden en gewonden onder de te beschermen burgerbevolking waren gevallen.

Air Strikes

327. Het VN-rapport constateert dat het een fout was zo laat het luchtwapen in te zetten en de luchtaanvallen niet uit te voeren. Voorts laat het rapport er geen enkele twijfel over bestaan dat zelfs bij de meest terughoudende interpretatie van het mandaat, vanaf het begin van de aanval aan alle voorwaarden voor de inzet van het luchtwapen was voldaan (zie nummer 480 van het VN-rapport):

‘Even in the most restrictive interpretation of the mandate the use of close air support against attacking Serb targets was clearly warranted. The Serbs were firing directly at Dutchbat observation posts with tank rounds as early as five days before the enclave fell.’

En voorts nummer 483 van het VN-rapport:

‘At the same time, we were fully aware that the threat of NATO air power was all we had at our disposal to respond to an attack on the Safe Areas. (...) For the reasons mentioned above, we did not use with full effectiveness this one instrument at our disposal to make the Safe Areas at least a little bit safer. We were, with hindsight, wrong to declare repeatedly and publicly that we did not want to use air power against the Serbs except as a last resort, and to accept the shelling of the Safe Areas as a daily occurrence.’

328. De VN onderkennen aldus zelf dat zij onvoldoende middelen hebben ingezet. Zoals aangetoond onder de feiten, hebben de VN en Dutchbat zelfs nog geen begin gemaakt met de verdediging van de *Safe Area*. Weerstand had met de beschikbare middelen kunnen plaatsvinden. Daarbij dient in aanmerking te worden genomen dat de VRS

nimmer gericht op Dutchbatters heeft geschoten. Dat besef leefde ook onder de Dutchbat-soldaten (zie bijvoorbeeld H. Praamsma, J. Peekel, T. Boumans, Herinneringen aan Srebrenica, 171 Soldatengesprekken, pagina 68):

‘(...) ze schoten over ons heen, wegblazen deden ze ons niet, terwijl dat gemakkelijk had gekund.’

En een andere verklaring van een Dutchbatter op OP-F (zie pagina 73 aangehaald werk):

‘Voor de kogels van de Serven was ik niet bang, ze schoten altijd expres mis (...)’

En tenslotte een officier van Dutchbat (zie pagina 177 aangehaald werk):

‘(...) ik had met de commando’s al dagen op het dak liggen kijken en ik wist dat de Serven expres naast schoten. Als ze ons hadden willen raken, hadden ze dat wel gedaan.’

In plaats van weerstand te bieden, hebben de VN en Dutchbat echter een politiek van overgave en van terugtrekking gevolgd, uitsluitend met het oog op het feit dat de eigen veiligheid mogelijk in het gedrang zou kunnen komen.

Het niet melden van oorlogsmisdaden

329. Bij de behandeling van de feiten heeft eiseres uitvoerig uiteengezet dat Dutchbat en de waarnemers van de VN (de UNMO’s) in de periode van 6 tot en met 13 juli 1995 getuige zijn geweest van vele oorlogsmisdaden, die gemeld hadden moeten worden. Het VN-rapport stelt echter vast dat zelfs nog op 13 juli 1995 geen enkele melding was gemaakt van oorlogsmisdaden (zie nummer 346 van het VN-rapport):

‘Neither the military observers nor Dutchbat reported that they had observed or had reason to believe that any other abuses had been committed thus far.’

330. De VN constateren dat Dutchbat wel degelijk getuige is geweest van oorlogsmisdaden (zie nummer 357 van het VN-rapport). Die misdaden zijn echter niet of in zeer beperkte mate doorgegeven (zie nummer 358 van het VN-rapport):

‘However, it appears that only a very limited number of the accounts in paragraph 357 above were formally reported up the UNPROFOR chain of command on 13 July, or the following day – even though it appears that some of the Dutchbat personnel, who were not being held captive by the Serbs, may have had the means to do so at the time.’

331. Dat Dutchbat meer misdaden heeft gezien, hetgeen hiervoor al uitvoerig is besproken, blijkt ook uit de verklaring van een Dutchbatter die op 17 juli 1995 terugkwam van de VN-compound (zie nummer 389 van het VN-rapport):

‘The same day, one of the Dutchbat soldiers, during his brief stay in Zagreb upon return from Serb-held territory, was quoted as telling a member of the press that “hunting season [is] in full swing ... it is not only men supposedly belonging to the Bosnian Government who are targeted ... women, including pregnant ones, children and old people aren’t spared. Some are shot and wounded, others have had their ears cut off and some women have been raped.’

Desondanks werden deze oorlogsmisdaden niet gemeld, zoals ook blijkt uit nummer 390 van het VN-rapport:

‘While many of these reports emerge from refugees, they are widespread and consistent, and have been given credence by a variety of international observers, including UNHCR. We have however, received nothing on the subject from UNPROFOR.’

332. Het is onrechtmatig jegens eiseres en haar vermoorde familie (die er op mochten vertrouwen te worden beschermd) dat Dutchbat de oorlogsmisdaden waar men vanaf 6 juli 1995 getuige van is geweest, alsmede de vele aanwijzingen hiervoor, niet heeft gerapporteerd. Dit had men behoren te doen (zie nummer 474 van het VN-rapport):

'It is harder to explain why the Dutchbat personnel did not report more fully the scenes that were unfolding around them following the enclave's fall. Although they did not witness mass killing, they were aware of some sinister indications. It is possible that if the members of the battalion had immediately reported in detail those sinister indications to the United Nations chain of command, the international community might have been compelled to respond more robustly and more quickly, and that some lives might have been saved. This failure of intelligence-sharing was also not limited to the fall of Srebrenica, but an endemic weakness throughout the conflict, both within the peacekeeping mission, and between the mission and Member States.'

333. Een verklaring voor het feit dat oorlogsmisdaden niet werden gemeld en ook later niet door Dutchbatters zijn aangekaart, kan wellicht worden gevonden in de verklaring van een intern voorlichter van Dutchbat over een gesprek dat hij op 23 juli 1995 had met de Nederlandse generaal Couzy (zie H. Praamsma, J. Peekel, T. Boumans, Herinneringen aan Srebrenica, 171 Soldatengesprekken, pagina 214):

'In de hogere legerleiding ben ik absoluut teleurgesteld. Een man als Couzy moet mij nog eens een paar dingen uitleggen. Ik heb hem op 23 juli in Zagreb gesproken, een kwartier lang. Hij zei toen: 'Adjutant (...) let op mijn woorden: straks komt de wereldpers en die wil van jullie horen dat je van alles hebt gezien. Maar jullie hebben niks gezien, want er is niks gebeurd.'

334. In het rapport van het Franse Parlement wordt geoordeeld dat de reden voor het niet melden van de geconstateerde oorlogsmisdaden is gelegen in het feit dat gedurende de gehele crisis de prioriteit van de Nederlandse regering lag bij de bescherming van de door de Bosnische Serven (VRS) vastgehouden Dutchbat-soldaten (zie het rapport van het Franse Parlement, deel I, pagina 102). De Nederlandse Staat liet met die afweging een mogelijk gevaar voor enkele tientallen soldaten zwaarder wegen dan het leven van vele tienduizenden vluchtelingen. Dit is onrechtmatig jegens eiseres. Eiseres en de Stichting brengen in herinnering hetgeen zij hieromtrent onder de feiten aan de orde hebben gesteld, te weten dat de desbetreffende Dutchbat-soldaten zich vrijwillig tot

gegijzelden hadden laten maken van de VRS, terwijl de plaatsvervangend bataljonscommandant van Dutchbat majoor Franken het gevaar voor deze soldaten had weggewuifd, nu ook voor hem vaststond dat de VRS er alle belang bij had geen VN-soldaten te doden (zie pagina 2241 van het NIOD-rapport). Tot slot merken eiseres en de Stichting in dat verband op dat door de VRS geen enkele Dutchbat-soldaat is gedood.

335. De bovengenoemde feiten en omstandigheden leiden tot de conclusie dat de VN en de Nederlandse Staat hun verplichtingen ten onrechte niet zijn nagekomen, althans zich terzake onvoldoende hebben ingespannen.

Onrechtmatig handelen VN en Nederlandse Staat

336. Indien de verplichting tot bescherming van de bevolking, althans de verplichting tot een voldoende inspanning daartoe, niet voortvloeit uit overeenkomst, dan is het nalaten van de bescherming, althans het nalaten van een voldoende inspanning tot bescherming, te kwalificeren als onrechtmatig handelen jegens de bevolking van de *Safe Area*, waaronder begrepen eiseres en de personen van wie de belangen door de Stichting worden behartigd. Dutchbat was aanwezig in de *Safe Area* juist met het doel te voorkomen, van hetgeen zich uiteindelijk heeft afgespeeld. Dutchbat was verplicht tot handelen en heeft dat ten onrechte nagelaten, althans heeft zich daartoe onvoldoende ingespannen. Dit dient te worden aangemerkt als handelen in strijd met een wettelijke plicht, dan wel als een inbreuk op hetgeen volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt. De wanprestatie dan wel het onrechtmatig handelen, heeft er toe geleid dat eiseres huis en haard is kwijtgeraakt en haar familieleden zijn vermoord. Eiseres is daardoor gedwongen elders, ver van haar oorspronkelijke woonplaats, te proberen een bestaan op te bouwen. Datzelfde geldt voor de personen van wie de belangen door de Stichting worden behartigd.
337. Voor zover uw rechtbank mocht oordelen dat de Nederlandse Staat en de VN in de onderhavige kwestie niet reeds op grond van het civiele recht aansprakelijk zouden zijn, merken eiseres en de Stichting op dat aansprakelijkheid van de Nederlandse Staat en de VN alsdan voortvloeit uit het volkenrecht. De onderbouwing van de actie op grond van het volkenrecht volgt hieronder.

II.5. Volkenrechtelijke aansprakelijkheid

II.5.a. Inleiding

338. Eiseres en de Stichting hebben een actie op grond van het volkenrecht, zowel tegen de VN als de Nederlandse Staat. Eiseres en de Stichting zullen hun vorderingen op beide gedaagden afzonderlijk behandelen.

339. Het belangrijkste instituut op het gebied van de codificatie van het volkenrecht is de *International Law Commission* (ILC), de VN-commissie voor internationaal recht. De ILC is een commissie van de Algemene Vergadering van de VN. De ILC is opgericht in 1948 en heeft op grond van artikel 13 lid 1 sub a van het VN-Handvest ten doel:

‘The General Assembly shall initiate studies and make recommendations for the purpose of (...)

(a) (...) encouraging the progressive development of international law and its codification.’

In de ILC hebben 34 onafhankelijke deskundigen op het gebied van het volkenrecht zitting (zie K. Ipsen, *Völkerrecht*, 5^e druk, 2004, § 16, aantekening 50, pagina 229).

340. De ILC heeft de volkenrechtelijke aansprakelijkheid van staten in 2001 vastgelegd in een ontwerp (ILC's articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts; Annex to General Assembly Resolution 56/83, 12 december 2001, hierna te noemen: 'de ILC-artikelen voor Staten'). Dat ontwerp geeft het geldend ongeschreven internationaal recht weer, voor de volkenrechtelijke aansprakelijkheid van staten. Het ontwerp is nog niet door staten geratificeerd, maar in de literatuur bestaat brede acceptatie dat de ILC-artikelen voor Staten een afspiegeling zijn van het geldend recht (zie M. Zwanenburg, *Accountability of Peace Support Operations*, 2005, pagina 51). Ook het IGH bevestigt in zijn recente uitspraak van 26 februari 2007 (Bosnië-Herzegovina/Servië en Montenegro) opnieuw de toepasselijkheid van de ILC-artikelen voor Staten, door aan die artikelen te toetsen (zie rechtsoverweging 173, 385 en 420 van die uitspraak).
341. De ILC is ook belast met de codificatie van de volkenrechtelijke aansprakelijkheid van internationale organisaties (ILC's articles on the Responsibility of International Organizations; verder te noemen: ILC-artikelen voor Internationale Organisaties). Het ontwerp waarin het geldend recht voor internationale organisaties wordt gecodificeerd is nog niet afgerond en ratificering heeft nog niet plaatsgevonden. De inmiddels opgestelde artikelen zijn een afspiegeling van het geldend recht (zie Reports of the ILC, Fifty-fifth session 2003, Fifty-sixth session 2004 en Fifty-seventh session 2005; hierna te noemen respectievelijk 'het 1^e, 2^e en 3^e ILC-rapport over de ILC-artikelen voor Internationale Organisaties').
342. Eiseres en de Stichting zullen hierna achtereenvolgens ingaan op de voorwaarden voor de aansprakelijkheid van staten, de voorwaarden voor de aansprakelijkheid van internationale organisaties, de toerekening aan de VN en de toerekening aan de Nederlandse Staat. Tenslotte zullen eiseres en de Stichting (ten aanzien van de VN en de Nederlandse Staat gezamenlijk) bespreken dat er sprake is van een schending van het internationaal recht, hetgeen leidt tot aansprakelijkheid.

Voorwaarden voor aansprakelijkheid staten

343. Artikel 2 van de ILC-artikelen voor Staten bepaalt dat een staat aansprakelijk is indien aan twee vereisten is voldaan:

‘There is an internationally wrongful act of a State when conduct consisting of an action or an omission:

- a. Is attributable to the State under international law; and*
- b. Constitutes a breach of an international obligation of the State.’*

344. De ILC-artikelen voor Staten bepalen niet welke verplichtingen een staat heeft. Die verplichtingen vloeien voort uit andere bronnen van internationaal recht, zoals het internationaal humanitair recht (bijvoorbeeld: de Geneefse Conventies, de Haagse Conventie over de landoorlog van 1907, het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) en de Genocide Conventie, alsmede de jurisprudentie van het IGH). De ILC-artikelen voor Staten geven onder andere een definitie van een schending van internationaal recht, werken de voorwaarden voor toerekening uit en bepalen verder wat de gevolgen zijn van een toerekenbare schending van internationaal recht. Op die onderwerpen zal eiseres hierna nog terugkomen.

Voorwaarden voor aansprakelijkheid internationale organisaties

345. De ILC-artikelen voor Internationale Organisaties, zoals de VN, zijn geënt op de beginselen van de ILC-artikelen voor Staten. De beginselen die voor staten van toepassing zijn worden *mutatis mutandis* toegepast op de internationale organisaties (zie R.J. Dupuy e.a., A Handbook on International Organizations, second edition, 1998, pagina 886 en 887 en M. Zwanenburg, aangehaald werk, pagina 70 en 71).

346. Artikel 3 van de ILC-artikelen voor Internationale Organisaties luidt:

‘Article 3 – General Principles

1. *Every internationally wrongful act of an international organization entails the international responsibility of the international organization.*
2. *There is an internationally wrongful act of an international organization when conduct consisting of an action or omission:*
 - (a) *Is attributable to the international organization under international law; and*
 - (b) *Constitutes a breach of an international obligation of that international organization.'*

II.5.b. Toerekening

347. Zowel in de ILC-artikelen voor Staten als in de ILC-artikelen voor Internationale Organisaties is het begrip 'toerekening' ('*attribution*'), naast de schending van het internationaal recht, een voorwaarde voor de aansprakelijkheid van de staat, respectievelijk de internationale organisatie. Alvorens in te gaan op de schending van het internationaal recht, zal eiseres ingaan op de vraag aan wie het handelen van Dutchbat en UNPROFOR kan worden toegerekend. Eiseres zal tot de conclusie komen dat dit handelen zowel aan de VN als aan de Nederlandse Staat dient te worden toegerekend.

Toerekening aan de VN

348. Het is algemeen aanvaard dat de VN aansprakelijk zijn voor handelingen van organen of een vertegenwoordiging van de VN. Dit beginsel wordt bevestigd in de ILC-artikelen voor Internationale Organisaties onder artikel 4. Dit artikel betreft de situatie waarin het een eigen orgaan of vertegenwoordiging van de VN betreft, of waarin het orgaan of vertegenwoordiging volledig ter beschikking wordt gesteld aan de VN.
349. Artikel 5 ILC-artikelen voor Internationale Organisaties ziet daarentegen op situaties waar het orgaan of de vertegenwoordiging niet volledig aan de VN ter beschikking is gesteld en er bepaalde bevoegdheden bij de zendstaat blijven rusten. Volgens artikel 5 ILC-artikelen voor Internationale Organisaties, zijn de handelingen van een orgaan (van een staat) dat ter beschikking van een internationale organisatie wordt gesteld onder de volgende omstandigheden aan de internationale organisatie toerekenbaar (zie 2^e ILC rapport over de ILC-artikelen voor Internationale Organisaties (A/CN.4/L.654/Add.1, pagina 11 nr. 2)):

'The conduct of an organ of a State (...) that is placed at the disposal of another international organization shall be considered under international law an act of the latter organization if the organization exercises effective control over that conduct.'

Uit de toelichtingen bij deze artikelen van de ILC-commissie blijkt dat artikel 5 met name geldt voor *peacekeeping forces* van de VN. In dat geval behoudt de zendstaat bijvoorbeeld de bevoegdheid over disciplinaire zaken en de strafrechtelijke jurisdictie (zie A/CN.4/L.654/Add.1, commentary article 5, pagina 11, nummer 1).

350. Handelingen van *peacekeeping forces* zijn volgens de ILC-artikelen derhalve aan de VN toerekenbaar, indien de VN effectief controle over deze *peacekeeping forces* hebben uitgeoefend. De VN veronderstellen in eerste instantie dat zij exclusief de controle (en daarmee uiteraard ook de effectieve controle) over haar *peacekeeping forces* uitoefenen (zie het 2^e ILC-rapport over de ILC-artikelen voor Internationale Organisaties, A/CN.4/L.654/Add.1, pagina 13, nummer (5)):

'The United Nations assumes that in principle it has exclusive control of the deployment of national contingents in a peacekeeping force.'

351. Wanneer in de literatuur wordt gesproken over de autoriteit over de troepen van de VN, wordt dikwijls het begrip *Command and Control* gebruikt. Volgens het NIOD-rapport en talrijke andere bronnen heeft Nederland de *Command and Control* in beginsel aan de VN overgedragen. Er bestaat geen schriftelijke overeenkomst. Op tal van plaatsen wordt gesteld dat Dutchbat onder *Command and Control* van de VN stond. Met betrekking tot de overdracht staat op pagina 1189 en volgende van het NIOD-rapport vermeld:

'De overdracht van het operational control aan de VN wordt meestal in een overeenkomst inzake transfer of authority vastgelegd. Met iedere verandering in de operational control moet de troepen leverende staat dan instemmen. Een regering kan in beginsel zelfs zonder ruggespraak met de VN besluiten tot terugtrekking van de eenheid. In het geval van Dutchbat gold echter dat dit bataljon zonder voorwaarden

aan de VN voor UNPROFOR ter beschikking was gesteld, (...). Vanaf het moment van aankomst in voormalig Joegoslavië stond Dutchbat onder operational control van UNPROFOR. Voorwaarden waren aan de inzet niet verbonden.'

352. Naast het feit dat een schriftelijke overeenkomst (die gebruikelijk wordt gesloten tussen de VN en de zendstaat) ontbreekt, constateert ook het NIOD dat Nederland het oppergezag heeft gehouden en dat administratieve en logistieke verantwoordelijkheden in de praktijk een Nederlandse verantwoordelijkheid bleven. Het NIOD constateert verder dat het overgedragen gezag niet verder ging dan *Operational Control*, volgens het NIOD een beperktere vorm van gezag dan *Operational Command*.
353. Voor het geval dat er geen formele overdracht plaatsvindt, geldt volgens de secretaris-generaal van de VN het volgende (zie Report of the Secretary-General on Financing of the United Nations Protection Force (...), d.d. 20 september 1996 (A/51/389, paragraaf 17-18, pagina 6):

'In the absence of formal arrangements between the United Nations and the State or States providing troops, responsibility would be determined in each and every case according to the degree of effective control exercised by either party in the conduct of the operation.'

354. Het dient te worden aangenomen dat het handelen van Dutchbat en, in bredere zin de VN-strijdkrachten (bijvoorbeeld de vliegtuigen die luchtaanvallen hadden moeten uitvoeren), in eerste instantie aan de VN dient te worden toegerekend, voor zolang en voor zover de VN de effectieve controle hebben over de VN-strijdkrachten.
355. De aanname van toerekening aan de VN kan worden weerlegd, door aan te tonen dat de *Effective Control* ontbreekt (zie het 2° ILC-rapport over de ILC-artikelen voor Internationale Organisaties, 14/15 nummer (7)):

'For instance, it would be difficult to attribute to the United Nations conduct of forces in circumstances such as those described in the report of the Commission of inquiry which was established in order to investigate armed attacks on UNOSOM II personnel:

The force commander of UNOSOM II was not in effective control over several national contingents which, in varying degrees, persisted in seeking orders from their home authorities before executing orders of the Forces Command. Many major operations undertaken under the United Nations flag and in the context of UNOSOM's mandate were totally outside the command and control of the UN, even though the repercussions impacted crucially on the mission of UNOSOM and the safety of its personnel.'

Ter verduidelijking van het bovenstaande citaat merkt eiseres op dat met UNOSOM de VN-vredesmissie in Somalië wordt bedoeld.

356. Of er sprake is van *Effective Control* is volgens het 2e rapport van de ILC voor Internationale Organisaties een feitelijke criterium (zie pagina 16 nummer (8)):

'While it is understandable that, for the sake of efficiency of military operations, the United Nations insists on claiming exclusive command and control over peacekeeping forces, attribution of conduct should also in this regard be based on a factual criterion.'

Het komt er op neer dat er toerekening is aan degene die feitelijk *Effective Control* uitoefent. Beslissend is niet wie officieel, maar wie feitelijk leiding uitoefent over de VN-troepen. Anders gezegd, het gaat niet om de veronderstelling wie er *Exclusive Control* uitoefent, maar om de feitelijke vaststelling wie er *Effective Control* heeft uitgeoefend (zie ook M. Zwanenburg, aangehaald werk, pagina 72).

357. Dat de aanname van toerekening aan de VN kan worden weerlegd wordt in de literatuur met zoveel woorden bevestigd (zie M. Zwanenburg, aangehaald werk, pagina 102):

'The presumption can be rebutted if it is established that the organ acted under the direction and control of the sending state, the clearest example of which would be specific instructions.'

358. In de literatuur wordt ten aanzien van de onderhavige casus vastgesteld dat indien Dutchbat instructies van Nederland heeft ontvangen, Nederland feitelijke controle heeft uitgeoefend (zie M. Zwanenburg, aangehaald werk, pagina 101):

'An example in which conduct would be attributable to the troop contributing state is the hypothetical situation that the Netherlands contingent of UNPROFOR in Srebrenica received instructions from its government concerning the attitude it must take towards the transfer of the local population by Bosnian Serb forces. If such were the case, the conduct of the contingent would be attributable to the government, even though the agreement between the Netherlands and the UN concerning the participation of Dutch troops in the operation specified that the UN was in command. In the case at hand the government has denied that it gave instructions to the contingent.'

359. Het is echter niet noodzakelijk voor het uitoefenen van de feitelijke controle dat de troepen leverende staat uitdrukkelijke instructies geeft. Voldoende is dat de troepen in kwestie effectief handelen onder de controle van de betreffende staat, in welk geval het handelen aan die staat dient te worden toegerekend (zie M. Zwanenburg, aangehaald werk, pagina 100 en 126):

'It is not necessary that the sending state gave express instructions in this regard, because it is sufficient that the troops in question acted under the direction and control of the state.'

360. Ook het IGH bevestigt in zijn uitspraak van 26 februari 2007 onder rechtsoverweging 400 dat *Effective Control* kan worden uitgeoefend, zonder dat expliciete instructies worden gegeven.

361. Het bovenstaande brengt met zich mee dat indien de Nederlandse Staat feitelijk het handelen van Dutchbat heeft aangestuurd, het handelen van Dutchbat aan de Nederlandse Staat dient te worden toegerekend. Dat betekent echter niet, dat dit handelen niet tevens aan de VN kan worden toegerekend. Deze zogenaamde dubbele toerekening zal hieronder aan de orde komen.

Dubbele toerekening

362. In sommige gevallen wordt het optreden van VN-troepen zowel aan de VN als ook aan de zendstaat toegerekend (zie R. Hofmann, in R. Hofmann e.a., *Die Rechtskontrolle von Organen der Staatengemeinschaft*, 2007, pagina 29, alsmede M. Zwanenburg, aangehaald werk, pagina 72):

‘Although a contingent might officially have been placed under the command of a UN force commander, it would be difficult to attribute its conduct to the UN if he was not in effective control. What matters is not exclusive control, which for instance the UN never has over national contingents, but the extent of effective control. This would also leave the way open for dual attribution of certain conduct.’

In de onderhavige zaak hebben zowel de VN als ook de Nederlandse Staat *Effective Control* uitgeoefend en kan het handelen/nalaten daarom aan beiden worden toegerekend. Hierna zal eiseres aantonen dat en op welke wijze ook door de Nederlandse Staat *Effective Control* is uitgeoefend.

363. De mogelijkheid van dubbele toerekening is bevestigd in het 2^e ILC-rapport over de ILC-artikelen voor Internationale Organisaties (zie Addendum nummer 4 daarbij, pagina 2).

Effective Control door Nederland

364. De Nederlandse Staat had er voor gezorgd dat zij haar invloed kon laten gelden, doordat op hoge posities binnen UNPROFOR Nederlandse officieren werden benoemd. Ook het standpunt van de regering was dat Nederland veel meer te zeggen had, dan het geval zou

zijn indien de *Command and Control* uitsluitend bij de VN zou zijn gelaten (zie pagina 2283 van het NIOD-rapport):

‘De minister van Defensie, Voorhoeve, stelde zich tegenover het NIOD op het standpunt dat deze regelgeving omtrent Command and Control in Nederland, en de vraag hoe ieders verantwoordelijkheid lag, min of meer duidelijk was, maar dat het in de praktijk niet mogelijk was gebleken om dit soort zaken te scheiden, waardoor deze door elkaar heen gingen lopen. Volgens hem was het in strikt volkenrechtelijke zin mogelijk om te redeneren dat Nederland eenheden aan de VN ter beschikking had gesteld, en dat Nederland daarna alleen nog het recht had om deze eenheden terug te roepen, maar dat het verder aan de VN was. Den Haag zou daarmee zeggen: deze militairen zijn nu VN-blauwhelmen, en daarmee is dit ons probleem niet. Maar zo lagen de zaken in de praktijk niet, stelde Voorhoeve.’

Het bovenstaande citaat toont aan dat Nederland mede de *Effective Control* uitoefende.

365. Uit hetgeen hierboven onder de feiten met betrekking tot het niet toestaan van luchtaanvallen en het afbreken daarvan aan de orde is gesteld, blijkt dat de Nederlandse Staat daaromtrent *Effective Control* uit heeft geoefend, teneinde de positie van Dutchbat niet in gevaar te brengen. Het betrof expliciete instructies van de Nederlandse Staat. Datzelfde geldt voor het handelen van Dutchbat om in strijd met orders van de VN de observatieposten op te geven, de blocking positions niet te verdedigen, geen begin te maken met de verdediging van de *Safe Area* en na de val geen humanitaire hulp en bescherming aan de vluchtelingen te bieden. Ook het niet melden van oorlogsmisdaden is volgens het rapport van het Franse Parlement terug te voeren op de wens de veiligheid van de gegijzelde Dutchbatters niet in gevaar te brengen (zie deel I, pagina 102 van het rapport van het Franse Parlement). Bij deze kwesties betrof het mogelijk expliciete instructies van de Nederlandse Staat. Gelet op de bestendige gedragslijn van Dutchbat om ten aanzien van deze kwesties in strijd met de uitdrukkelijke bevelen van de VN het eigen belang te laten prevaleren, staat vast dat het handelen van Dutchbat een gevolg is van de door de Nederlandse Staat uitgeoefende *Effective Control*. Eiseres roept daarbij

in herinnering dat voor het uitoefenen van *Effective Control* expliciete orders niet noodzakelijk zijn.

366. Overigens volgen een aantal expliciete orders uit de opgesomde feiten. Hierboven bleek reeds dat Voorhoeve op 9 juli 1995 op de televisie aangaf dat de veiligheid van de Nederlandse militairen voorrang moest hebben boven luchtsteun (zie pagina 2147 van het NIOD-rapport). Op 11 juli 1995 deelde chef-defensiestaf Van den Breemen in aanwezigheid van Voorhoeve vanuit Den Haag aan Kolsteren in Zagreb mede dat de veiligheid van Dutchbat voor alles ging (zie pagina 2236 van het NIOD-rapport).
367. Naast het feit dat Voorhoeve er van uit ging dat de Nederlandse Staat mede het handelen van Dutchbat bepaalde, ging ook de top van Dutchbat er van uit dat Nederland op belangrijke punten invloed uitoefende. Zo verklaarde Karremans tegenover de Franse enquêtecommissie dat er niet een dubbele sleutel was voor het toestaan van luchtsteun (de VN en de NAVO), maar een drievoudige, nu de troepenleverende staat ook het nodige te zeggen had over de inzet van luchtsteun (zie het rapport van het Franse Parlement, deel II, pagina 476). Bovendien is er filmmateriaal waarin te zien is dat Karremans aan Mladic letterlijk overbrengt dat hij instructies heeft gekregen van het ministerie van Defensie om hulp te verlenen (in het NOS archief (te raadplegen via www.nos.nl, 'dossier Srebrenica', onder 'Mladic ontvangt Moslimdelegatie').
368. De conclusie van het bovenstaande is dat (naast de toerekening aan de VN) het handelen van Dutchbat en UNPROFOR ook aan de Nederlandse Staat dient te worden toegerekend, nu Nederland mede *Effective Control* heeft uitgeoefend. De VN en de Nederlandse staat zijn er dan ook gezamenlijk verantwoordelijk voor dat de *Safe Area* kon vallen.

Toerekening aan Nederland door het niet waarborgen van de Geneefse Conventies

369. Naast hetgeen hiervoor is besproken omtrent de toerekening op grond van het uitoefenen van *Effective Control*, bestaat een andere grondslag voor toerekening. Die is gelegen in de volkenrechtelijke verplichting van staten om te waarborgen dat de Geneefse

Conventies worden nageleefd. Artikel 1 van alle vier de Geneefse Conventies verplicht de lidstaten bij de conventie om:

‘The High Contracting Parties undertake to respect and to ensure respect for the present Convention in all circumstances.’

370. Het IGH heeft in zijn *‘Advisory Opinion on the Legal Consequences of a Wall in Occupied Palestinian Territory’*, d.d. 9 juli 2004, punt 158 bepaald dat artikel 1 van de Geneefse Conventies de verdragssluitende staten verplicht er voor te zorgen dat aan de verplichtingen die uit de conventies voortvloeien wordt voldaan, ongeacht of deze staat partij is bij het conflict in kwestie:

‘It follows from the provision that every State party to that Convention, whether or not it is a party to a specific conflict, is under an obligation to ensure that the requirements of the instruments in question are complied with.’

371. Uit het bovenstaande volgt dat in geval dat een zendstaat bevoegdheden overdraagt zonder waarborgen dat de Geneefse Conventies zullen worden nageleefd, de zendstaat aansprakelijk is indien de Geneefse Conventies door het uitgezonden contingent worden geschonden. Het ontbreken van een voldoende waarborg dat de Geneefse Conventies worden nageleefd, wordt in elk geval aangenomen indien de uitgezonden troepen onvoldoende opgeleid en getraind zijn met betrekking tot de Geneefse Conventies. Dit beginsel wordt bevestigd in de literatuur (zie M. Zwanenburg, aangehaald werk, pagina’s 107 en volgende, alsmede pagina 128).

372. De bovengenoemde regel wordt bevestigd in het rapport d.d. 8 mei 2002 van de Commissie van Advies inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken (CAVV-rapport), genaamd *‘Advies inzake aansprakelijkheid voor onrechtmatige daden tijdens VN-vredesoperaties’*. Deze commissie heeft als taak het adviseren van de regering en de Eerste en Tweede Kamer, op het gebied van het internationaal recht (zie artikel 2 van de Wet op de commissie van advies inzake volkenrechtelijke vraagstukken, d.d. 12 maart 1998).

373. In voornoemd geval (dat de naleving van de Geneefse Conventies niet is gewaarborgd door de troepenleverende staat), is de CAVV van oordeel dat troepenleverende staten naast de VN aansprakelijk worden gehouden (zie 4.3 van het CAVV-rapport). Zoals hierboven uiteengezet bestaat geen schriftelijke overeenkomst tussen de VN en de Nederlandse Staat met betrekking tot de *transfer of authority*. De Nederlandse Staat heeft troepen uitgezonden zonder dat werd gewaarborgd dat de Geneefse Conventies zouden worden nageleefd. De Nederlandse Staat heeft met de VN geen afspraken gemaakt, heeft in de opleiding van Dutchbat onvoldoende aandacht besteed aan de verplichting om oorlogsmisdaden te melden en heeft verzuimd controlemechanismen in het leven te roepen, althans die te effectueren.
374. Dat de opleiding van Dutchbat omtrent het melden van oorlogsmisdaden tekort is geschoten, mag reeds volgen uit het feit dat de hierboven beschreven oorlogsmisdaden waar Dutchbat getuige van is geweest, niet zijn gemeld. Een adequate opleiding had er per definitie voor gezorgd dat dergelijke misdaden waren gemeld. Veel Dutchbatters hadden geen of ontoereikende lessen oorlogsrecht gehad (zie pagina 2656 van het NIOD-rapport). Een andere verklaring voor het niet melden van geconstateerde oorlogsmisdaden is gegeven in het rapport van het Franse Parlement. Dat rapport oordeelt dat Dutchbat bewust niets heeft gemeld over oorlogsmisdaden met het oog op de veiligheid van de Dutchbatters die in handen waren van de Bosnische Serven. In beide gevallen dient het niet melden van oorlogsmisdaden aan de Nederlandse Staat te worden toegerekend, nu de verplichting om te waarborgen dat de Geneefse Conventies worden nageleefd niet is nagekomen.
375. Het bovenstaande betekent dat de Nederlandse Staat reeds om de genoemde redenen naast de VN aansprakelijk is voor een schending van het internationaal humanitair recht, tijdens de inzet van Dutchbat. Dat dergelijke schendingen (die uiteraard ook van belang zijn in het kader van de toetsing van de ILC-artikelen en het feit dat sprake is van handelen in strijd met hetgeen in het maatschappelijk verkeer betaamt) hebben plaatsgevonden, komt hierna aan de orde.

II.5.c. Schending van internationaal recht

376. In het bovenstaande heeft eiseres de toerekening aan de VN en de Nederlandse Staat besproken. Voor aansprakelijkheid is – zowel waar het de aansprakelijkheid van een staat, als de aansprakelijkheid van een internationale organisatie betreft – de schending van internationaal recht vereist. Artikel 12 van de ILC-artikelen voor Staten vermeldt:

‘There is a breach of an international obligation by a State when an act of that State is not in conformity with what is required of it by that obligation, regardless of its origin or character.’

Artikel 8 van de ILC-artikelen voor Internationale Organisaties kent een vergelijkbare bepaling:

‘There is a breach of an international obligation by an international organization when an act of that international organization is not in conformity with what is required of it by that obligation, regardless of its origin or character.’

De uitwerking van de schending van het internationaal recht volgt hierna. Die uitwerking geldt voor de VN en de Nederlandse Staat gezamenlijk.

377. De volgende schendingen van internationaal recht hebben plaatsgevonden:

- schending van het mandaat, door niet de noodzakelijke maatregelen te nemen om de humanitaire hulp te verlenen, alsmede door het niet verdedigen van de *Safe Area* en de zich aldaar bevindende bevolking;
- schending van internationaal humanitair recht, door het niet melden van oorlogsmisdaden;
- het niet voorkomen van genocide;
- schending van mensenrechten, onder andere bestaande uit de schending van het recht op leven.

Eiseres zal deze schendingen hieronder nader bespreken.

Schending mandaat

378. De inhoud van het mandaat van de VN met betrekking tot de *Safe Areas* is reeds besproken. De opdracht – zoals bepaalt in de diverse VN-resoluties van de Veiligheidsraad – was de *Safe Area* en de zich aldaar bevindende bevolking te beschermen. Het niet verdedigen van de *Safe Area* vormt een schending van het mandaat. Als gevolg hiervan is de *Safe Area* gevallen, diende eiseres huis en haard te verlaten en was de bevolking overgeleverd aan de bloeddorst van de Bosnische Serven.
379. De schending van het mandaat kan onder meer worden afgeleid uit het feit dat de hulpkonvoeien en de bevoorrading van UNPROFOR niet zijn afgedwongen toen deze werden gehinderd of tegengehouden door de Bosnische Serven, de ontoereikende uitrusting en opleiding van Dutchbat, de opgave van de observatieposten, het niet verdedigen van de *Safe Area* en de blocking positions, het niet effectueren van de mini *Safe Area* en het niet inzetten van het luchtwapen. Deze schendingen zijn uitvoerig aan de orde geweest in het kader van de bespreking van de feiten en de civielrechtelijke aansprakelijkheid, waarnaar eiseres hier verder korthedshalve verwijst.
380. Met betrekking tot het niet, althans onvoldoende inzetten van het luchtwapen merkt eiseres nog het volgende op. Volgens de tekst van de VN-resoluties 836 en 844, alsmede de toelichting daarop in het rapport van de secretaris-generaal van de VN, kon ter uitvoering van het mandaat van UNPROFOR luchtsteun worden ingezet, indien dat was vereist.
381. Dat blijkt ook uit nummer 480 van het VN-rapport, waar wordt geconcludeerd dat de voorwaarden voor luchtsteun sinds 6 juli 1995 waren vervuld:

‘Even in the most restrictive interpretation of the mandate the use of close air support against attacking Serb targets was clearly warranted. The Serbs were firing directly at Dutchbat observation posts with tank rounds as early as five days before the enclave fell.’

382. Ook Karremans bevestigde in zijn getuigenverklaring ten overstaan van de Franse Parlementaire Enquêtecommissie omtrent de zes dagen voor de val van Srebrenica het volgende (in de Nederlandse vertaling):

‘Voor u staat de commandant van Dutchbat III, die zes dagen lang meerdere keren en met nadruk luchtsteun heeft aangevraagd. Ik heb deze aanvragen op de volgende redenen gegrond:

- Onze observatieposten werden vaak aangevallen. Met andere woorden, het leven van een deel van mijn soldaten was in gevaar;

- ten tweede was het evident dat de Safe Area door Bosnische Serviërs werd aangevallen, en dat in vervolg op deze aanvallen een groot aantal slachtoffers is gevallen. Er waren vele doden en gewonden onder de civiele bevolking die toch al veel leed; vaak regende het kogels in de stad, met de nodige consequenties.

Ik moest aan de bevolking, aan de mannen en vrouwen verklaren, waarom mijn bataljon niet voor hun zekerheid kon instaan.’

De weigeringen eerst op 3 juni 1995 en vervolgens van 6 tot en met 10 juli 1995 om luchtsteun te verstrekken, alsmede het afblazen van de luchtsteun op 11 juli 1995, zijn een schending van het VN-mandaat.

383. Ook de opgave van de zogenaamde *blocking positions* vormt in de visie van eiseres een schending van het mandaat. Ter uitvoering van het mandaat kreeg Dutchbat meerdere bevelen om de *Safe Area* te verdedigen. Op 9 juli 1995 kreeg Dutchbat in uitvoering van het mandaat opdracht *‘to assume blocking positions with all means available’* (zie VN-rapport nummer 273 en verder). Dutchbat kreeg de opdracht om aan de militairen van de *blocking positions* zoveel anti-tank wapens mee te geven als mogelijk. De *blocking positions* werden echter vrijwel direct weer teruggetrokken, zonder dat er sprake was van verdediging.

384. Op 11 juli 1995 kreeg Dutchbat van het hoofdkwartier in Sarajevo een bevel tot verdediging en bescherming van de civiele bevolking (zie VN-rapport, nummer 312):

'Take all reasonable measures to protect refugees and civilians in your care.'

en

'Continue with all possible means to defend your forces and installations from attack. This is to include the use of close air support if necessary.'

Deze bevelen zijn niet uitgevoerd. Dutchbat heeft niet één keer gericht op de aanvallende Bosnische Serven geschoten (zie VN-rapport, nummer 474). Ook werd vlak voor de val van de *Safe Area* ter uitvoering van het mandaat het bevel gegeven:

'provide medical assistance and assist local medical authorities'

In plaats van medische hulp te verlenen werden gewonde vluchtelingen heengezonden, zonder dat deze vluchtelingen enig vooruitzicht hadden op een alternatieve mogelijkheid voor medische hulp.

385. Het beheersen van de vluchtelingen op de compound te Potocari, onder het mom van het instellen van een mini *Safe Area*, het niet toelaten van vluchtelingen op de compound ondanks toezeggingen daartoe en het meewerken aan de scheiding van mannen en vrouwen, alsmede de medewerking aan deportaties en het niet melden van oorlogsmisdaden, valt niet binnen het mandaat maar vormt een schending daarvan.

Schending van internationaal humanitair recht

386. Internationaal humanitair recht is een verzameling van regels met betrekking tot de rechten van mensen in oorlogstijd. Het beschermt personen die niet of niet langer aan de vijandelijkheden deelnemen en het beperkt de middelen en methoden van oorlogsvoering. Internationaal humanitair recht wordt ook oorlogsrecht of het recht van

gewapende conflicten genoemd (zie onder meer de Haagse Conventie over de Landoorlog van 1907 en de Geneefse Conventies etc.). Ook de hierboven gememoreerde *Standing Operating Procedure 208* bevatte voor de VN-troepen regels met betrekking tot de bescherming van de rechten van mensen in oorlogstijd en maakte als zodanig ook deel uit van het geldend internationaal humanitair recht. Eiseres en de Stichting verwijten de VN en de Nederlandse Staat te hebben gehandeld in strijd met het internationaal humanitair recht door geen melding te maken van de oorlogsmisdaden.

387. De vraag kan worden gesteld of de VN zijn gebonden aan het internationaal humanitair recht. Immers, de VN hebben noch de Haagse Conventie over de Landoorlog van 1907, noch de Geneefse Conventies getekend. Er is op die grond geen directe binding. Zoals reeds hierboven is vermeld, is onbetwist dat de VN rechtspersoonlijkheid bezitten. De VN zijn in die hoedanigheid van rechtspersoon gewoonterechtelijk aan het internationaal humanitair recht gebonden (zie R. Hofmann, aangehaald werk, pagina 15).

Het zou zich in dat verband ook slecht laten indenken dat de VN – als betrokkene bij gewapende conflicten – zelf niet aan het internationaal recht zouden zijn gebonden. Aangenomen wordt dat de Haagse Conventie over de Landoorlog van 1907 en de 4de Geneefse Conventie als gewoonterechtelijk humanitair recht ook gelden voor de VN (zie A. Simon, aangehaald werk, pagina 115) en dat de VN aan de regels van het internationaal humanitair recht zijn gebonden (zie Bothe/Dörschel, in D. Fleck, *The Handbook of The Law of Visiting Forces*, Oxford University Press 2001, pagina 500).

388. De VN zijn in het geval van *peace enforcement* operations, als partij die deelneemt aan gevechten, gebonden aan het internationaal humanitair recht. De vraag is, in welke gevallen het internationaal humanitair recht op *peacekeeping operations* van toepassing is. Immers, de VN zijn bij die operaties normaal gesproken geen partij die deelneemt aan oorlogshandelingen. Eiseres en de Stichting zullen aantonen dat de VN in het onderhavige geval gebonden waren aan het internationaal humanitair recht. Het volgende dient ter toelichting.

389. De secretaris-generaal van de VN heeft over de gebondenheid aan het internationaal humanitair recht het volgende vermeld (zie het Secretary-General's Bulletin on the Observance by United Nations forces of international humanitarian law, ST/SGB/1999/13, d.d. 6 augustus 1999, onder artikel 1.1):

'The fundamental principles and rules of international humanitarian law set out at the present bulletin are applicable to United Nations forces when in situations of armed conflicts they are actively engaged therein as combatants, to the extent and the duration of their engagement. They are accordingly applicable in enforcement actions, or in peacekeeping operations when the use of force is permitted in self-defense.'

390. De *basic rules* van het gewonterechtelijke internationaal humanitair recht zijn volgens dit Bulletin (zie ook Bothe/Dörschel, in D. Fleck, *The Handbook of The Law of Visiting Forces*, Oxford University Press 2001, pagina 501):

'Protection of the civilian population, means and methods of conduct, treatment of civilians and persons hors de combat, treatment of detained persons, protection of the wounded, the sick and medical and relief personnel.'

391. Van toepasselijkheid is in de eerste plaats sprake, als de VN-troepen betrokken zijn bij *peace enforcement*, maar ook als een *peacekeeping* missie onttaardt en de troepen betrokken raken in een gevecht met georganiseerde bewapende eenheden (zie Bothe/Dörschel, in Fleck, *The Handbook of The Law of Visiting Forces*, Oxford University Press 2001, pagina 501). Het gaat daarbij om de feitelijke constatering dat er is gevochten en niet om de normatieve vraag of er mocht worden gevochten. In dergelijke situaties is het internationaal humanitair recht van toepassing. Eiseres onderstreept dat de operatie met betrekking tot de *Safe Area* Srebrenica niet kan worden gekwalificeerd als een *peacekeeping* missie. Het was immers voorafgaand aan het sturen van Dutchbat duidelijk dat er een oorlog gaande was in het toenmalig Joegoslavië en dat de Bosnische Serven grote aantallen burgerslachtoffers hadden gemaakt en opnieuw zouden maken, indien zij de kans zouden krijgen. Er was in geen enkel opzicht sprake van vrede. Er was sprake van oorlog en de vrede moest worden

afgedwongen. De resoluties voorzien in dat verband in de mogelijkheid van *air strikes*. Zoals hiervoor ter sprake is gekomen, volgde op 10 juli 1995 nogmaals het bevel de *Safe Area* te verdedigen, hetgeen een uitvoering was van de mogelijkheid tot *peaceenforcement*.

392. De VN-resolutie 836 (onder nummer 9) gaf de VN-troepen het recht geweld te gebruiken ter zelfverdediging, in antwoord op aanvallen op of gewapende schending van de *Safe Area*, in het geval van obstructie van de *Safe Area*, of de belemmering van de bewegingsvrijheid van UNPROFOR of de humanitaire hulp. Feitelijk is de humanitaire hulp twee jaar gehinderd, is de *Safe Area* talloze malen geschonden en is UNPROFOR beschoten. De VN-troepen hebben het uitdrukkelijk bevel gehad om de *Safe Area* te verdedigen. Dat dit bevel is genegeerd, doet er niet aan af dat de VN-troepen in de gevechten waren betrokken en dat daarom het humanitair volkenrecht van toepassing was.
393. De VN en Dutchbat hebben gehandeld in strijd met het internationaal humanitair recht door geen melding te maken van oorlogsmisdaden, bestaande uit plundering, verkrachting, standrechtelijke executies, ernstige mishandeling van burgers, deportatie en moord. Zoals hiervoor uiteengezet, vloeit de verplichting om oorlogsmisdaden te melden onder meer voort uit de Geneefse Conventies, Standing Operating Procedure 208 en artikel 1 lid 3 van het VN-Handvest. De verplichting om de Geneefse Conventies na te komen, houdt in dat oorlogsmisdaden gemeld moeten worden, teneinde de doelstelling van de Geneefse Conventies te waarborgen. De oorlogsmisdaden zijn hiervoor bij de behandeling van de feiten uitvoerig aan de orde geweest.

Genocide

394. Op 9 december 1948 is de Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (verder: ‘Genocide Conventie’) van aangenomen. De Genocide Conventie verplicht staten onder andere om alles in het werk te stellen om genocide te voorkomen. De Nederlandse Staat is partij bij de Genocide Conventie, en uit dien hoofde aan de verplichtingen terzake gebonden. Deze conventie is als dwingend recht erkend (zie J.A. Frowein, *Encyclopedia of Public International Law, Volume Three*, 1997, pagina 67,

alsmede A. Simon, aangehaald werk, pagina 133). De VN hebben erkend dat zij aan het dwingende volkenrecht gebonden zijn (zie Report of the Secretary-General on Financing of the United Nations Protection Force (...), d.d. 20 september 1996 (A/51/389, paragraaf 6-8, pagina 4 en paragraaf 16, pagina 6).

395. De VN en de Nederlandse Staat hebben het internationaal recht geschonden, door niet, althans onvoldoende, hun verplichtingen op grond van de Genocide Conventie na te leven. Meer in het bijzonder hebben de VN en de Nederlandse Staat onvoldoende gedaan om genocide te voorkomen. Hierna zullen eiseres en de Stichting ingaan op het feit dat er genocide heeft plaatsgevonden en de verplichtingen om genocide te voorkomen op grond van de Genocide Conventie. Eiseres en de Stichting zullen constateren dat de VN en de Nederlandse Staat niet aan die verplichting hebben voldaan. Verder zullen eiseres en de Stichting ingaan op de voorzienbaarheid van de gepleegde genocide.

396. De Genocide Conventie definieert in artikel II genocide als:

‘any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, as such:

(a) Killing members of the group;

(b) Causing serious bodily or mental harm to members of the group;

(c) Deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part;

(d) Imposing measures intended to prevent births within the group;

(e) Forcibly transferring children of the group to another group.’

397. Het IGH heeft in zijn uitspraak van 26 februari 2007 vastgesteld dat in Srebrenica genocide heeft plaatsgevonden (zie rechtsoverwegingen 278 en volgende, met de conclusie onder rechtsoverweging 297):

‘The Court concludes that the acts committed at Srebrenica falling within Article II (a) and (b) of the Convention were committed with the specific intent to destroy in part the

group of the Muslims of Bosnia and Herzegovina as such; and accordingly that these were acts of genocide, committed by members of the VRS in and around Srebrenica from about 13 July 1995.'

398. Artikel I van de Genocide Conventie verplicht de lidstaten om genocide te voorkomen:

'the Contracting Parties confirm that genocide, whether committed in time of peace or in time of war, is a crime under international law which they undertake to prevent and to punish.'

399. Het IGH stelt in zijn uitspraak van 26 februari 2007 vast dat het voorkomen van genocide als bedoeld in artikel 1 van de Genocide Conventie een zelfstandige verplichting is en geen inleiding op de nader in de Genocide Conventie opgenomen verplichtingen. Het IGH oordeelt over de verplichting als bedoeld in artikel I van de Genocide Conventie als volgt (zie rechtsoverweging 155 en volgende, met de conclusie onder rechtsoverweging 165):

'(...) confirm that Article I does impose distinct obligations over and above those imposed by other Articles of the Convention. In particular, the Contracting Parties have a direct obligation to prevent genocide.'

400. Zoals hiervoor is uiteengezet, is de plicht tot voorkoming van genocide ook gewoonterechtelijk erkend. Dit geldt voorts voor de VN en voor de door haar uitgezonden troepen (zie A. Simon, aangehaald werk, pagina 159 en volgende). Nu de VN in een *Safe Area* een bepaalde controle en soevereiniteit uitoefenden, is de verplichting om genocide te voorkomen in een *Safe Area* op de VN van toepassing (A. Simon, aangehaald werk, pagina 162).

401. Verder stellen de VN in het VN-rapport onder nummer 501:

'The international community as a whole must accept its share of responsibility for allowing this tragic course of events by its prolonged refusal to use force in the early

stages of the war. This responsibility is shared by the Security Council, the Contact Group and other Governments which contributed to the delay in the use of force, as well as by the United Nations Secretariat and the mission in the field.'

Daarmee erkende ook de toenmalig secretaris-generaal dat de VN een plicht tot handelen hadden. Deze verplichting om genocide te voorkomen heeft de secretaris-generaal van de VN op 26 Januari 2004 tijdens het Stockholm International Forum nog eens herhaald:

'To sum up, Ladies and Gentlemen, as an international community we have a clear obligation to prevent genocide.'

402. Zoals hiervoor is uiteengezet, oefenden zowel de VN als de Nederlandse Staat *Effective Control* uit. Dat brengt met zich mee, dat op zowel de VN als de Nederlandse Staat de verplichting uit hoofde van artikel I Genocide Conventie rustte om genocide te voorkomen. De reikwijdte van deze verplichting zal hierna aan de orde komen.
403. Artikel VIII van de Genocide Conventie bepaalt dat iedere partij bij de conventie bevoegd is om een beroep te doen op de VN, teneinde genocide te voorkomen en te bestrijden. De plicht om genocide te voorkomen als bedoeld in artikel I van de Genocide Conventie houdt echter meer in dan het doen van een beroep op de VN. Het IGH heeft in zijn uitspraak van 26 februari 2007 bepaald dat de verdragsluitende staten verplicht zijn alle noodzakelijke maatregelen te nemen om genocide te voorkomen, ook al zijn de VN reeds ingeschakeld (zie rechtsoverweging 427).
404. Het IGH oordeelt verder dat het bij de verplichting om genocide te voorkomen niet gaat om een resultaatsverbintenis, maar om een inspanningsverplichting. Die inspanningsverplichting gaat evenwel zeer ver. Ieder mogelijk middel moet worden ingezet om genocide te voorkomen. Een staat is niet verantwoordelijk omdat het gewenste resultaat niet is bereikt, maar wel verantwoordelijk indien niet alle maatregelen zijn genomen die in de macht van de betreffende staat lagen. De schending van artikel I Genocide Conventie bestaat ook dan, indien de staat nalaat alle middelen

in te zetten, zelfs als de inzet van al die middelen de genocide niet had kunnen voorkomen (zie rechtsoverweging 430 van de IGH uitspraak d.d. 26 februari 2007):

‘(...) it is clear that the obligation in question is one of conduct and not one of result, in the sense that a State cannot be under an obligation to succeed, whatever the circumstances, in preventing the commission of genocide: the obligation of States parties is rather to employ all means reasonably available to them, so as to prevent genocide so far as possible. A State does not incur responsibility simply because the desired result is not achieved; responsibility is however incurred if the State manifestly failed to take all measures to prevent genocide which were within its power, and which might have contributed to preventing the genocide. In this area the notion of “due diligence”, which calls for an assessment in concreto, is of critical importance. Various parameters operate when assessing whether a State has duly discharged the obligation concerned. The first, which varies greatly from one State to another, is clearly the capacity to influence effectively the action of persons likely to commit, or already committing, genocide. This capacity itself depends, among other things, on the geographical distance of the State concerned from the scene of the events, and on the strength of the political links, as well as links of all other kinds, between the authorities of that State and the main actors in the events. The State’s capacity to influence must also be assessed by legal criteria, since it is clear that every State may only act within the limits permitted by international law; seen thus, a State’s capacity to influence may vary depending on its particular legal position vis-à-vis the situations and persons facing the danger, or the reality of genocide. On the other hand, it is irrelevant whether the State whose responsibility is in issue claims, or even proves, that even if it had employed all means reasonably at its disposal, they would not have sufficed to prevent the commission of genocide. As well as being generally difficult to prove, this is irrelevant to the breach of the obligation of conduct in question, the more so since the possibility remains that the combined efforts of several States, each complying with its obligation to prevent, might have achieved the result – averting the commission of genocide – which the efforts of only one State were insufficient to produce.’

405. De VN en de Nederlandse Staat hebben hun verplichting geschonden om alles in het werk te stellen om genocide te voorkomen. Dat blijkt uit de in deze dagvaarding beschreven feiten. De Nederlandse Staat heeft Dutchbat onvoldoende bewapend en getraind uitgezonden. De bewapening die is meegezonden is niet gebruikt toen dat noodzakelijk was. De VN en de Nederlandse Staat hadden de bevolking overeenkomstig de afspraken en toezeggingen moeten beschermen. Het luchtwapen is niet, althans niet tijdig en onvoldoende ingezet. Verder is de uiteindelijke luchtaanval stopgezet door toedoen van de Nederlandse Staat. Daarmee is niet alles gedaan om genocide te voorkomen. Sterker nog, daarmee heeft Nederland actief de weinige actie die werd ondernomen om genocide te voorkomen stopgezet. Ook hadden de geconstateerde oorlogsmisdaden moeten worden gemeld, hetgeen veel levens had kunnen redden. Herhaald zij hier dat het IGH heeft geoordeeld dat voor de schending van artikel I Genocide Conventie niet relevant is of de inzet van de beschikbare middelen de genocide zou hebben voorkomen.
406. Bij de toetsing van de vraag of er schending van artikel I Genocide Conventie heeft plaatsgevonden, is het niet van belang dat de verweten gedragingen (althans het verweten nalaten), hebben plaatsgevonden voorafgaand aan de genocide die plaatsvond vanaf 13 juli 1995. Het voorkomen van genocide is immers per definitie een handeling die is gelegen op een tijdstip voorafgaand aan de genocide. Het IGH heeft hierover in zijn uitspraak van 26 februari 2007 geoordeeld dat (zie rechtsoverweging 431):
- ‘(...) a State can be held responsible for breaching the obligation to prevent genocide only if genocide was actually committed. (...) This obviously does not mean that the obligation to prevent genocide only comes into being when perpetration of genocide commences; that would be absurd, since the whole point of the obligation is to prevent, or attempt to prevent, the occurrence of the act. In fact, a State’s obligation to prevent, and the corresponding duty to act, arise at the instant that the State learns of, or should normally have learned of, the existence of a serious risk that genocide will be committed. From that moment onwards, if the State has available to it means likely to have a deterrent effect on those suspected of preparing genocide, or reasonably*

suspected of harboring specific intent (dolus specialis), it is under a duty to make such use of these means as the circumstances permit.'

407. Het bovenstaande betekent dat de VN en de Nederlandse Staat alle ter beschikking staande middelen hadden moeten inzetten, vanaf het moment dat zij vermoedden of redelijkerwijs hadden dienen te vermoeden, dat er genocide zou plaatsvinden. Zoals hierboven al aan de orde was en hierna nog nader aan orde zal komen, waren de VN en de Nederlandse Staat reeds vanaf 1993 bekend met de dreigende genocide. Bovendien wisten de VN en de Nederlandse Staat dat de Bosnische Serven de *Safe Area* continu aanvielen en dat het doel van de Bosnische Serviërs de etnische zuivering van deze streek was. Ook de hierboven beschreven feiten en omstandigheden die zich afspeelden onder de ogen van Dutchbat, waren een onmiskenbare aankondiging van hetgeen zou plaatsvinden. De meeste moorden hebben plaatsgevonden in de dagen na de val van de *Safe Area*.

408. Dat de wetenschap dat genocide dreigde ook in specifieke zin bij de VN en de Nederlandse Staat bestond, blijkt uit het volgende. In het VN-rapport van 30 april 1993 (VN, S/25700, Report of the Security Council established pursuant to resolution 819 (1993)) is het volgende opgenomen:

'(14) UNPROFOR had participated actively in the drafting and the process of convincing the Bosnian Commander to sign the agreement (toevoeging advocaat: demilitaliseringsovereenkomst van 18 april 1993). The alternative could have been a massacre of 25,000 people.

(...)

(17) There is no doubt that had this agreement not been reached, most probably a massacre would have taken place, which justifies the efforts of the UNPROFOR Commander.

(...)

(19) During the Mission's briefing at Srebrenica, the representative of ICRC informed it that the Serbs were not allowing surgeons to enter the city, in direct violation of international humanitarian law. There were many wounded requiring surgery. The only surgeon in the city has not been authorized to stay by the Serbs. To impede medical assistance is a crime of genocide. This action, together with the cutting of the water supply and electricity, have put into effect a slow-motion process of genocide.

(...)

(27) (g) (...) The attitude of defiance of the Serbs towards the United Nations in general is a matter that should concern the Council. The Serbs obviously have little respect for UNPROFOR's authority.'

409. Reeds voordat Dutchbat naar Srebrenica werd uitgezonden, was bij de VN – en bij de Nederlandse Staat – bekend dat in Srebrenica een genocide dreigde. De VN namen al in 1993 aan dat in Srebrenica genocide zou kunnen plaatsvinden. Het doel van het instellen van de *Safe Area* Srebrenica was nu juist het voorkomen van genocide. Voorts blijkt uit het hiervoor genoemde VN-rapport van 30 april 1993 dat de Bosnische Serven destijds al geen respect hadden voor de VN en hun resoluties. De VN en de Nederlandse Staat moesten derhalve reeds in 1993 weten dat zij er niet op mocht vertrouwen dat de Bosnische Serven de *Safe Area* zouden respecteren en dat de bewoners van de *Safe Area* bescherming behoefden tegen de dreigende genocide.

410. Ook het IGH oordeelt in zijn uitspraak van 26 februari 2007, onder rechtsoverweging 438, dat het klimaat van diepgewortelde haat tussen de bevolkingsgroepen bekend was en dat:

'(...) given all the international concern about what looked likely to happen at Srebrenica, (...), it must have been clear that there was a serious risk of genocide in Srebrenica.'

411. Het bovenstaande leidt tot de conclusie dat er in Srebrenica genocide heeft plaatsgevonden en dat de VN en de Nederlandse Staat onvoldoende hebben gedaan om die genocide te voorkomen, ondanks de wetenschap bij de VN en de Nederlandse Staat dat deze genocide dreigde. Daarmee hebben de VN en de Nederlandse Staat het internationale recht geschonden.

Schending mensenrechten

412. De mensenrechten zijn door verschillende verdragen, zoals het EVRM, gedefinieerd. De in deze verdragen gedefinieerde mensenrechten zijn een codificatie van het gewoonterecht. De VN zijn weliswaar geen verdragspartij, maar algemeen wordt erkend dat de VN aan de algemene standaard met betrekking tot mensenrechten zijn gebonden indien zij door middel van *peacekeeping forces*, vergelijkbaar met een lidstaat, soevereiniteit uitoefenen (zie A. Simon, aangehaald werk, pagina 137 en 140).

Recht op leven

413. Het recht op leven is een fundamenteel mensenrecht dat onder meer is vastgelegd in artikel 2 lid 1 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) en artikel 6 lid 1 van het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke rechten (IVBP). Het recht op leven is ook gewoonterechtelijk erkend. Uit dit recht vloeit een plicht voor de staten voort tot het nemen van maatregelen voor de bescherming van het leven van burgers tegen aanvallen van andere privé-personen. Deze verplichting geldt in ieder geval bij zware bedreigingen zoals grootschalig geweld (zie A. Simon, aangehaald werk, pagina 171 en verder). Zonder deze plicht om actief maatregelen te nemen zou het recht op leven niet voldoende gewaarborgd zijn. Deze plicht geldt ook voor VN troepen in een *Safe Area*, tenminste voor zover de troepen overheidstaken hebben overgenomen (zie R. Hofmann, aangehaald werk, pagina 16 en A. Simon, aangehaald werk, pagina 175 en 176). In Srebrenica had Dutchbat volgens VN-resolutie 836 onder meer de opdracht, aanvallen tegen de *Safe Area* tegen te houden. Volgens de secretaris-generaal van de VN was de hoofdtaak van Dutchbat de bescherming van de civiele bevolking (zie Report of the Security Council established pursuant to resolution 844, 1993, d.d. 9 mei 1994, (S/1994/555), pagina 5 nummer 16). De VN waren derhalve verplicht om de

bevolking tenminste te beschermen tegen grootschalige aanvallen op het leven en de gezondheid (zie A. Simon, aangehaald werk, pagina 176).

414. De plicht tot bescherming door een VN-strijdmacht is beperkt tot de middelen die tot haar beschikking staan en tot de maatregelen die redelijkerwijs van haar verwacht mogen worden (zie A. Simon, aangehaald werk, pagina 177). In de voor Dutchbat gekozen bewapening ligt in dat verband een ernstig verwijt aan de Nederlandse Staat besloten. De VN waren verplicht om de inname van de *Safe Area* en de daaropvolgende massamoorden met behulp van de middelen die tot hun beschikking stonden te voorkomen. Eiseres en de Stichting stellen vast dat Dutchbat en de Nederlandse Staat evenwel niet bereid waren om de *Safe Area* tegen de Servische aanvallen te beschermen. Eiseres en de Stichting verwijten Dutchbat dat de geconstateerde gruweldaden niet zijn gemeld. Dutchbat is de verplichtingen zo onvoldoende nagekomen, dat de VN en de Nederlandse Staat aansprakelijk zijn. Aan de VN verwijten eiseres en de Stichting hun terughoudende houding met betrekking tot het verstrekken van luchtsteun, het afblazen van luchtsteun, het ontbreken van een verdedigings- en een evacuatieplan, slecht informatiemanagement en een verkeerde inschatting van de situatie. Dit alles is ook de Nederlandse Staat te verwijten (zie A. Simon, aangehaald werk, pagina 178 tot en met 181). Een en ander heeft er toe geleid dat het recht op leven is geschonden van de vermoorde familie van eiseres en de vermoorde familie van de personen van wie de belangen door de Stichting worden behartigd.
415. Bovendien hadden de Dutchbatters in ieder geval – zonder zelf gevaar te lopen – de misdaden die zij hebben gezien dienen te melden. Dutchbat heeft dit ten onrechte nagelaten (zie het VN-rapport onder nummer 474):

‘It is harder to explain why the Dutchbat personnel did not report more fully the scenes that were unfolding around them following the enclave’s fall. Although they did not witness mass killing, they were aware of some sinister indications. It is possible that if the members of the battalion had immediately reported in detail those sinister indications to the United Nations chain of command, the international community might have been compelled to respond more robustly and more quickly, and that some lives

might have been saved. This failure of intelligence-sharing was not only limited to the fall of Srebrenica, but an endemic weakness throughout the conflict, both within the peacekeeping mission, and between the mission and Member States.'

416. In het rapport van het Franse Parlement wordt verklaard waarom de geconstateerde oorlogsdaden niet zijn gemeld, namelijk weten de angst dat de positie van de gegijzelde Dutchbat mogelijk in gevaar zouden komen (zie pagina 102, deel 1, van het rapport van het Franse Parlement). Die afweging is ernstig verwijtbaar. Het niet melden van de geconstateerde oorlogsmisdaden vormt eveneens een schending van het recht op leven, nu juist die melding het leven van velen had kunnen redden.

Humanitaire verzorging

417. De mensenrechten houden onder andere het recht op voeding, woongenot en medische verzorging in. Dit recht op humanitaire verzorging is gewoonterechtelijk erkend (zie A. Simon, aangehaald werk, pagina 184). Om die reden was Dutchbat verplicht om voor humanitaire verzorging van de bevolking in de *Safe Area* te zorgen (zie A. Simon, aangehaald werk, pagina 184 en volgende).

Dat Dutchbat kennelijk niet over voldoende dwangmiddelen beschikte, was – zoals hierboven bleek – een rechtstreeks gevolg van een politieke afweging, die mede betrekking had op de wenselijkheid om helikopters te kunnen aanschaffen, slecht doordachte besluitvorming, de wens om de Luchtmobiele Brigade hoe dan ook in te zetten en een gebrek aan *intelligence*. De Nederlandse Staat kan het gebrek aan middelen dan ook niet aan eiseres tegenwerpen. De VN en de Nederlandse Staat hebben zonder noemenswaardige reactie geaccepteerd dat de humanitaire hulp ernstig werd gehinderd.

II.5.d. Rechtsgevolgen van de volkenrechtelijke aansprakelijkheid

418. Een principe in het volkenrecht is dat staten die een onrechtmatige daad plegen, gehouden zijn de schade die dientengevolge is ontstaan ongedaan te maken. Indien dat niet mogelijk is, dient schadevergoeding te worden betaald. Dit blijkt uit de nader te bespreken ILC-artikelen voor Staten. Het IGH heeft in zijn uitspraak van 26 februari

2007 bepaald dat de desbetreffende ILC-artikelen het geldend internationaal gewoonterecht weergeven (zie rechtsoverweging 460 van die uitspraak):

‘The principle governing the determination of reparation for an internationally wrongful act is as stated by the Permanent Court of International Justice in the Factory at Chorzów case: that “reparation must, so far as possible, wipe out all the consequences of the illegal act and reestablish the situation which would, in all probability, have existed if that act had not been committed” (...)

Het IGH verwijst onder rechtsoverweging 460 verder naar artikel 31 ILC-artikelen voor Staten, hetgeen nogmaals bevestigt dat de ILC-artikelen voor Staten het geldend internationaal gewoonterecht bevatten. Het spreekt voor zich dat ongedaanmaking in het onderhavige geval van moord op 8.000 tot 10.000 mensen en de deportatie van een nog grotere groep mensen niet mogelijk is.

419. In het geval dat restitutie niet mogelijk is, dient schadevergoeding te worden betaald (zie het vervolg van rechtsoverweging 460):

‘Insofar as restitution is not possible (...) it is a well-established rule of international law that an injured State is entitled to obtain compensation from the State which has committed an internationally wrongful act for the damage caused by it.’

Het IGH verwijst hierbij naar artikel 36 van de ILC-artikelen voor Staten. Eiseres merkt op dat zij zich er van bewust is, dat de artikelen 31 en volgende van de ILC-artikelen voor Staten slechts de vordering van een staat tegen een andere staat beogen te regelen. Dat blijkt ook uitdrukkelijk uit artikel 33 lid 2 van de ILC-artikelen voor Staten. Dat aan eiseres en de Stichting evenwel toch een vorderingsrecht toekomt, zal hierna aan de orde komen bij de bespreking van de effectuering van de aansprakelijkheid.

420. Artikel 31 lid 2 ILC-artikelen voor Staten bepaalt dat het begrip schade iedere materiële en immateriële schade omvat, die door het onrechtmatig handelen wordt veroorzaakt:

‘Injury includes any damage, whether material or moral, caused by the internationally wrongful act of a State.’

De toelichting op de ILC-artikelen voor Staten gaat in op wat onder immateriële schade dient te worden verstaan, te weten onder andere het verlies van dierbaren, pijn en lijden, mishandeling of een inbreuk op de persoonlijke levenssfeer. Deze immateriële schade dient volgens de toelichting te worden vergoed (zie toelichting op artikel 36 ILC-artikelen voor Staten, nummer 16, pagina 252):

‘Compensable personal injury encompasses not only associated material losses, such as loss of earnings and earning capacity, medical expenses and the like, but also non-material damage suffered by the individual (sometimes, though not universally, referred to as “moral damage” in national legal systems). Non-material damage is generally understood to encompass loss of loved ones, pain and suffering as well as the affront to sensibilities associated with an intrusion on the person, home or private life. No less than material injury sustained by the injured State, non-material damage is financially assessable and may be the subject of a claim of compensation (...).’

421. Het is algemeen erkend dat ook de VN voor schendingen van volkenrecht door haar organen verplicht zijn schadevergoeding te betalen (zie R.J. Dupuy e.a., A Handboek on International Organisations, second edition, 1998, pagina 887 en A. Simon, aangehaald werk, pagina 264. Dit is ook door de VN zelf erkend (Report of the Secretary-General on Financing of the United Nations Protection Force (...), d.d. 20 september 1996 (A/51/389, paragraaf 6-8, pagina 4). Een met de artikelen 31 en volgende ILC-artikelen voor Staten vergelijkbare codificatie is voor wat betreft de ILC-artikelen voor Internationale Organisaties nog niet gereed. Dat neemt niet weg dat het internationaal gewoonterecht voor internationale organisaties vergelijkbaar is met de artikelen 31 en volgende van de ILC-artikelen voor Staten (zie R.J. Dupuy e.a., aangehaald werk, pagina 887 en M. Zwanenburg, aangehaald werk, pagina 70 en 71).
422. De VN en de Nederlandse Staat moeten derhalve voor de hierboven uiteengezette schendingen van het internationaal recht schadevergoeding betalen aan eiseres en de

Stichting (zie K. Schmalenbach, *Die Haftung Internationaler Organisationen*, 2004, pagina 453 en A. Simon, aangehaald werk, pagina 265).

II.6. Effectuering aansprakelijkheid

423. Bij de beschrijving van de effectuering van aansprakelijkheid dient onderscheid te worden gemaakt al naar gelang het soort norm dat is geschonden. In het geval van schending van volkenrechtelijke normen kunnen in beginsel alleen staten aansprakelijkheid effectueren. In de literatuur en de rechtspraak is deze situatie als onbevredigend ervaren. Naar aanleiding van onderzoek door de CAVV en de VN is vastgesteld dat dit principe dient te worden doorbroken en ook individuen een vordering op basis van volkenrechtelijke normen tegen staten en de VN kunnen instellen.
424. In het voorgaande hebben eiseres en de Stichting reeds de CAVV geïntroduceerd. De CAVV concludeert dat er een uitzondering bestaat op het beginsel dat alleen een staat een aanspraak op grond van het volkenrecht kan effectueren. Deze uitzondering geldt in geval van volkenrechtelijke normen die rechtstreeks rechten aan individuen toekennen op grond van het volkenrecht. In deze categorie vallen onder meer normen van mensenrechten (zie CAVV-advies, nr. 3.5).
425. De VN hebben onafhankelijke deskundigen aangesteld om onderzoek te doen naar de problematiek van de effectuering van de rechten van het individu. Deze deskundigen hebben gedurende vijftien jaar hiernaar onderzoek verricht. Gedurende dat onderzoek zijn lidstaten van de VN, internationale organisaties en NGO's geraadpleegd. Het onderzoek heeft geleid tot de VN-resolutie van 16 december 2005 (nummer 60/147) 'Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law' (hierna: '*basic principles*'). De *basic principles* zijn onder meer gebaseerd op artikel 8 van de Universal Declaration of Human Rights (UVRM). Dit recht op een effectief rechtsmiddel vloeit ook voort uit artikel 6 EVRM (zie A. Reinisch, in R. Hofmann e.a., *Die Rechtskontrolle von Organen der Staatengemeinschaft*, 2007, pagina 85) en artikel 2 lid 3 sub a IVBP.

426. Onder artikel 2 van de *basic principles* bevelen de VN de lidstaten aan om deze richtlijnen onder andere te implementeren en in de rechtspraak toe te passen, hetgeen als volgt wordt geformuleerd:

‘Recommends that States take the Basic Principles and Guidelines into account, promote respect thereof and bring them to the attention of members of the executive bodies of government, in particular law enforcement officials and military and security forces, legislative bodies, the judiciary, victims and their representatives, human rights defenders and lawyers, the media and the public in general.’

427. Teneinde de implementatie door de lidstaten van de *basic principles* te verzekeren, bepaalt artikel I, nummer 2 sub b, c en d van de *basic principles* dat de lidstaten van de VN er onder internationaal recht voor moeten zorgen dat zij het volgende doen:

‘(b) Adopting appropriate and effective legislative and administrative procedures and other appropriate measures that provide fair, effective and prompt access to justice;
(c) Making available adequate, effective, prompt and appropriate remedies, including reparation, as defined below;
(d) Ensuring that their domestic law provides at least the same level of protection for victims as that required by their international obligations.’

428. Artikel II, nummer 3, onder c en d van de *basic principles* bepaalt de reikwijdte van de verplichtingen van de lidstaten. De lidstaten hebben de verplichting om:

‘(c) Provide those who claim to be victims of a human rights or humanitarian law violation with equal and effective access to justice, as described below, irrespective of who may ultimately be the bearer of responsibility for the violation;
and
(d) Provide effective remedies to victims, including reparation, as described below.’

429. Artikel V, nummer 8 van de *basic principles* definieert het begrip slachtoffer:

‘(...) victims are persons who individually or collectively suffered harm, including physical or mental injury, emotional suffering, economic loss or substantial impairment of their fundamental rights, through acts or omissions that constitute gross violations of international human rights law, or serious violations of international humanitarian law. (...) the term “victim” also includes the immediate family or dependants of the direct victim (...).’

Eiseres en de personen van wie de belangen door de Stichting worden behartigd zijn slachtoffers als bedoeld in de *basic principles*. Zoals in het voorgaande is gebleken, zijn zij, althans hun vermoorde familie, immers het slachtoffer geworden van grove schendingen van mensenrechten en het humanitair volkenrecht.

430. De *basic principles* bepalen dat individuen die het slachtoffer zijn geworden van een grove schending van hun mensenrechten of het humanitair volkenrecht, hun rechten kunnen effectueren gelijk een staat onder internationaal recht. De lidstaten dienen er voor te zorgen dat slachtoffers alle passende juridische middelen ter beschikking staan, teneinde hun rechten te kunnen uitoefenen. Zie artikel VIII, nummer 12 tot en met 14 van de *basic principles* waarin wordt bepaald:

‘A victim of a gross violation of international human rights law or of a serious violation of international humanitarian law shall have equal access to an effective judicial remedy as provided for under international law. (...) Obligations arising under international law to secure the right to access justice and fair and impartial proceedings shall be reflected in domestic laws. To that end, States should:
(...)

(d) Make available all appropriate legal, diplomatic and consular means to ensure that victims can exercise their rights to remedy for gross violations of international human rights law or serious violations of international humanitarian law.’

Op grond van artikel VIII, nummer 13 van de *basic principles* dient een lidstaat er op toe te zien dat naast individuen ook groepen van slachtoffers hun rechten kunnen

effectueren. De Stichting vormt een in artikel VIII nummer 13 van de *basic principles* bedoelde groep van slachtoffers.

431. De familie van eiseres en de personen van wie de belangen door de Stichting worden behartigd, zijn slachtoffer geworden van grove schendingen van mensenrechten, zoals het recht op leven en op humanitaire verzorging. Bovendien hield het mandaat van de VN de bescherming van mensenrechten in. De door de Veiligheidsraad aangenomen resoluties gaven de opdracht om de *Safe Area* en de zich aldaar bevindende burgers te beschermen. Aangezien het doel van de resolutie de bescherming van mensenlevens was, verlenen ook de VN-resoluties 836 en 844 rechtstreeks rechten aan individuen.
432. Zowel het CAVV-rapport als de *basic principles* leiden tot het resultaat dat eiseres en de Stichting hun rechten, ontleend aan het volkenrecht, in dit geval kunnen effectueren voor de Nederlandse rechter. Nu dit geldt voor grove schendingen van mensenrechten, geldt dit des te meer voor de schending van de verplichtingen uit de Genocide Conventie. Eiseres en de Stichting hebben een aanspraak op de VN en de Nederlandse Staat op grond van het volkenrecht, nu de overtreden normen uit het volkenrecht rechtstreeks rechten toekennen aan het individu (zie CAVV-advies, nr. 3.5.1 en 3.5.2).
433. De *basic principles* bepalen ook dat slachtoffers recht hebben op schadevergoeding, indien herstel van de toestand voor de schadetoebrengende feiten niet mogelijk is. Deze schadevergoeding wordt onder meer toegekend voor lichamelijke of geestelijke schade, gemiste kansen, waaronder werk, opleiding en voorzieningen van sociale zekerheid. De schadevergoeding wordt voorts toegekend voor materiële schade en gederfde winst en voor immateriële schade (zie artikel IX, nummer 20 van de *basic principles*). In het licht van het bovenstaande dienen de VN en de Nederlandse Staat aan eiseres en de personen van wie de belangen door de Stichting worden behartigd schadevergoeding te betalen op grond van het volkenrecht.
434. Naast de hiervoor besproken *basic principles* wijzen eiseres en de Stichting in verband met de mogelijkheid om als individu aanspraken te maken op bepalingen uit

internationale verdragen op artikel 93 van de Nederlandse Grondwet. Artikel 93 Grondwet bepaalt:

‘Bepalingen van verdragen en van besluiten van volkenrechtelijke organisaties, die naar haar inhoud een ieder kunnen verbinden, hebben verbindende kracht nadat zij zijn bekendgemaakt.’

Deze rechtstreekse werking van internationale verdragen in de Nederlandse rechtsorde is van belang indien de internationale verdragen ook een ieder verbindende bepalingen inhoudt. Een ieder verbindende bepalingen zijn bepalingen die verbindende kracht hebben jegens burgers (private personen), inclusief privaatrechtelijke rechtspersonen (zie J.W.A. Fleuren, Tekst & Commentaar, Grondwet, 2004, artikel 93 nummer 3). Of een internationaal verdrag een ieder verbindende bepaling bevat ligt uitsluitend ter beoordeling van de Nederlandse rechter (zie F.M.C. Vlemminx en M.G. Boekhorst, De Grondwet, 2000, artikel 93 nummer 7; J.W.A. Fleuren, aangehaald werk, nummer 4 onder verwijzing naar de desbetreffende Kamerstukken; P. van Dijk en B.G. Tahzib in S.A. Riesenfeld and F.M. Abbott, Parliamentary Participation in the Making and Operation of Treaties, 1994, pagina 113).

435. Het zogenaamde *self-executing* karakter van dergelijke bepalingen in internationale verdragen dient door de Nederlandse rechter in concreto te worden getoetst. In de onderhavige kwestie hebben de Genocide Conventie, de Geneefse Conventies en het EVRM als internationale verdragen door artikel 93 Nederlandse Grondwet ingang gevonden in de Nederlandse rechtsorde. De Genocide Conventie en de Geneefse Conventies zijn juist in het leven geroepen om de civiele bevolking, en daarmee individuele burgers, voor wandaden te beschermen. Hetzelfde geldt voor artikelen 2 lid 1 van het EVRM en artikel 6 lid 1 van het IVBP, die vooral zien op de bescherming van het individu.
436. Het feit dat de staat Bosnië-Herzegovina zelf ook aanspraken tegenover de VN en de Nederlandse staat zou kunnen instellen, regardeert eiseres en de Stichting in het onderhavige geschil niet. De staat Bosnië-Herzegovina heeft de afgelopen twaalf jaar

immers geen vordering terzake ingesteld en heeft tot op heden geen blijk gegeven van een dergelijke intentie.

437. Aangezien eiseres en de Stichting ook zelf rechten uit de internationale verdragen kunnen effectueren, zal hierna op de schade en het causaal verband worden ingegaan.

II.7. Schade en causaal verband

438. Eiseres heeft als gevolg van het niet nakomen van de verplichtingen door de VN en de Nederlandse Staat, althans door hun onrechtmatig handelen c.q. nalaten, schade geleden. Ook met betrekking tot de geschonden internationaal-rechtelijke normen geldt dat eiseres door die schendingen schade heeft geleden.

439. De schade van eiseres bestaat er uit dat familie van eiseres is vermoord en het feit dat zij huis en haard in Srebrenica is kwijtgeraakt. Voor wat betreft de familie die eiseres is kwijtgeraakt, verwijst eiseres naar haar verklaring (zie producties 1 tot en met 10). In Bosnië – waar weinig tot geen adequate sociale voorzieningen zijn – betekent het verlies van de kostwinnaar en het verlies van een of meer kinderen, die in de regel in financiële zin voor de ouders zorgen wanneer deze niet meer werken, naast een emotionele ook een financiële ramp. Eiseres wenst haar schade nader begroot te zien in een schadestaat-procedure. Daarnaast vordert eiseres een voorschot op haar schade van EUR 25.000,-- per eiseres.

440. De Stichting vertegenwoordigt de belangen van de nabestaanden van Srebrenica als voornoemd. Al deze nabestaanden hebben met eiseres vergelijkbare omstandigheden. Deze nabestaanden hebben gezamenlijk bij monde van hun advocaten getracht om in overleg te treden met de VN en de Nederlandse Staat, teneinde het gevorderde te bereiken door het voeren van overleg (zie artikel 3:305a lid 2 Burgerlijk Wetboek). Zo is onder andere bij brief van 18 oktober 2002 en 4 oktober 2006 aan de VN en bij brief van 11 april 2006 aan de Nederlandse Staat getracht om tot overleg te komen. De VN en de Nederlandse Staat zijn niet ingegaan op die uitnodiging om in overleg te treden. Thans rest de Stichting niets dan het instellen van een rechtsvordering, teneinde de nader te formuleren verklaring voor recht te verkrijgen.

441. Hiervoor bleek dat bij een begin van verdediging, althans enige vorm van weerstand, de Bosnische Serven niet de gehele *Safe Area* zouden hebben ingenomen. Het besluit om de *Safe Area* volledig in te nemen is pas genomen op 9 juli 1995, toen er geen verdediging was. Dat is hierboven reeds uitvoerig aan de hand van bronnen uiteengezet en wordt ten overvloede bevestigd door het IGH in zijn uitspraak van 26 februari 2007, onder rechtsoverweging 283. Pas na de inname van de gehele *Safe Area* was de moord op de 8.000 tot 10.000 mensen en het verdrijven van eiseres van huis en haard mogelijk. Zoals uiteengezet waren die gevolgen voorzien. Er is een direct verband tussen de aan de VN en de Nederlandse Staat verweten gedragingen en de ingetreden gevolgen. Datzelfde geldt voor het verband tussen het niet melden van de geconstateerde oorlogsmisdaden en de moorden die daarna hebben plaatsgevonden. Indien melding wel zou hebben plaatsgevonden, had het leven van velen kunnen worden gered.

III. Verweer Nederlandse Staat en VN

442. Eiseres houdt de VN en de Nederlandse Staat mede verantwoordelijk voor de val van de *Safe Area* Srebrenica en de gebeurtenissen die daarop konden plaatsvinden. Voorafgaand aan deze procedure hebben de raadsliden van eiseres en de personen van wie de belangen door de Stichting worden behartigd zowel de Nederlandse Staat als de VN aansprakelijk gesteld. De Nederlandse Staat heeft aansprakelijkheid van de hand gewezen en wenste niet in overleg te treden over genoegdoening. Wel heeft de Nederlandse Staat – bij monde van haar ambassadeur in Sarajevo – in 2004 een aantal argumenten genoemd die zouden pleiten tegen aansprakelijkheid. Eiseres en de Stichting zullen die argumenten hierna kort bespreken. Verder bestaat de mogelijkheid dat de VN zullen trachten een beroep te doen op de immuniteit ex artikel 105 van het VN-Handvest. Ook dat argument zullen eiseres en de Stichting bespreken.

III.1. Verweer Nederlandse Staat

443. De Nederlandse Staat kwalificeerde haar eigen optreden aanvankelijk zeer positief. Het ministerie van Buitenlandse Zaken stelde een tekst op voor de woordvoering die een zeer brede verspreiding kreeg, ook naar posten in het buitenland. De tekst van deze verklaring van 14 juli 1995 luidde (zie pagina 2373 van het NIOD-rapport):

‘Van alle kanten, niet in ‘t minst ook van de kant van de Veiligheidsraad, is waardering uitgesproken voor het professionele en dappere optreden van de Nederlandse blauwhelmen. Daarbij is met name gewezen op hun pogingen de Bosnische Servische opmars vanuit het zuiden te blokkeren en op de cruciale hulp die zij aan de bevolking hebben verleend bij het overbrengen van Srebrenica naar Potocari. (...) Dutchbat heeft in Srebrenica alles gedaan wat binnen zijn mogelijkheden ligt om de val van de enclave te voorkomen en de bevolking van Srebrenica adequaat te beschermen, maar is daar helaas niet in geslaagd. (...) Dutchbat deelt momenteel zijn schaarse voedselvoorraden met de bevolking en probeert een positieve invloed uit te oefenen op de ontwikkeling.’

Ook in de dagen er na bleef de Nederlandse Staat het optreden van Dutchbat uitbundig prijzen. Zo wees Van Mierlo in de Europese Algemene Raad van 18 juli 1995 op het *‘dappere en professionele optreden van Dutchbat’* (zie pagina 2377 van het NIOD-rapport). Dat de feiten anders lagen dan de Nederlandse Staat de wereld aanvankelijk voorhield, mag duidelijk zijn geworden.

444. De geciteerde verklaring van 14 juli 1995 was ten onrechte lovend over het optreden van Dutchbat. Bovendien was op die datum geen vluchteling meer aanwezig op de compound. Zoals hiervoor al is uiteengezet, werd op het optreden van Dutchbat scherpe kritiek geuit door landen die redelijk op de hoogte waren van de werkelijke gang van zaken (pagina 2374 van het NIOD-rapport). Frankrijk stelde aan de orde dat Srebrenica was gevallen zonder noemenswaardige reactie van UNPROFOR. De Nederlandse VN-soldaten hadden zich volgens Frankrijk te weinig verzet en waren medeplichtig aan etnische zuiveringen. President Chirac stelde dat het optreden van Dutchbat er op neer kwam dat UNPROFOR zich in Srebrenica (zie pagina 2376 van het NIOD-rapport):

‘militairement avait mal conduit’

[vertaling advocaat:
in militaire zin had gefaald]

445. Na de publicatie van het NIOD-rapport in april 2002, is het toenmalig kabinet onder leiding van minister-president Kok afgetreden. In zijn toelichting op het besluit tot aftreden deelde Kok mede dat de regering ‘*de politieke medeverantwoordelijkheid*’ voor de situatie wilde ‘*zichtbaar maken*’. Ook heeft Kok aangegeven dat de internationale gemeenschap is tekort geschoten in de bescherming van de mensen in de *Safe Area* Srebrenica (verklaring Kok d.d. 16 april 2002 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer). In de visie van Kok verschoonde de internationaal rechtelijke kant van de zaak Nederland (niet de troepenleverende staat, maar de VN zijn verantwoordelijk). Hierboven kwam reeds aan de orde dat Nederland bij herhaling zelf de *Effective Control* uitoefende en dat de vraag wie officieel de Command and Control uitoefende niet ter zake doet. Dat die internationaal rechtelijke benadering van Kok onjuist is, volgt bijvoorbeeld ook uit de eerdere verklaring van minister Voorhoeve (zie pagina 2283 van het NIOD-rapport):

‘De minister van Defensie, Voorhoeve, stelde zich tegenover het NIOD op het standpunt dat deze regelgeving omtrent Command and Control, en de vraag hoe ieders verantwoordelijkheid lag, min of meer duidelijk was, maar dat het tegelijkertijd in de praktijk niet mogelijk was gebleken om dit soort zaken te scheiden, waardoor deze door elkaar heen gingen lopen. Volgens hem was het strikt volkenrechtelijk gezien mogelijk om te redeneren dat Nederland eenheden aan de VN ter beschikking had gesteld, en dat Nederland daarna alleen nog het recht had om deze eenheden terug te roepen, maar dat het verder aan de VN was. Den Haag zou daarmee zeggen: deze militairen zijn nu VN-blauwhelmen, en daarmee is dit ons probleem niet. Maar zo lagen de zaken in de praktijk niet, stelde Voorhoeve.’

446. In een brief d.d. 30 september 2004 aan de Bosnische advocaten van eiseres, stelde de Nederlandse Staat zich op het standpunt dat de aan de VN-resoluties ten grondslag liggende premissen geen werkelijkheid bleken. Met name de VRS zou zich van zijn volkenrechtelijke verplichtingen weinig hebben aangetrokken. Dat verweer is onjuist, aangezien de vijandelijkheden en aangekondigde bloedbaden ten tijde van de resoluties reeds bij de VN en Nederland bekend waren. De premisse kan derhalve niet zijn geweest dat de Bosnische Serven zich aan hun volkenrechtelijke verplichtingen zouden houden.

Het feit dat zij zich niet aan die verplichtingen hielden, was nu juist de reden van de VN-resoluties. Verder stelt de Nederlandse Staat dat Dutchbat niet zou zijn toegerust om de naleving van de *Safe Area* af te dwingen en de luchtsteun in de praktijk geen realiteitswaarde zou hebben gehad. Eiseres heeft dienaangaande reeds eerder opgemerkt dat de Nederlandse Staat zelf de uitrusting en opleiding van Dutchbat heeft bepaald. Het feit dat de uitrusting en opleiding van Dutchbat onvoldoende was, disculpeert de Nederlandse Staat niet. Integendeel, deze omstandigheden leiden in zichzelf reeds tot aansprakelijkheid jegens eiseres. Dat de luchtsteun niet het gewenste resultaat had, is terug te voeren op de beslissingen die zijn genomen door de Nederlandse Staat, respectievelijk de Nederlandse officieren in de VN-commandostructuur. Verder heeft de Nederlandse Staat in de genoemde brief gesteld dat aan eiseres geen individueel vorderingsrecht zou toekomen. Dat eiseres wel degelijk een vorderingsrecht heeft is hiervoor reeds aan de orde geweest. Voorts heeft de Nederlandse Staat gesteld dat Dutchbat geen normen van humanitair recht zou hebben geschonden. De onjuistheid van dat verweer is eveneens in het bovenstaande aan de orde geweest.

III.2. Immuniteit van de VN

447. Eiseres sluit niet uit dat de VN in deze zaak een beroep zullen doen op artikel 105 van het VN-Handvest, in welk artikel over de immuniteit van de VN wordt gesproken. Eiseres zal hierna aantonen dat in dat geval die aanspraak op immuniteit niet dient te worden gehonoreerd.

448. Artikel 105 lid 1 VN-Handvest luidt:

‘The organization shall enjoy in the territory of each of its Members such privileges and immunities as are necessary for the fulfilment of its purposes.’

De VN hebben derhalve immuniteit voor zover dat nodig is voor het vervullen van de doelstellingen van de VN. Het betreft niet uitsluitend de algemene doelstellingen van de VN, maar ook de doelstellingen die voortvloeien uit een specifiek mandaat, zoals het mandaat ter bescherming van de *Safe Area* Srebrenica en de bevolking.

449. Artikel 105 lid 3 VN-Handvest bepaalt dat de Algemene Vergadering van de VN conventies kan voorstellen om de details over de toepassing van artikel 105 lid 1 en 2 VN-Handvest in te vullen. Dat betekent uiteraard niet dat een dergelijke nadere invulling de regel van artikel 105 lid 1 VN-Handvest opzij kan zetten. Door de Algemene Vergadering van de VN is in 1946 de Convention on the Privileges and Immunities of the UN in het leven geroepen. Uit die Convention volgt dat indien aan de VN immuniteit toekomt, de VN van die immuniteit afstand kunnen doen. Artikel II sectie 2 van deze Convention luidt:

‘The United Nations (...) shall enjoy immunity from every form of legal process except insofar as in any particular case it has expressly waived its immunity.’

In de onderhavige zaak is het doen van afstand niet aan de orde, nu zoals zal blijken aan de VN geen immuniteit toekomt.

450. In de hiervoor (in het kader van de bespreking van de rechtspersoonlijkheid van de VN) uit 1966 aangehaalde zaak van Manderlier tegen de VN voerden de VN geen verdediging ten gronde, maar werd een beroep gedaan op immuniteit ex artikel 105 van het VN-Handvest. Het Tribunaal in Brussel oordeelde dat de klacht tegen de VN niet in behandeling kon worden genomen vanwege haar immuniteit. Het Hof van Beroep in Brussel bevestigde deze uitspraak in een vonnis van 15 september 1969 (69 ILR 139). Hierbij veronderstelde het Hof van Beroep dat uit artikel II sectie 2 van de Convention on Privileges and Immunities voortvloeit dat aan de VN hoe dan ook immuniteit toekomt, indien de VN daarvan geen afstand doen. Die redenering is onjuist. Afstand doen is uitsluitend aan de orde indien de VN immuniteit genieten en voor zover die voortvloeit uit artikel 105 lid 1 VN-Handvest. Zoals bleek is de aldaar gedefinieerde immuniteit beperkt tot hetgeen noodzakelijk is voor de vervulling van de doelstellingen. Het spreekt voor zich dat de vraag over de betrokkenheid van de VN in geval van genocide zeker niet onder een doelstelling van de VN valt en daarom aan een rechterlijke toets moet kunnen worden onderworpen. Daarnaast mag duidelijk zijn, dat een op basis van het VN-Handvest uitgevaardigde conventie niet voorbij kan gaan aan hetgeen in het VN-Handvest is bepaald.

451. Daarnaast is de zaak van Manderlier tegen de VN van een onvergelykbare orde ten opzichte van de onderhavige orde. Ten eerste ging het in de zaak Manderlier niet om genocide, maar om het vernielen van eigendommen. Ten tweede is de uitspraak in de zaak Manderlier gegeven in een tijdperk waarin de VN nog niet op grote schaal betrokken was bij internationale conflicten zoals dat thans het geval is. Het was in die tijd onvoorstelbaar dat onder de ogen van de VN-troepen genocide zou kunnen plaatsvinden. In deze zaak komt de VN dan ook geen immuniteit toe. Het volgende dient nog ter toelichting.
452. De Tweede Wereldoorlog leidde tot het besef dat gezamenlijke actie nodig was, om stabiliteit en wereldvrede te kunnen bereiken. De idee van een wereld-vredesorganisatie werd een doelstelling van de geallieerde staten (zie Grewe/Khan, in B. Simma, *The Charter of the United Nations, a Commentary, Volume 1*, pagina 1). Het was daarbij de bedoeling om een internationale organisatie in het leven te roepen die zou handelen op basis van overeenstemming tussen staten, teneinde een breed draagvlak binnen de internationale gemeenschap te waarborgen. Op die wijze zijn dan ook de VN-resoluties tot stand gekomen, die in deze zaak van belang zijn. Hierbij is van belang dat een dergelijke organisatie niet indruist tegen de principes van een rechtsstaat.
453. Een kenmerk van een rechtsstaat is dat er scheiding is tussen de wetgevende, de uitvoerende en de rechtsprekende macht. In een systeem waar die scheiding is aangebracht, dienen de machten elkaar te controleren, teneinde een dictatuur te vermijden. De VN oefenen door hun VN-resoluties de wetgevende macht uit. Vervolgens worden deze resoluties door de eigen VN-troepen uitgevoerd. Als de VN vervolgens onder geen enkele omstandigheid door een gerecht kunnen worden gecontroleerd, zou de VN een dictatoriale organisatie gelijken. Het is ondenkbaar dat de staten die de VN hebben opgericht en de staten die zich vervolgens hebben aangesloten, een dergelijke organisatie om wereldvrede tot stand te brengen voor ogen hadden. Het is ook erkend dat het VN-Handvest dient te worden uitgelegd aan de hand van de beginselen van goede trouw (zie G. Ress, in B. Simma, *a Commentary, The Interpretation of the Charter of the United Nations, Volume 1*, pagina 19). Die uitleg

brengt met zich mee dat een mogelijke immuniteit van de VN niet onbegrensd kan zijn. Het is overigens ook niet acceptabel dat een persoon of een organisatie zichzelf onbeperkte immuniteit toekent en een onafhankelijk rechter dat accepteert. Immuniteit kan slechts worden toegekend aan anderen. Het is in strijd met de beginselen van een rechtsstaat indien personen of rechtspersonen zelf bepalen dat zij immuun zijn.

454. A. Reinisch wijst er terecht op dat internationale organisaties eveneens onderworpen zijn aan principes van “good governance” (zie A. Reinisch, in R. Hofmann e.a., Die Rechtskontrolle von Organen der Staatengemeinschaft, 2007, pagina 84). Ook de commissie van de International Law Association met betrekking tot “Accountability of International Organisations” komt tot volgende conclusie (zie A. Reinisch, in R. Hofmann e.a., Die Rechtskontrolle von Organen der Staatengemeinschaft, 2007, pagina 84, voetnoot 223):

‘As a general principle of law and as a basic international human rights standard, the right to a remedy also applies to IO-s in their dealings with states and non-state parties. Remedies include, as appropriate, both legal and non-legal remedies.’

455. Daarnaast dienen de VN de fundamentele rechten van burgers te waarborgen. Een fundamenteel recht is de toegang tot een onafhankelijke rechter. Dat recht is bevestigd in artikel 14 van het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke rechten (IVBP) en artikel 6 van het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM).

456. Artikel 14 lid 1 IVBP luidt:

‘All persons shall be equal before the courts and tribunals. In the determination of any criminal charge against him, or of his rights and obligations in a suit at law, everyone shall be entitled to a fair and public hearing by a competent, independent and impartial tribunal established by law (...).’

En artikel 6 lid 1 EVRM luidt:

'In the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him, everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law.'

Algemeen erkend is dat de garantie van "fair trial" in artikel 6 lid 1 EVRM ook de toegang tot de rechter inhoudt. Dit is permanente rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens sinds *Golder v. United Kingdom* (Application no. 4451/70). In de zaak *Waite and Kennedy v. Germany* (Application no. 26083/94) heeft het Europees Hof voor de Rechten van de Mens het voorgaande nogmaals bevestigd met de volgende beoordeling (rechtsoverweging 67):

'It should be recalled that the Convention is intended to guarantee not theoretical or illusory rights, but rights that are practical and effective. This is particularly true for the right of access to the courts in view of the prominent place held in a democratic society by the right to a fair trial.'

Bovendien heeft het Europees Hof voor de Rechten van de Mens in de zaak *Waite and Kennedy v. Germany* de door de European Space Agency (ESA) ingeroepen immuniteit alleen laten prevaleren omdat er alternatieve rechtsmiddelen aanwezig waren. Dit impliceert dat in het onderhavige geval immuniteit niet kan worden toegekend, nu eiseres geen alternatief rechtsmiddel tegen de VN ter beschikking staat.

Artikel 105 VN-Handvest is daarom onverenigbaar met voornoemde uitgangspunten c.q. bepalingen, omdat een beroep van de VN op de immuniteit er in het onderhavige geval er toe zou leiden dat eiseres geen toegang tot een onafhankelijke rechter krijgt.

457. De VN hebben zich de problematiek aangaande een alternatief rechtsmiddel in zekere mate gerealiseerd. Dat is de reden dat Sectie 29 van de Convention bepaalt:

*'The United Nations shall make provisions for appropriate modes of settlement of:
(a) disputes arising out of contracts or other disputes of a private law character to which the United Nations is a party;'*

Ondanks het feit dat deze bepaling stamt uit 1946, hebben de VN thans – meer dan zestig jaar later – nog altijd geen instituut voor geschillenbeslechting in het leven geroepen, waar eiseres haar vordering zou kunnen instellen. Overigens ziet Sectie 29 van de Convention op geschillen die voortvloeien uit het civiele recht en uitdrukkelijk niet op de vordering uit het volkenrecht.

458. Eiseres merkt op dat de Nederlandse Staat een verdragsluitende staat is bij het EVRM en het IVBP, en deze verdragen heeft geratificeerd. Derhalve kan de Nederlandse rechter geen immuniteit aan de VN toekennen, omdat daarmee het fundamentele recht wordt geschonden van eiseres en de personen van wie de belangen door de Stichting worden behartigd.

459. A. Reinisch bevestigt daarnaast dat België, als partij bij het EVRM, Manderlier via de nationale rechter toegang had moeten bieden tot de rechtbank en het beroep op immuniteit niet had mogen honoreren (A. Reinisch, *International Organizations before National Courts*, 2000, pagina 289).

460. K. Wellens is dezelfde mening toegedaan in zijn publicatie ‘Fragmentation of international law and establishing an accountability regime for international organizations: The role of the judiciary in closing the gap’ (zie *Michigan Journal of International Law*, 11 mei 2004). Wellens stelt, mede onder verwijzing naar Ch. Dominicé, dat de toegang tot de rechter zwaarder dient te wegen dan het belang van immuniteit (K. Wellens, aangehaald werk, pagina 18):

‘(...) access should prevail over immunity if no legal remedy is available.’

461. De reeds genoemde Commissie van Advies voor Volkenrechtelijke Vraagstukken (CAVV), die de Nederlandse regering adviseert over vraagstukken van internationaal recht, deelt het bovengenoemd standpunt dat bij afwezigheid van een andere rechtsingang, de toegang tot de rechter belangrijker is dan de immuniteit. Zo schrijft de CAVV in artikel 4.5.2 van zijn rapport dat de nationale rechter:

‘(...) dient over te gaan tot een prima facie onderzoek in het licht van internationale rechtsnormen van de beschikbaarheid van adequate interne rechtsmiddelen die binnen een internationale organisatie ter beschikking staan van de gelaedeerde. Bij negatief resultaat is het wenselijk dat nationale rechtbanken de immuniteit niet toekennen en overgaan tot beslechting van het voorliggende geschil.’

462. Inmiddels wordt aangenomen dat de immuniteit van internationale organisaties, zoals de VN, niet (meer) vanzelfsprekend is (zie A. Reinisch, in R. Hofmann e.a., Die Rechtskontrolle von Organen der Staatengemeinschaft, 2007, pagina 43). Er zijn dan ook steeds meer nationale gerechten die de immuniteit van deze organisaties niet erkennen, teneinde een effectieve rechtsbescherming te waarborgen.
463. In de procedure tussen Manderlier en de VN is door Manderlier onder andere een beroep gedaan op artikel 6 EVRM en artikel 10 UVRM. In dit geschil is geoordeeld dat het UVRM geen kracht van een wet heeft (zie 45 ILR, pagina 451). Verder oordeelde het Tribunaal in Brussel dat er bij het EVRM slechts veertien landen verdragspartij zijn en dat het EVRM niet aan de VN zou kunnen worden opgelegd (zie 45 ILR, pagina 452). Voor zover het getalsmatig argument in 1966 al valide was, is dat thans zeker niet het geval, nu op dit moment 46 landen zijn toegetreten tot het EVRM. Het tweede argument, dat het EVRM niet voor de VN zou gelden, is ook onjuist. Het EVRM geeft burgers een rechtstreeks recht op toegang tot de rechter. Dat betekent dat de rechter op wie een beroep wordt gedaan toegang moet bieden. Door dat te doen wordt het EVRM niet aan de VN opgelegd, maar bescherming geboden aan het – ook door de VN – erkende mensenrecht van toegang tot de rechter.
464. Ten aanzien van het niet in het leven roepen van een rechtsingang heeft het Tribunaal in Brussel in de zaak Manderlier geoordeeld dat (zie 45 ILR, pagina 451):

‘In spite of this provision of the Declaration which the U.N. proclaimed on 10 December 1948, the Organization has neglected to set up the courts which it was in fact

already bound to create by Section 29 of the Convention [on Privileges and Immunities] of 13 February 1946.'

Er dient van worden uitgegaan dat ook de Belgische rechter, inmiddels zo'n 40 jaar later, deze tekortkoming van de VN niet meer zou accepteren.

465. Tenslotte brengt eiseres in herinnering dat de VN zich hebben verplicht tot bescherming van de bevolking. Die verplichting is telkens bevestigd in door de Veiligheidsraad genomen VN-resoluties. Maar ook op een lager niveau, tot na de val van de *Safe Area*. Daarbij is aan de bevolking telkens te kennen gegeven dat niet de bevolking zelf, maar de VN-troepen voor de verdediging zouden zorgen. De VN hebben daarmee een grote verantwoordelijkheid op zich genomen. De VN hebben de burgers van de *Safe Area* niet beschermd en hebben zich terzake onvoldoende ingespannen.

Het Internationaal Gerechtshof (IGH) heeft in zijn uitspraak van 26 februari 2007 in de zaak Bosnië-Herzegovina tegen Servië en Montenegro geconstateerd dat in Srebrenica genocide heeft plaatsgevonden. De in beginsel bij de VN liggende discretionaire bevoegdheid om immuniteit in te roepen kan in de onderhavige kwestie niet gelden, omdat eiseres en de Stichting de VN verwijten haar verplichtingen uit de Genocide Conventie te hebben geschonden. In geval van een dermate ernstige schending van de verplichting om genocide te voorkomen, rust op de VN juist de plicht om geen beroep op immuniteit te doen. Een van de doelstellingen van de VN is om respect voor mensenrechten te bevorderen, hetgeen ook is vastgelegd in artikel 1 lid 3 van het VN-Handvest. Een beroep op immuniteit, zou daarmee haaks staan op de eigen doelstellingen. Dat lijkt overigens ook niet in het belang van de geloofwaardigheid van de VN.

IV. Bewijsaanbod

466. Eiseres en de Stichting bieden aan al hun stellingen te bewijzen zonder daartoe enige bewijslast op zich te nemen, die niet uit de wet voortvloeit, onder andere door het (doen) horen van de getuigen:
- mevrouw Sabaheta Fejzić
 - mevrouw Kadira Gabeljić

- mevrouw Ramiza Gurđić
- mevrouw Mila Hasanović
- mevrouw Kada Hotić
- mevrouw Šuhreta Mujić
- eiseres nr. 7
- mevrouw Zumra Šehomerović
- mevrouw Munira Subašić
- eiseres nr. 10
- mevrouw Sabra Kolenović

467. De verklaringen van deze personen, die als productie 1 tot en met 11 in het geding zijn gebracht, geven aan over welke feiten deze personen kunnen verklaren (van welke feiten eiseres het bewijs aanbiedt). De genoemde namen van personen die gehoord kunnen worden tot het leveren van getuigenbewijs, zijn niet uitputtend. Er zijn zo nodig duizenden vrouwen die kunnen getuigen en de in deze dagvaarding gestelde feiten kunnen bevestigen. Het is inherent aan de onderhavige casus dat vrijwel alle getuigen ook slachtoffer zijn, omdat zij iemand hebben verloren bij de gebeurtenissen rond de val van de *Safe Area*. Dat geldt niet voor de getuige mevrouw Sabra Kolenović, die ‘slechts’ van huis en haard is verdreven en is mishandeld door Bosnische Serven. Voorts biedt eiseres aan de overige door haar gestelde feiten te bewijzen. Teneinde de omvang van het bovenstaande nog enigszins binnen de perken te houden, is niet bij elk gesteld feit afzonderlijk aangeboden het bewijs te leveren. Eiseres biedt echter nadrukkelijk aan dat bewijs mede te leveren door getuigenbewijs, meer in het bijzonder door het doen horen van alle bovengenoemde personen. Eiseres stuit bij het formuleren van een specifiek en relevant aanbod tot het leveren van getuigenbewijs op het probleem dat eiseres de namen en woonplaatsen van de betrokken Dutchbatters niet kent. Die namen worden door de Nederlandse Staat en het NIOD niet prijsgegeven. Eiseres verzoekt de rechtbank om eiseres in dat bewijsprobleem tegemoet te komen, en zo nodig de bewijslast om te keren, waar getuigenbewijs afkomstig zou moeten zijn van Dutchbatters. Datzelfde geldt waar het stukken betreft die de Nederlandse Staat en de VN niet wensen te overleggen omdat deze als geheim zijn gekwalificeerd.

MITSDIEN:

Het de rechtbank behaagt om bij vonnis uitvoerbaar bij voorraad:

- 1) te verklaren voor recht dat de Verenigde Naties en de Nederlandse Staat jegens eiseres sub 1 tot en met 10, alsmede jegens de personen van wie eiseres sub 11 de belangen behartigt, toerekenbaar tekort zijn gekomen in de nakoming van hun verbintenissen als in het lichaam van deze dagvaarding beschreven;
- 2) te verklaren voor recht dat de Verenigde Naties en de Nederlandse Staat jegens eiseres sub 1 tot en met 10, alsmede jegens de personen van wie eiseres sub 11 de belangen behartigt, onrechtmatig hebben gehandeld als in het lichaam van deze dagvaarding beschreven;
- 3) te verklaren voor recht dat de Verenigde Naties en de Nederlandse Staat hun verplichtingen om genocide te voorkomen, als bepaald in de Genocide Conventie, hebben geschonden;
- 4) de Verenigde Naties en de Nederlandse Staat hoofdelijk te veroordelen tot vergoeding van de door eiseres sub 1 tot en met 10 geleden schade, nader op te maken bij staat en te vereffenen volgens de wet;
- 5) de Verenigde Naties en de Nederlandse Staat hoofdelijk te veroordelen tot betaling aan eiseres sub 1 tot en met 10 van een voorschot van EUR 25.000,-- per eiseres op de schadevergoeding, als onder punt 4 van het petitum gevorderd;
- 6) de Verenigde Naties en de Nederlandse Staat hoofdelijk te veroordelen in de kosten van deze procedure.

De kosten dezes zijn voor mij, deurwaarder,